

**T.C.
T.C. YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**İLETİŞİM VE TASARIMI ANABİLİM DALI
İLETİŞİM SANATLARI BİLİM DALI**

INGMAR BERGMAN SİNEMASINDA ANLAM SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERGİN YİLDİRİM

TEZ DANIŞMANI: Dr. Öğr. Üye. YAVUZ KÜÇÜKALKAN

**YALOVA
MAYIS 2022**

T.C.

T.C. YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İLETİŞİM VE TASARIMI ANABİLİM DALI
İLETİŞİM SANATLARI BİLİM DALI

INGMAR BERGMAN SİNEMASINDA ANLAM SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERGİN YİLDİRİM

187227030

TEZ DANIŞMANI: Dr. Öğr. Üye. YAVUZ KÜÇÜKALKAN

YALOVA
MAYIS 2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “INGMAR BERGMAN SİNEMASINDA ANLAM SORUNU” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ergin YİLDİRİM

ÖNSÖZ

Modernite ile birlikte insanlık bilincinin şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir aşamaya geçtiği söylenebilir. Özellikle Orta Çağ boyunca din ve dinsel kurumlar çerçevesinde örgütlenen toplumsal yapı, Yeni Çağ ile birlikte dinden bağımsızlaşmaya ve yeni toplumsal örgütlenme biçimlerine tanık olmaya başlamıştır. Hristiyanlık özelinde baktığımızda, kilisenin otoritesinin sarsılması anlamına gelen bu süreç, aynı zamanda Tanrı'ya ilişkin kuşkuların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmada Tanrı kuşkusu sonrası oluşan anlam probleminin, Ingmar Bergman sinemasında ele alınış biçimini göstermeye çalıştım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üye. Yavuz KÜÇÜKALKAN'a ve üzerimde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Mayıs – 2022

Ergin YİLDİRİM

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GÖRSELLER.....	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. ANLAM.....	7
2.1. İnsanın Anlam İhtiyacı.....	9
2.1.1. Anlam Arayışına Çeşitli Cevaplar.....	10
2.1.2. Anlamsızlık.....	14
2.2. İnanç.....	16
2.2.1 İnancın tarihsel serüveni.....	17
2.2.2 Dinsel inanç ve faydaları.....	18
2.2.2.1 Açıklama işlevi.....	19
2.2.2.2 Kaygı giderme işlevi.....	20
2.2.2.3 Rahatlatıcı/ Huzur verici işlevi.....	21
2.2.3. Din ve Nihai Anlam Arayışı.....	22
2.3. Tanrı	25
2.3.1.Tanrı ve nihai anlam arayışı.....	29
2.3.2.Çeşitli Tanrı Anlayışlarına Genel Bir Bakış.....	31
2.3.2.1. Teizm.....	31
2.3.2.2. Deizm.....	34
2.3.2.3. Panteizm.....	35
2.3.2.4. Ateizm.....	37
2.3.2.5. Agnostisizm.....	38
2.4. Modernleşmeden Postmodernizme.....	39
2.4.1. Modernleşme.....	40
2.4.2. Sekülerleşme.....	41
2.4.3. Modernleşme ve Sekülerleşme İlişkisi.....	42
2.4.4. Varoluşçuluk.....	43
2.4.5. Postmodernizm.....	46
3. INGMAR BERGMAN’IN YAŞAMI VE SANATINA BAKIŞ.....	49

3.1. Bergman ve Modern İnsan	50
3.2. Sinema ve Modernleşme.....	51
3.3. Bergman ve Varoluşçuluk.....	54
3.4. Anlam Problemi ve Bergman'ın İki Filmi.....	55
3.5. Kötülük Problemi ya da Tanrı'nın Sessizliği.....	56
3.6. Ingmar Bergman Filmlerinde Kötülük Problemi.....	58
3.6.1. Kötülük problemi bağlamında Kış Işığı filmi.....	59
3.7. Yedinci Mühür ve İnsanın Ölüm Karşısındaki Trajedisi.....	61
3.7.1. Ölüm karşısındaki kaygı.....	63
3.7.2. Yaşam: Nafile bir arayış.....	73
3.8. Yaşamaya Neden Devam Etmeliyiz?.....	78
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKLAR.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	115
YAYIN ve ESERLER.....	115

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
TDK	: Türk Dil Kurumu
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
yy.	: yüzyıl

GÖRSELLER

Görsel 3.1: Şövalye'nin Ölüm'le satranç oynamaya başlaması.....	45
Görsel 3.2: Şövalye'nin cadılıkla suçlanan kızla konuşması.....	48
Görsel 3.3: Tiyatrocu Jof ve eşi Mia.....	52
Görsel 3.4: Günahkarlar Kafilesi.....	52
Görsel 3.5: Sadece Jof'un gördüğü ölüm dansı.....	72
Görsel 3.6: Papaz mektubu okurken ekranda görünen Martha.....	77
Görsel 3.7: Balıkçı Jonas'ın Papaz Thomas ile son konuşması.....	86
Görsel 3.8: Papazın ilgisizliği ile Martha'nın yakınlık içeren tavrı.....	88

INGMAR BERGMAN SİNEMASINDA ANLAM SORUNU

ÖZET

Günümüzde modernleşmenin de etkisiyle dünya hızla sekülerleşmektedir. İnsanlar artık dünyayı bir bütün olarak algılamalarını sağlayacak öykülerde Tanrı'nın başrolü oynamasına daha az izin veriyorlar. İnsanların sadece kurumsal dinlere değil, bir Tanrı'ya olan inançlarının da azaldığı ya da kaybolduğu bir dünyada, ortaya çıkan anlam problemine, İsveçli ünlü yönetmen Ingmar Bergman, sinema sanatının olanaklarını kullanarak bir çözüm önerisi getirmeye çalışmıştır. Bergman, özellikle ilk dönem filmlerinde bu soruna, yani Tanrı'nın olmadığı fakat ölümün olduğu bir dünyada yaşamaya niçin devam etmeliyiz, sorusuna sevmek için ya da sevgi yeteneğimizi geliştirmek için diye cevap verir. Bergman'a göre Tanrı'nın sevgisinin ve koruyuculuğunun olmadığı bir yerde insanlar evrende tek başlarına olduklarını ve birbirlerinden başka kimsenin kendilerine yardım edemeyeceğini anlamalıdır. Sevgi, insan içindeki yıkıcı dürtülerin en önemli panzehiridir. Kendi yalnızlığımız içerisinde boğulmayı engelleyen tek olanaktır. Dolayısıyla Bergman, özellikle bu temayı modern dünyanın seküler insanına çözüm önerisi olarak sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Anlam Sorunu, Ingmar Bergman, Tanrı Sorunu

THE PROBLEM OF MEANING IN INGMAR BERGMAN CINEMA

ABSTRACT

Today, the world is rapidly secularizing due to modernization. People are less likely to let God play the leading role in the stories they tell to understand the world. As with institutional religions, people's faith in God dwindled or disappeared. In such a world, the famous Swedish director Ingmar Bergman tried to offer a solution to the problem of meaning that emerged with the art of cinema. Bergman, especially in his early films, answers this problem, that is, why we should continue to live in a world where there is no God but death, in order to love or to improve our ability to love. According to Bergman, in a place where there is no God's love and protection, people must understand that they are alone in the universe and that no one but each other can help them. Love is the most important antidote to destructive impulses in man. It is the only possibility in life that prevents suffocation from loneliness. Therefore, Bergman especially presented this theme as a solution to the secular people of the modern world.

Keywords: Modernism, Problem of Meaning, Ingmar Bergman, God Problem

1. GİRİŞ

Tüm insan çabası, yabancı olduğu bu evrende, kendisini evinde gibi hissetmeye yöneliktir. Varlığın akıl almaz derecede karmaşık ve ürkütücü yapısı, insanı içinde var olduğu doğayı bir şekilde anlamaya ve sonrasında düzenlemeye yöneltmiştir. Anlama çabası, insanla başlayan ve hâlâ devam eden bir süreçtir. Bu anlama biçimleri insan bilincinin tarihinde; büyü, sanat, mitoloji, din, felsefe ve bilim biçiminde kendisini göstermiştir. Evrenin akıllara durgunluk veren bu karmaşık ve belli ki kuşatılmaz yapısını, sınırlı bilişsel yetilere dayanarak anlamaya çalışmak boşuna bir çaba olarak görülebilir. Çünkü her anlama çabası, aynı zamanda harici bilgi objelerini, zihnin bilgi üretme şemalarına indirgemek anlamına gelir. Bu yorum doğruysa, evreni hiçbir zaman olduğu gibi görmek mümkün olmayacaktır. Sonlu olanın, sonsuz olanı anlaması mümkün olmasa da, bilme amacının soylu bir amaç olduğu ve insan yaşamına anlam ve amaç duygusu katacağı söylenebilir.

Bir doğa varlığı olmakla beraber insan tabiattaki diğer canlılardan farklıdır. İstisnasız her canlı, doğduğunda belirli ve sabit bir yetenek setiyle doğar. Bu bedensel ya da içgüdüsel donanım, öğrenme-öncesi bir dönemde her canlının ayrılmaz bir parçası olarak kendisine eşlik eder. Bir aslan avlanmak için var edilmiştir; pençesi, kürkü, güçlü çene yapısı, kas sistemi ve içgüdüleri onun ne için var olduğunun apaçık göstergeleridir. O, baştan şüphe duymaksızın kabul edebileceğimiz şekilde, belli amaçları gerçekleştirmek için, bir öz ile dünya sahnesinde var olmuştur. Bir timsah, çöl ortamı için değil bataklık ya da nehir ortamında var olabilir ancak. Ya da bir kartal yırtıcı bir kuş olarak dünyadadır; onun bir antilop ya da bir gergedan gibi avlanmasının ve hareket etmesinin imkânı yoktur. Fakat insan söz konusu olduğunda durum değişir. O, Afrika'nın savanalarında, Ekvator'un buzullarında, Orta Asya'nın steplerinde bile olsa, hayatta kalabilir ve varlığını sürdürebilir. Kendisini soğuktan koruyacak bir kürke, düşmanlarını alt edecek bir pençeye, çiğ etleri koparacak kaslı bir çeneye ve güçlü dişlere sahip olmasa da o, bugün gezegenin en kudretli varlığıdır.

Tüm bunlar insanda olup da diğer canlılarda olmayan bazı özelliklere dayanmış olmalıdır. Bu özellikler üzerinde düşünmeye başladığımızda şaşırtıcı sonuçlara ulaşırız. Örneğin diğer canlılar, ne yapmaları gerektiği önceden tayin edilmiş bir donanımla/sınırla var olurken insan, ne yapacağı ve donanımının neye uygun olduğu tam olarak belli olmadan dünya sahnesindeki yerinde belirir. Hangi habitat, hangi

iklim ve hangi yaşam koşullarında olursa olsun o, nerdeyse sınırsız diyebileceğimiz bir kudrette uyarlanma, uyumlanma yeteneğine sahiptir. İnsan bu becerisi ile sadece doğaya uyumlanmaz aynı zamanda fizyolojik yetersizliğinin kendisine dayattığı zorunluluklar nedeniyle doğayı değiştirir, dönüştürür. Sınırlarını aşmak zorunluluğu onu alet yapmaya, hayal kurmaya, sanat yapmaya zorlar. Böylece doğa onun için bir tehlike ve tehdit unsuru olmaktan çıkar, içinde kendisini ait hissedebileceği güvenli bir yuvaya/eve dönüşür. Kendisini evinde hissetmesinin tek yolu, kaçınılmaz olarak doğada olmayan şeyleri, doğaya katmaktan geçer. Yani insan bir doğa varlığı olmakla beraber, doğada olmayan bir şeyi üreten bir varlıktır: Anlam. Anlam sayesinde insan, bir hayatta kalma varlığı olmanın yanında, evrenin kaynağı ve insanın evrendeki yeri hakkında öyküler anlatan, bu öyküleri yaşamı için yol gösterici bir pusula gibi kullanan ve bunları sonraki nesillere aktaran bir varlığa dönüşür. Hatta öyle ki bu anlam arzusu ya da istenci, zaman zaman fiziksel ihtiyaçların önüne geçer.

Gerek bireysel, gerekse toplumsal yaşantısına yön verecek değerleri ve normları bireyin kendisi inşa etmez. Kişi, dünyaya gözünü açtığında, kendisinden önce yaşamış milyonlarca insanın katkılarıyla oluşmuş değerlerle karşılaşır. Bu değerler, toplumsal yaşamın her anına ve her yanına -fark edilsin ya da edilmesin- işlenmiştir. Bu değerler bütünü içerisinde, bunların geçerliliğini ve tutarlılığını neredeyse hiç sorgulamadan yaşantısını oluşturur. Bu anlamda insan teki, kendisinden önce gelip geçmiş insanların anlam-değer dizgelerinin oluşturduğu bir gelenek içinde nefes alıp vermeye başlar ve bunların oluşturduğu kurumsal yapılar içerisinde kendi benliğini kurar.

Modern öncesi dönemdeki birey, dünyanın, evrenin ve kendisinin varoluşuna dair kesin yargılara sahipti. Bu yargıların kaynağını ise dinsel paradigma oluşturuyordu. Evrenin var olmasından, insan ve toplum yaşantısının amaçlarına varıncaya değin tüm anlama modelleri, dinsel kurumlar aracılığı ile bireye aktarılıyor ve bunlar birey tarafından alınılanıyordu. Tanrı inancının, bireyi ve toplumu şekillendiren temel belirleyici öge olmasına karşın, modern dönemde tüm bunlar değişmeye başladı. Modern öncesi dönemde birey, kendi yaşamıyla ilgili neyin doğru neyin yanlış olduğunu, neleri tercih edip neleri etmemesi gerektiğini anlamaya çalışırken sayılı bilgi kaynaklarına başvurarak bu ihtiyacını karşılıyordu. Dünyaya ilişkin bilgi

kaynakları sınırlı fakat istikrarlıydı. Bunlar binlerce yıldır kendisini tekrar tekrar doğurmuş ve neredeyse şüphe edilmez bir statüye yükselmişti.

Fakat modern dönemde, dinin ve dinsel kurumların ürettiği bilgi kaynaklarının yerini, yeni bilgi kaynakları aldı. Tek merkezli yorumlar dışında çok merkezli yorumların da mümkün olduğu görüldü. Bu aynı zamanda, dünyanın görüldüğü gibi olmadığını ve birbirine benzemeyen, hatta birbiriyle mücadele halinde olan çeşitli anlama biçimlerinin olduğunu da göstermekteydi. Bu durum, modernite öncesindeki kesinlik duygusunun bilgiden kaynaklanmadığı, sadece psikolojik bir fenomen olduğu anlamına geliyordu. Modernite öncesi birey, tercihlerini ve yaşantısını ortak bilgi kaynakları ile oluşturuyorken modern dönemde bunlar şüpheyile karşılandı, sorgulandı ve sonrasında birçok yönüyle terk edildi. Bu ortak bilgi kaynaklarının önemini yitirmesi hem özgürlük kazanımı hem de anlam kaybı demektir.

17.yüzyıldan itibaren varlığını hissetmeye başladığımız modernite, insan bilincinin tarihinde çok önemli bir aşamayı temsil eder. Bu dönemle birlikte, Orta Çağın din ve dinsel kurumlar etrafında şekillenen toplumsal yapısı, kökten ve bir daha geriye dönülmez bir biçimde değişmiştir. Modernitenin etkisi sadece bireyler üzerinde değil esas olarak kurumlar üzerinde etkisini göstermiştir. Bu değişimin merkezi ögesi, insan yaşamında bin yıllardır etkisini gösteren dinsel yapının çözülmeye başlamasıdır. Bu kendisini rasyonelleşme, bireycilik, sekülerleşme, uluslaşma, kapitalistleşme olarak gösteren bir süreçtir.

Dinlerin, özellikle de Sami dinlerin insan tekinin yaşamıyla ilgili tüm anlam rezervlerini oluşturduğu düşünüldüğünde modernleşme ile bu anlam rezervlerinin değerinin azaldığını ve yenilerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Toplumsal yapının merkezi örgütlenme biçimini sağlayan din ve dinsel kurumlar, yerini modern aklın örgütlediği yeni toplumsal biçimlere bırakmaya başlamıştır. Binlerce yıl boyunca insan, içinde gözünü açtığı doğanın ve kendi varlığının anlamını Tanrı'da aradı. Tanrı varoluş öykümüzün başlangıcını, şimdiki anımızı ve varacağımız sonu bize bildiren en önemli kaynaktı. Tanrı'nın bu vazgeçilmez ve tartışılmaz önemi insanın en ayırt edici etkinliklerinden biri olan sanat yapıtlarında da kendisini gösterir. Bunların bazılarında Tanrı meselesi asli bir yer tutar. İlahi Komedi, Karamazov Kardeşler gibi ölümsüz yapıtlardaki ana gerilim, metafizik sancıların merkezi teması olan Tanrı'dır. Modernite sonrası Tanrı inancı, belki de eski günlerine dönmek üzere merkezi konumundan yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı.

Çeşitli sonuçları yanında bu tecrübe, insanın Tanrı ile ilgili kuşkularını arttırmış ve anlam krizinin en büyük sebebi olmuştur. Moderniteyle birlikte rasyonelleşme, bilimsel gelişmeler, kentleşme, kapitalizm gibi yeni insanlık tecrübeleri, dinin ve Tanrı'nın etkilerini zayıflattı. Sekülerleşme olarak sonuçlanan bu yeni durum, dinin ve dinsel kurumların etkisini gün geçtikçe kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Sekülerleşme tecrübesi aynı zamanda modernleşmenin yeni araçlarından olan sinema sanatı ile toplumların yaşantılarında kök salmaya devam etti. İnsan yaşamında bu denli köklü etkileri bulunan Tanrı kuşkusuna ve anlam kaybına sinema sanatının kayıtsız kalması düşünülemezdi.

Bahsettiğimiz bu durumu, modern dünyada filmleri aracılığı ile dile getiren önemli kişilerden biri de İsveçli yönetmen Ingmar Bergman'dır. Bergman sinemasının merkezi temasının Tanrı kuşkusu olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla Tanrı meselesi bir sanatçı olarak Bergman'ın üretiminde katalizör vazifesi görmüştür. Bergman sinemasını seçmemiz, bu filmlerde anlatılan temalar ile 21.yüzyılda yaşayan modern insanın dünyaya ve Tanrı'ya bakışında bir benzerlik olduğunu düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Özellikle modernite ile geleneksel kurumlar önemini yitirmiş, yüzyıllardır süregelen toplumsal anlatılar çözülmüş ve insan, kendisini içinde güvende hissedebileceği bir anlatıdan mahrum kalmıştır. Bu, insanın varoluşuna ilişkin "bütün"ü ve yaşama yön veren anlam paketlerini barındıran anlatıdır.

Bu çalışmada göstermeye çalıştığımız şey, Bergman sinemasındaki anlam probleminin -buna Tanrı problemi de diyebiliriz- sadece bir yönetmen olarak Ingmar Bergman ile değil, modern insan ile ilgili olduğudur. Bergman, farkında olsun ya da olmasın, yaşadığı çağa tanıklık etmiş, insanların hislerine ve endişelerine ayna tutmuştur. Bergman'ın modern yaşam biçiminin sonuçlarından olan anlam kaybına yönelik getirdiği çözüm önerisi onun iki filmi özelinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çözüm önerisi, Bergman'ın iki önemli yapıtı olan Yedinci Mühür ve Kış Işığı filmleri üzerinden anlatılmıştır. Özellikle erken dönem Bergman sinemasının öncelikli teması şudur: Ölümün olduğu fakat Tanrı'nın olmadığı bir dünyada yaşamaya niçin devam etmeliyiz? Bergman hem kişisel yaşantısında hem de filmlerinde bu soruya "sevgi için" diye yanıt verir. Modern dünyada sekülerleşen ve yaşamında anlam bulmakta zorlanan modern insana Bergman, bu iki filmiyle anlamın sevgi olduğuna dair bir çözüm önerisi sunmaktadır.

“Ingmar Bergman Sinemasında Anlam Sorunu” konusu, çalışma boyunca nitel yöntemlerden yararlanılarak ele alınmıştır. Konu ile ilgili kitap, makale, sinema filmleri içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Araştırma, Ingmar Bergman Sineması, modernite ve anlam sorunu konusu ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada önce kötülük problemi üzerinde durulmuş, Bergman'ın iki filminde de önemli bir tema olarak işlediği Tanrı'nın sessizliği meselesi kötülük problemi bağlamında ele alınmıştır. Kötülük problemi Kış Işığı filminde daha belirgin ve öncelikli olarak işlendiği için bu film kötülük problemi açısından incelenmiştir. Diğer konu olan ölüm problemi ise ağırlıklı olarak Yedinci Mühür filmi üzerinden ele alınmıştır. Son olarak Bergman'ın niçin yaşamalıyız sorusuna verdiği yanıt, bahsedilen iki film üzerinden değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. ANLAM

Anlam kelimesi için Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne (1998, s. 111) bakıldığında karşımıza şu tanım çıkıyor: “1. isim, dil bilimi. Bir kelimeden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva.” Felsefe sözlüğünde ise şöyle tanımlanıyor:

Bir şeyin gösterdiği ya da dile getirdiği kavramlar bütünü. Dildeki göstergelerin ifade ettiği şey. Bir kişiyi bir nesneye, bir duruma gönderen ve sözcüklerle ortaya konan şey, mana. Kavram ve olayların delâlet, işaret ettiği şey; açıklama, bir şeyin niçin ve ne gibi olduğunu gösteren neden (Cevizci,2005:110).

Anlam kavramı, dilimize tamamen sinmiş fakat kendisini yine de belli oranlarda saklamıştır. Bu kavramın, bir şeyin sebebi olarak kullanıldığı, gündelik yaşamda fark edilir. “Bu davranışının anlamı nedir?” cümlesiyle “Bu davranışının sebebi nedir?” demek istenir. Burada anlam; sebep, neden, gerekçe anlamında kullanılmıştır. Aynı cümledeki anlam kavramı; amaç, gaye anlamında da anlaşılabilir. Gündelik dilde anlam kelimesi daha çok amaç, gaye anlamında kullanılmaktadır. “Bu davranışının anlamı nedir?” aynı zamanda, “Bu davranışının amacı nedir?” demektir. O halde anlam; 1. “Bir şeyin sebebi” 2. “Bir şeyin amacı” demek oluyor. İnsan anlam varlığıdır, dendiğinde insan eylemlerinin bir amaca yönelik olduğu kastedilir. Fakat bir şeyin amaç olması ne demektir. Bir şey niçin amaç olarak belirlenir?

İnsan bilinci kendisi dışındaki bilinç türlerinden farklı olarak sadece fiziksel ya da içgüdüsel ihtiyaçları için harekete geçmez. Kuşkusuz yaşamda kalmasının gereği olarak yeme-içme, barınma bürünme ve diğer fizyolojik ihtiyaçlarını gidermesi onun için zorunluluk taşır. Fakat tüm fiziksel ihtiyaçları karşılandığında, karnı tok sırtı pek olduğunda, bunların insan denen huzursuz varlık için yeterli olmadığı görülür. Bilişsel yapısı gereği, peşinden sürüklendiği amaçları sorgulamaya girişir. Hayvan bilincinin doğaya gömülü olması, onun şeylerin arkasında yatan gayeyi sorgulamaktan alıkoyar. Hayvan içinde bulunduğu doğal dünyanın yapısını ve düzenini merak ed(e)mez. Fakat bilişsel yapısı nedeniyle insan bilinci, bir doğa varlığı olmakla birlikte doğayı da bir nesne haline getirir ve ona sorular sorar. Bu andan itibaren insan ana kucağından ayrılmış ve tüm bu şeylerin anlamı (sebebi ve amacı) nedir sorusunu sorar olmuştur.

Bir şeyin amaç olması, insana fayda sağlama kapasitesine sahip olmasını gerektirir. İnsan türünün yöneldiği her eylemin, bir faydaya ulaşmak gayesi taşıdığı söylenebilir. Buradaki fayda fiziksel olabileceği gibi tinsel de olabilir. İnsan sadece

maddi faydalar için değil manevi faydalar için de eyler. İhtiyacı olan birine yardım ettiğinde parasını, zamanını, enerjisini sarf etmiştir. Fakat karşılığında iç huzuru almıştır. Bir ressam yarattığı resmi tamamladıktan sonra imha etse bile, yaratım süresince aldığı estetik haz, edindiği faydadır. Ahlaki ikilemde kaldığında kendi çıkarı aleyhinde eylemeye karar veren bir insan bile, erdemli davrandığını düşünerek öz saygısını pekiştirir ve durumdan fayda sağlamış olur. Bu insanın salt bencil bir varlık olduğunu göstermez, sadece onun doğasını gösterir.

Günlük yaşamda eylemleri faydaya ulaşmak -ki bunun içinde zarardan kaçınmak da vardır- yönelik olsa da insan için bu faydanın niteliği de önemlidir. Edinmeye çalıştığı fayda ya gelip geçicidir ya da kalıcıdır. Geçicilik realitesi ve kalıcılık arzusu arasındaki dilemma belki de insan ruhunu en çok yaralayan şeydir. Uğruna çabaladığı şeylerin geçici olduğunu anlamak aynı zamanda bir elem kaynağıdır. Eylemlerinin gelip geçici olmasını istemez. Tüm yapıp ettiklerinin, daha önce yaşamış hemcinslerinin başına geldiği gibi kaybolup gitmesi bir beyhudelik duygusu uyandırır. Her şeyin gelip geçtiği, hiçbir şeyin kalıcı olmadığı bu evrende tüm bu çabaların faydası nedir, sorusu insanı tamamen kuşatır. Bu aşama insan bilincinin geleceği hayal edebilme yeteneğinden kaynaklanıyor olmalıdır. İnsan zihninin sadece geçmiş zamanı ve şimdiki zamanı değil, bunların yanında gelecek zamanı da algılayabilmesi, onun hem kudretini hem de onulmaz yazgısını gösterir. Gelecek zamanı tahayyül edebilmek, insan bilincinde zamanın ötesine geçebilme yeteneğinin olduğu anlamına gelir. Bu bilişsel yetenek onun için acının da kaynağıdır. Dolayısı ile insan için uğruna mücadele ettiği şeylerin kalıcı olması, sonsuzluğa ulaşması önemlidir. Eylemlerinin sonuçları bir yaz yağmuru gibi gelip geçici olmamalıdır. Öyleyse anlam denildiğinde; sebep, amaç, fayda ve sonsuzluk kavramları kastedilir. Eklenmesi gereken son kavram “bütün” kavramıdır.

İnsan sonsuzluğu arzular fakat sonlu olduğunu da bilir. O halde ne yaparsa yapsın, neye sahip olursa olsun hiçbir şey onu tatmin etmeyecektir. Yaşamı, tıpkı sabahın erken saatlerinde doğup gün batımında ölen bir kelebeğin yaşamı gibidir. Eğer sonsuza değin var olmaya devam edemeyecekse milyarlarca yıllık bir evren karşısında 70-80 yıllık yaşamın, bir kelebeğin ömründen ne farkı vardır ki? Her şey sona erdiğinde geriye ne kalacak? Ya da, yarına kim kalacak? Bu soruların cevabını bilebilmek için bir şeyleri değil, tüm şeyleri bilmek gerekir. Çünkü bir şeyin yazgısı her şey ile, her şeyin yazgısı bir şey ile bağlantılıdır. Evrendeki akıl almaz

bağlantısallığı anlayabilmek için ise bütünü görebilmek gerekir. Eğer bütünü görebilirse bu yıldızlı göklerin ne zaman dönmeye başladığını ve nereye gittiğini bilebilirdi.

Tüm insan çabası, gözünü açtığında kendisini içinde bulduğu bu kozmosun bütünü kavramaya yönelikse “bütün” derken neyi kastettiğimizi de belirtmek gerekir. Bütün demek; bir şeyin başı, ortası ve sonunun olması demektir. Yani yazgısı nereden geldiği, şu an nerede olduğu ve nereye gideceği ile ilgilidir. Bilişsel yeteneklerinin ve teknik araçlarının yetersizliğine rağmen, mitolojik düşünme evresinden itibaren insan, kendisinin başını döndüren bu evreni bütün olarak kavramaya çalışmıştır. Evreni bütün olarak kavramanın yolu, modern öncesi dönemde, evreni var eden güç ile -yani Tanrı ile- irtibata geçmektir. Tanrı bütünün bilgisine sahiptir. Böylece O, içinde yaşadığımız öykünün başı, ortası ve sonu hakkında bizi aydınlatacaktır. Bu sayede yaşam anlam kazanır çünkü her şeyin gerçek rolü, görevi belli olur. Tanrı, bütünün bilgisine sahip olması yanında, sonsuz bir varlık olmasıyla da insan bilinci için yatıştırıcıdır. Her şeyin biteviye değiştiği ve sonunda dağılıp gittiği bu varlık alanında sonsuz bir varlık, büyük bir güven ve huzur kaynağıdır.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Anlam sorunu nihai kerte Tanrı sorunudur. İnsan çeşitli anlam küreleri içinde yaşar. Bu anlamlardan çoğu gündelik ve küçük anlamlardır. Örneğin yemek yemek, bir meslek sahibi olmak, çocuğunu büyütmek insan için anlamlı eylemlerdir. Çoğu kez insan bu mütevazı amaçlar içerisinde yaşamını doldurur. Bazı insanlar ötesini sorgulamaya gönüllü de olmayabilir. Fakat burada anlam sorunu olarak belirlenen şey, bu küçük anlamlar değil, tüm küçük anlamlara yön veren nihai ve büyük anlamdır.

2.1. İnsanın Anlam İhtiyacı

İnsan sadece fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla var olmaktan doyum sağlayabilecek bir varlık değildir. Bu ihtiyaçlarının ötesinde kendi varlığı için ona anlam ifade eden bazı şeylerin arayışı içindedir. Doğadaki diğer canlıların yapmadığı bir şeyi, yaşamındaki anlamı da bulmak onun için yaşamsal bir meseledir. Yaşamda herhangi bir anlam bulamamış olmak da sorunun çözümü için yeterli değildir. Böyle bir yargıya varılsa bile insan nefes almaya ve yaşamaya devam etmektedir. Yani anlamsız bir var oluşa bile anlam yüklemek zorunlu gözükmektedir. Her şeyin niçin var olduğunu bilemeyebiliriz fakat önümüzde uzanan hayatı nasıl yaşamamız

gerektiği, önümüzde cevaplanması gereken çetin bir soru olarak var olmaya devam etmektedir (Yalom, 2001).

İnsan açısından, niçin yaşanması gerektiğine dair bilgi, nefes almak kadar hayatidir. Bir boşluk duygusu ile varlığına devam etmek, yaşarken işkence çekmeye benzer (Armstrong, 1998). Modern insan, dinsel değerleri askıya almış insandır. Bu aynı zamanda yaşamla ilgili değerlerin insanın kendisi tarafından yaratılması gerektiği anlamına gelir. Yaşamına, kendisi için değerli olacak bir amaç bulması önemli ve zorunludur.

Yaşamın “kendinde” bir anlamı olduğuna inanmak oldukça rahatlatıcıdır. Anlam insan bilincinin dışında bir yerlerde bizi bekliyordur. Biz olmasak da o anlam var kalmaya devam edecektir. Böylece o, insan tarafından üretilmemiş olacaktır. Üretilmemiş, düzenlenmemiş ve kurgulanmamış... Böyle bir bakış açısıyla evren keşfedilmeyi bekleyen anlamlar galerisidir. Anlam bulunamamışsa bunun sorumlusu doğru bilgi edinme yöntemlerini bulamamış olan insandır. Tüm soruların, herkes tarafından sorgusuz kabul edilebileceği bir yanıtı vardır. İnsanın bu çabada, onu bulmak dışında bir etkisi yoktur. O sadece bu anlamı keşfedendir (Frankl, 2000).

Bu açıdan bakıldığında, yaşam tüm öngörülemezliğine ve rastlantısallığına karşın, anlamlı örüntünün olduğu bir satır haline gelir. Anlaşılmaya da çekilen her ıstırapın, her kaybın yüce bir anlamı vardır. Yapılması gereken bu anlamın bulunması, keşfedilmesidir. İnsan bazen bu anlamı bulamayabilir. Bu şaşılacak bir durum değildir. Çünkü bir şeyi tamamen görebilmek için o şeyin dışına çıkmak ve o şeye dışarıdan bakabilmek gerekir. Bütünü görebildiğimiz an parçalar anlam kazanır. Bir desenin güzelliği ancak belli bir mesafeden bakılarak anlaşılabilir. Yaşamın kendinde bir anlamı olduğunu varsaysak da anlamın insan tarafından eklendiğini varsaysak da sonuç değişmez. İnsan bir anlam varlığıdır, anlam ile yaşayabilen bir varlıktır. Tüm arayışı da bu ihtiyacın bir göstergesidir.

2.1.1. Anlam arayışında çeşitli cevaplar

Dünyada yaşayan insan sayısınca anlam vardır. Her insan için anlamın anlamı farklıdır. Anlam bir maratoncu için bitiş çizgisine varmak iken, bir sufi için kendini aşma deneyimi olacaktır. Örneğin; Hristiyan kültürü, kendini mükemmelleştirmeyi ve sonunda kendisi hem Tanrı olan hem de Tanrı'nın oğlu olan İsa Mesih'e benzemeyi amaç olarak belirlemiştir (Yalom, 2001). Hristiyan öğretilerine göre

yaşamın genel amacı tamamıyla bilinemez. Her ne kadar yaşamın özsel amaçlarını bilemesek de insan teki olarak içimizdeki ve başkalarındaki sevgiyi arttırmak ve yaymak temel amaçtır. Bu Tanrısal bir istençtir ve hiçbir güç bunu engelleyemez (Tolstoy, 1999).

İnsan sadece var olmakla yetinmez, varlığının başkaları tarafından fark edilmesini ister. Birey olmak yanında ait olmayı, sevmek yanında sevimliyi, onaylamak yanında onaylanmayı, kendinde içkin bulunan yeteneklerin inkişafıyla kendini gerçekleştirmeyi ister. Bu doğal isteklerin karşılanmadığı bir yaşam biçimi insanın kendisini anlamsız ve değersiz hissetmesine sebebiyet verir. İnsanın bir sıradüzen içinde çeşitli ihtiyaçlara ve potansiyellere sahip olduğunu savunan Maslow’a göre fizyolojik ve güvenlik ihtiyacının karşılanması insan için tek başlarına yeterli değildir. İnsan aynı zamanda bir topluluğa ait olmak ve sevmek ihtiyacı içindedir. Başkalarınca değer görmek, takdir edilmek, onaylanmak insan için çok önemlidir. Tüm bunlarla birlikte içinde bulunan gizil gücü ortaya çıkarmak ve kendini gerçekleştirmek insan için en önemli yönelimdir (Cüceloğlu, 1997).

Kendini gerçekleştirmekte olan insanlar gerçeği olduğu biçimde algılarlar ve belirsizliğe katlanabilirler. Kendilerini ve başkalarını, olmaları gerektiği gibi değil, olduğu gibi kabul ederler. Düşünce, duygu ve davranışları gönüldendir. Olumlu bir doğaları vardır; yaratıcı verimli ve üretkendirler, insanların kolektif mutluluğu ile ilgilidirler. Aynı zamanda yaşamın gerçekçi, insancıl ve barışçıl amaçlarına dönük eylemlerine yoğun bir ilgi gösterirler. İnsanlarla sevgi içinde, doyurucu, kalıcı iletişim kurarlar (Maslow, 2001).

Seneca (MÖ.3-MS.65) için yaşamdaki nihai amaç, doğaya yani Tanrısal istence uygun yaşamaktır. Böylece insan hem iyiliğe hem de mutluluğa ulaşmış olur. Bunun için insan doğaya/Tanrı’ya yönelmeli ve onun istencine boyun eğmelidir. Plotinos’a (203-270) göre ise insan yaşamında ulaşılacak son aşama Tanrı’ya benzemektir. Burada Tanrı akıl ile özdeşleştirilmiş ve akılsal yeteneklerin en üst düzeye çıkarılması nihai hedef olarak salık verilmiştir. Bu yaklaşıma göre sonsuz olan Tanrıdır ve amaç da sonlu olan değil sonsuz olandır. Nihai varış yeri Tanrı’nın yanındır ve kişi kendisini yetkinleştirerek bu buluşmaya layık olmalıdır (Aydın, 2000).

Aristoteles için yaşamdaki asıl amaç haz yaşamı ya da onur yaşamı değil teorik yaşamdır. Tanrı nasıl ki kendisini düşünen düşünce ise, insanın asıl amacı da Tanrısal yetkinlik olan teorik (nazari) düşünme aşamasına ulaşmasıdır. Bunun da yolu felsefedir. Jung'un ise oldukça farklı bir bakış açısı vardır ve kimsenin kendi aşkın bakış açısını kazanmadan iyileşemeyeceğine ya da anlam bulamayacağını düşünmektedir. Jung için insan yaşamının amacı “Tanrı’nın yaratma işini” tamamlamaktır (Yalom, 2001).

Meşşai filozoflarından Farabi için insanın varoluş amacı iyiye yönelmektir. İnsanın iyiye yönelmesi ise yalnızca Tanrı sevgisi ile olanaklıdır. Her şey Tanrı’dan gelmektedir ve O’na dönmektedir. Yunus Emre için ise bu dünya gelip geçici bir ara duraktır. Asıl yaşam sonsuzluk diyarı olan ahiret yaşamıdır. Asıl hazırlık gerektiren hedef orasıdır. Ahireti kazanmanın yolu ise ahlaklı bir yaşam sürmek ve kalbini Tanrı sevgisi dışındaki her şeyden temizlemektir (Aydın, 2000).

Gandhi’ye göre insanın gerçek mutluluğu bedensel arzulara yüz vermemek, disiplinli bir yaşam sürmektir. Vatani ve inançları için yılmadan mücadele edebilecek seviyeye gelebilmektir (Fischer, 1964). Frankl için her acının bir anlamı vardır. Kişinin acılarıyla baş edebilmesi için bu anlamı bulması gerekir. Anlamın olmadığı yerde insanın acılarıyla yaşamaya çalışması mümkün değildir. Nietzsche de bu konuda şunları söyler: “Yaşamaya yönelik gerekçesi olan kişi, hemen her nasıl’a dayanabilir.” (Frankl, 2014, s. 10).

Yaşamdaki anlamı bozan iki unsur, geçmişte yaptıklarımızdan duyduğumuz pişmanlıklar ve geleceğin nasıl olacağına dair bilgi eksikliğimizin getirdiği endişelerdir. Geçmiş ve geleceği paranteze alarak içinde yaşadığımız zaman dilimine odaklanmak da anlamlı bir yaşamın anahtarı olabilir. Böylece bir nehir gibi durmaksızın akan zihnimizi yavaşlatabilir, dikkatimizi ve ilgimizi duygularımıza, Çevremize, diğer insanlara yöneltebiliriz. Bu aynı zamanda bizde coşku ve mutluluk duyguları uyandıracaktır.

Anlamlı bir yaşam, Fromm’un (1997) yorumuyla refah toplumunu oluşturmaktır. Fromm, refah toplumundan bahsederken, Orta Afrika’da yaşayan cüce bir kabileyi örnek verir: Avlanmayla geçinen bu kabilede avlanma pek iyi gitmese bile bu kabilenin insanları keyiflerini ve neşelerini bozmazlar. Belki yıllarca ürün alamazlar. Ama ormanın kendilerini besleyeceğine inanırlar. Daha çok kullanmak, daha çok

biriktirmek ve daha çok sahip olmak gibi bir saplantıları yoktur. Onun için de hayatlarından hoşnutturlar. Çok zengin olduklarından değil, halen sahip olduklarından fazlasını istemedikleri için mutludurlar. İşte ancak böyle bir toplum refah toplumdur. Çünkü sahip oldukları şeyler güvenli ve zevkli bir hayat için yeterlidir.

Kimi düşünürler ise, anlamlı bir yaşam için sanatı önermişlerdir. Sanat türü ne olursa olsun; acılara direnmek, yaşama gücü kazanmak ve evrene anlam vermek için başvurulmuş bir yoldur (Uygur, tarihsiz). Taylor için de bedensel yetersizlikler ve toplumsal baskılara rağmen insanın anlamlı ve coşkulu bir yaşam sürmesinin yolu sanattır. Evrenin insan türüne karşı kayıtsızlığını ve hemcinslerimizin anlayışsızlığını aşma olanağı olarak sanat, insanı yaşama bağlayan en yüksek insani etkinliklerden biridir. Beethoven sağırılığı sebebiyle otuzlu yaşlardayken girdiği bunalımdan sanat sayesinde kurtulduğunu şöyle ifade eder: “Beni hayatıma son vermekten alıkoyan çok az şey var. Sanat tek başına beni durdurdu. Yazık, yapmayı istediğim şeyleri yapmadan bu dünyayı terk etmek benim için olanaksız görünüyor ve bu nedenle sefil hayatımı sürdürüyorum.” (Yalom, 2001, s. 682).

Tüm canlılarda olduğu gibi insan türünün en önemli arzusu yaşamda kalmaktır. Sonsuza kadar yaşama arzusu ile ölümlü ve dolayısıyla sonlu bir varlık olduğumuza yönelik bilgi bir çatışma halindedir. İnsan da bu çatışmadan kurtulmak için yarına kalmak arzusundadır (Dökmen, 2002).

Anlam, bazen tahmin edilmesi güç biçimde kişinin yaşadığı iç bunalıttır. Uygur, iç bunalıtısı ilgili olarak şöyle diyor:

Yaşadığım bunalıtı ile bazen ürpersem de bu, hayatımın en değerli anlam ve yönelim kaynağı benim için. Öyle ki bunu yalnız kendime değil, tanıdığım tanımadığım herkese, gücüm yettiğinde, verimli kılmak dileğindeydim. Pek çok yaşama öğesini değerce, önemce, anlamca değişik bir gözle görüp gösterme gücü var bunalıtımın. Bu aşkın olan diye sarıldığımız nice şeylerin maskesini düşürebilir (Uygur, tarihsiz: 218).

Bazen de yaşamı anlamlı kılan şey, diğer insanlara faydalı olma yoluyla iyi bir insan olma çabasıdır. İyiliğin, insanı ve doğayı sağaltıcı yönünü fark etmek, bu fikrin temel dayanağıdır. Bazen de anlamlı hayat, akıldan uzak, daha doğrusu doğal ve zararsız eğilimlere uygun yaşamaktır. Erasmus’a göre en mutlu insanlar, doğal yaşama en yakın, akla en uzak olan insanlardır. O halde insan, akılla bağlantısını gevşetmeden mutlu olamaz (Aydın, 2000).

Bazı insanlar kindar bir zafer hayaliyle güdülürler hayatları boyunca. Bazıları hüznle sarmalanır; yalnızca acıdan kurtulma, ayrılma ve huzur hayalini kurarlar. Bazıları hayatlarını görkem, zenginlik, iktidar ve gerçeğe adanır. Diğerleri kendini aşmayı dener ve kendilerini bir dava ya da başka bir varlığa kaptırırlar. Diğerleri ise hayatın anlamını kendini gerçekleştirmede ya da sanatsal ifadede bulurlar (Yalom, 2002).

Tüm bu farklı değerlendirmelerin sonucu olarak hayatın anlamı nedir, sorusuna çok farklı cevaplar verildiği görülür. Hatta denilebilir ki, her bireyin bu soruya vereceği farklı yanıt vardır. Bu yanıt, bazen dinsel bir inanışla ilgili olabileceği gibi, bir felsefeyle veya amaçla da ilgili olabilir. Seçilen her amacın, onu seçen kişiye sunduğu derin anlam sayesinde kişi o amacı takip eder ve yaşamını düzenler. Böylece yaşam anlam kazanmış ve yabancılaşma duygusu uzaklaşmış olur.

2.1.2. Anlamsızlık

İnsanlar hayatın anlamsız olduğundan şikayet ettiklerinde, genellikle başlarına gelen olayların, nasıl olup da herhangi bir genel örüntüye uymadığını kastederek. İnsan hayatının anlamını keşfetmek, çeşitli öğelerinin nasıl benzersiz, karmaşık ve uyumlu bir örneğe uyduğunu keşfetmektir (Ward, 2002). Hayatın karmaşıklığı karşısında şaşırılmış, genellikle hangi yöne döneceğini bilemeyen kişi, doğal olarak dünyanın işaret levhalarıyla donatılmış olmasını diler. Aslında gerçek, hayat için bir çözüm kitabı istememize karşın, ona sahip olsak da memnun olmayacağımızdır (Smith, 2002).

İnsan iç sıkıntısının nedenini bulmaya ve anlamaya çalışır. Bunu bulamayınca da anlamsızlık (absurde) var diye haykırır. Varoluşçulara göre bu duygular nedensizdir. Yani bir nedene dayanmazlar ama bir olgu olmaktan da çıkmazlar. Böylece; işte bu olgular, her şeyin -hem kendimizin hem de dünyanın- anlamsızlığını belirginlikle açığa vururlar (Foulque, 1983). Camus (1913-1960) yaşamın ve tarihin anlamsızlığı karşısında acılı bir duygu taşıyordu. Düşündüğünde bundan kurtulmak için iki yol görüyordu: İntihar ya da başkaldırı. Bunlardan sadece ikincisi, belli bir değerin tanınmasını içerdiği için, yaşama bir anlam kazandırabilecekmiş gibi geliyordu ona. Bir dergideki röportajda şöyle söyler: “Tanrı’nın dünyadan yok oluşu ile ortaya çıkan anlamsızlığın (nan-sens) taşıdığı bütün sonuçları ortaya çıkarmak söz konusudur

benim için. Ama anlamsızlığın ötesinde bir ahlâk olanağını kurmak gerekir.” (Foulquie, 1998, s. 56).

Nietzsche için Tanrı ölmüştür. Tanrı’nın ölmesi demek aslında insanın gölgesinde huzurla ve anlamla yaşamını sürdürmesine imkan veren değerlerin ölmesi demektir. İnsan, içine düştüğü bu durumdan yine kendisi çıkacaktır. Değerleri yeniden değerlendirecek ve sadece kendi varlığına güvenerek yeni değerler yaratacaktır (Nietzsche, 2007). Sartre için insan yaratımı dışında bir anlam bulmak olası değildir. Bununla ilgili bir konuşmasında, “Bütün var olan şeyler bir neden olmaksızın doğar, zayıf bir şekilde yaşamaya devam eder ve kazayla ölür.” der. Sartre için insan yaşamı umutsuzluğun ta kendisidir. İnsan sonuçta, anlamsız koşuşturmacalar ve boş arzular içinde ömrünü tüketir. Doğumumuz nasıl anlamdan yoksun ise ölümümüz de o denli anlamdan yoksundur.” der (Yalom, 2002, s. 682).

Frankl, bir hastalığa çare olacak ilacın üretilmesi için laboratuvar ortamında deneye tabi tutulan maymundan yola çıkarak bir açıklama yapar. Maymun laboratuvarda niçin tutulduğunu bilmez, hangi amaca hizmet ettiğini bilmez, kendisine acı çektiren insanlarla ilgili bir şey bilmez. Bilse bile tüm bunları doğru yorumlayacak bilişsel bir yeterliliğe sahip değildir. Dolayısı ile içinde bulunduğu durumun anlamını hiçbir zaman kavrayamaz. İnsanın evren karşısındaki durumunu da buna benzetir Frankl (Yalom, 2002). Jung da, “Sonlu olan, sonsuz olanı hiçbir zaman kavrayamayacaktır.” der (Saydam, 1997, s. 11).

Arayış görüldüğü kadarıyla her insan teki için, sanki hiç yaşanmamış gibi yeniden ve yeniden başlayacaktır. Raca’nın (prens) Upanişad ülkesini terk ederek bu arayış içine girmesi ilginç bir örnektir. Raca onlarca badire atlattıktan ve çeşitli zorlukları aştıktan sonra karşılaştığı bilgeye nasıl mutlu olabileceğini sorar. Bilge’nin cevabı beklediği gibi değildir: “Ey saygıdeğer kişi! Bu kemikten, deriden, terden / Kastan, ilikten, etten, kandan, gözyaşından / çapaktan, sümükten, tükürükten,... / ve salyadan oluşmuş bedenle nasıl mutlu olunur! / Sonra bir gün her şeyden bıkılır, vazgeçilir / Ama sonra yine her şeye yeniden baştan başlanır.” Bu öyküden anladığımıza göre asıl olan arayışın kendisidir. Arayış kendisini insan bilincine her defasında yeniden dayatır ve bu böylece sürüp gider.

Altıncı yüzyıla ait bir Hindu kutsal Yogavasistha’da bu durum anlatılır:

Bu dünyada ne mutluluk olabilir? Her şey sadece ölmek için var olur. Hayat gelip geçici bir sonbahar bulutu, gazsız bir lambanın ışığı ve su yüzündeki dalgalar gibidir. Arzu bir maymun kadar değişken ve kararsızdır. Elde olan hiçbir şey ile tatmin olmaz fakat elde edilemez şeylerin peşine düşer. Bedende hiçbir iyi şey yoktur. O bir hastalık yatağı, bütün acıların alıcısı ve bozulmanın öznesidir. Hayatın gençlik denilen bu parçasında ne zevk olabilir? O, bir ışık gibi gelir; sonradan onu, kaçınılmaz olarak yaşlılığın acıları ve fırtınaları takip eder. Acı çığlıklarının işitilmediği ne yön olabilir? Bana hayatın ıstırabından özgür olmanın en iyi sırrını söyleyiniz. (Allport, 2004: 41).

Bu satırlar bize, mutluluğun bulunan değil, aranan bir şey olduğunu anlatır.

Yaşamın anlamla dolu, her dönemecin, her ağacın, her nehrin özünde bir anlam barındırdığını ifade eden düşünürler olduğu gibi, yaşamın bir delinin anlattığı, hiçbir anlamı olmayan, gürültü ve öfke dolu bir masal olduğunu, söyleyen düşünürler de oldukça fazladır (Smith, 2002). Belki de gerçek Nietzsche’nin söylediği gibidir: “Her şey bir yorumdan ibarettir.” (Yalom, 2002, s. 217).

Yaşamla ilgili tüm bu ifadeler bize, yaşamın ister gelip geçici isterse nihai anlamı olsun, önünde sonunda inanca dayandığını gösteriyor. “Hiçbir şeyin anlamı yoktur.” yargısı “Her şeyin bir anlamı vardır.” yargısı kadar inanç yüklüdür. Tüm olup bitenlerin ardında kendisini her yönüyle anlamaktan aciz olduğumuz yüce bir gücün planı vardır, demekle, tüm olanlar rastlantısal süreçlerin hedefsiz sonuçlarıdır, demek arasında kanıtlanabilirlik ve kesinlik açısından bir fark yoktur. Evrenin bütünü bilmesek de bilebildiğimiz kısmı bizde yücelik ve hayret duygusu uyandırır. Bu duygular bizim evrim sürecimizin işlevsel fakat nihai anlamdan yoksun sonuçları olabileceği gibi, bizi yaratan Tanrı’nın kendisini bulmamız için içimize yerleştirdiği duygular da olabilir. Her nasıl değerlendirecek değerlendirelim insan yaşamının inanç olmadan devamını düşünmemiz için elimizde pek az veri vardır.

2.2. İnanç

Tarihsel araştırmaların gösterdiğine göre moderniteye kadar tüm insan toplulukları toplumsal yaşantılarını belli inanç setine dayandırmışlar ve buradan da hem bireysel hem de toplumsal davranış biçimlerine rehberlik edecek ahlaki ilkeler üretmişlerdir. İlkel insan topluluklarından gelişmiş toplumsal örgütlenme biçimleri inşa eden toplumlara varıncaya kadar bunun bir istisnası görülmemiştir (Özakpınar, 1999).

Aristoteles’in insanı akıllı bir canlı olarak tanımlaması, insan türünün tarihine baktığımızda eksik bir tanım olarak görülebilir. İnsanın akılsal yönü yerine, inançsal yönünün bu denli baskın ve belirgin olması, bu tanımın güvenilirliğine gölge

düşürecek niteliktedir. Toplumsal bir varlık olarak insan ferdinin diğer insanların ilgisi ve desteği olmaksızın yaşamda kalması çok gerçekçi değildir. Aynı durum inanç için de söylenebilir. İnsanın içine kendisini buluverdiği bu evrenin ne anlama geldiğine dair bütüncül ve kuşatıcı bir bilgiye ihtiyacı vardır. Bu bütüncül bilgiye gerek teknik yetersizlikler gerekse bilişsel yapısındaki sınırlılıklar sebebiyle ulaşması mümkün görünmüyor. O halde başlangıç ve sonun ne olduğuna dair, içinde kendimizi anlamlı ve değerli hissedebileceğimiz öyküyü, bize inanç sağlayacaktır.

Moderniteye kadar insan, evrenin ve toplumun doğası ve amacı hakkında genellikle dinsel kaynaklardan gelen bilgiyi mutlak ve kesin olarak kabul ediyordu. Bunu yapmak dışında fazlaca bir şansının olduğu da söylenemezdi. Bilimsel ve teknik gelişmelerin yetersizliği, okuma yazma oranının çok düşük oluşu, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmemiş olması gibi içsel ve dışsal sebeplerle kendisine ulaştırılan bilgiden kuşku duymak için bir neden göremiyordu. Modernite ile diğer kültürlerin tanınması, bilimsel devrimlerin, sermaye birikiminin, demokrasinin, çoğulculuğun vs. ortaya çıkmasıyla dinsel ve geleneksel kaynaklardan gelen bilgi kuşkuyla karşılanır oldu, bir süre sonra da kabul edilemez bulundu. Fakat daha önce de belirtildiği gibi eski inançların reddedilmesi, inançsız yaşanabileceği anlamına gelmez. Doğa boşluk kabul etmez. İnsan salt bilgi ile hareket etmek istese adım bile atamaz. Sadece gündelik yaşantı değil, bilimsel etkinlik bile sayısız ön kabullere dayalıdır. Bu kabullerin temellerinde de inançlar bulunur.

İnsan tarihinin inanç ve inançsızlık arasında süregelen bir mücadeleden çok, inanç ile inanç arasında meydana gelen bir mücadele olduğunu söylemek daha gerçekçidir. Tabi şu husus gözden kaçırılmamalıdır: Modernite öncesi toplumlar için inanç derken bunu neredeyse tümüyle “dinsel inanç” şeklinde anlamak gerekecektir.

2.2.1. İnancın tarihsel serüveni

Müller, Tanrısal olana ilişkin bir inancın tüm insanlık için evrensel olduğunu ve dil ile birlikte etnik kimliğin temelini oluşturduğunu kabul etmiş ve tüm dinlerde, hatta en ilkel olanında dahi, hakikat bulunduğunu ileri sürmüştür. “Mükemmellikten ne kadar uzak, ne kadar çocuksu olursa olsun, bir dil her zaman insan ruhunu Tanrı’nın varlığının içine yerleştirir. Ve ne kadar kusurlu ve çocuksu olursa olsun Tanrı inancı, insan ruhunun ulaşabileceği ve kavrayabileceği en yüksek mükemmellik idealini temsil eder.” (Morris, 2004, s. 153).

Diğer bir yaklaşıma göre;

Dün gibi bugün de inanç, insan toplumlarının harekete geçiricisi ve yüreği olarak kalmaya devam ediyor. Nasıl ki kalpsiz yaşanmazsa, inanç olmaksızın da aklı başında bir hayat yaşanamaz. Dün gibi bugün de insanın sonsuzla -Tanrı ya da Tanrılarla- ilişkisi devirlere ve farklı halkların gelişim düzeyine göre değiştiği için çok çeşitlidir. Ancak, aklı başında insanın ortaya çıkışından bu yana, dinsiz yaşamış tek bir insan topluluğu bile olmamıştır. (Tolstoy, 1999: 17).

Maalouf da şöyle diyor:

İnanç asla tarihin zindanlarına gömülemeyecek. Ne bilim tarafından ne bir doktrin ne de siyasal bir rejim tarafından... Bilim ilerledikçe insan, sonunun ne olacağı üzerine kendisini daha çok sorgulayacak. Nasıl'ın Tanrısı gün gelecek silinecek ama niçin'in Tanrısı asla ölmeyecek. Bin yıl sonra, belki aynı dinler olmayacak ama ben, herhangi biçimiyle bir din olmadan dünyayı düşünemiyorum (Maalouf (2016: 81).

İnanç arzusu insan tarihiyle birlikte vardır ve moderniteyle başlayan toplumsal ve düşünsel eğilimler bu arzunun –yön değiştirmiş ve azalmış olsa da- kaybolmasına yol açmamıştır.

2.2.2. Dinsel inanç ve faydaları

Modern dönem insan tarihinde henüz çok yenidir. Birkaç yüzyıllık bir tarihi vardır. Fakat modern öncesi dönem, insan tarihinde binlerce yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu aynı zamanda karşımıza çeşitli belirsizlikler de çıkarmaktadır. İnsanın inanca dair yaşadığı bu kuşkucu dönem, geçici bir dönem mi, yoksa geçmiş günler bir daha geri gelmemek üzere bizi terk mi etti? Tarih boyunca bu soruya çeşitli yanıtlar verilmiştir. Örneğin Marks'a (2019) göre, din ve Tanrı duygusu insanın toplumsal koşulları sonucu ortaya çıkmış fenomenlerdir. Tüm ilişki biçimlerine ve kurumlara hayatiyet veren ana unsur ekonomik yapıdır. Ekonomik ilişkiler altyapıyı oluşturur ve toplumsal yapının geri kalan tüm kurum ve ilişkilerin belirleyicisi olur. Böylece altyapı olan ekonomi, üstyapı olan diğer kurum ve ilişkilerin temeline yerleşir. Din duygusu ve dinsel kurumlar da bir üst yapı kurumu olarak üretim ilişkilerinin bir belirlenimi konumundadır. O halde din duygusu insanın tarihsel gelişim aşamalarından biridir. Koşullar değiştiğinde din ve Tanrı inancı da ortadan kalkacaktır. Bu görüşün karşıt kutbuna yerleştirebileceğimiz Rumen dinler tarihçisi Mircae Eliade (2017)'ye göre ise Tanrı inancı, insan tarihindeki bir aşamayı değil, insan doğasının ayrılmaz bir yapıtaşını oluşturur. Yani insan hangi toplumsal ilişki türleri içinde, hangi üretim ilişkileri içinde olursa olsun din ve Tanrı inancı bu koşullardan bağımsız olarak var olmaya devam edecektir.

Jared Diamond (2015) da insandaki din duygusunu, kendi perspektifinden çok ilginç bir şekilde gerekçelendirir. Bu görüşe göre fertler ve toplumlar açısından din, oldukça maliyetli sonuçları olan bir yapıdır. Çok büyük kaynak ve zaman tüketilmesi anlamına gelir. Örneğin Mormonlar ekonomik kazançlarının yüzde onunu kiliseye verir. Hopi yerlileri dinsel ritüelleri için her üç günden birini ayırırlar. Tibet demografisinin yüzde yirmi beşi din adamlarından oluşur. Orta Çağ'da kilise, katedral ve manastırların yapımı ve bakımı ile Haçlı Savaşları için sarf edilen kaynakların inanılmaz boyutlarda olduğunu bilinmektedir. Ekonomi biliminin bir kavramı kullanılırsa, din “fırsat maliyeti” yüksek olan bir kurumdur.

Din için kullanılan bu devasa mali ve zamansal kaynaklar insanların günlük yaşamlarını daha konforlu geçirmelerini sağlayacak alanlar için kullanılabilirdi. Örneğin daha fazla tarımsal faaliyete, baraj yapımına ya da büyük ordulara harcanabilirdi. Eğer din için harcanan bunca kaynak işe yaramamış olsaydı, herhangi bir dine inanmayan ve bu yüzden din için kaynak tüketmek zorunda kalmayacak bir toplum tesadüfen ortaya çıktığında dünyayı ele geçirebilirdi. Peki, neden bu kadar ağır maliyetlere rağmen din ortadan kalkmadı? Dinin faydaları nelerdir?

İnanan bir insan için dinin faydasının ne olduğunu yönelik sorular anlamsız hatta art niyetli gelebilir. İnanan kişi için Tanrı vardır ve gönderdiği din de evrenseldir. Tıpkı kayaların ve ağaçların her an hazır bulunması gibi din de insanlığın başlangıcından beri her an hazırdır. Nasıl ki kayaların ve ağaçların işlevi sorulmuyorsa, dinin de işlevi sorulmamalıdır.

Yine de sormaya devam edilir ve gözleme dayalı düşünülürse, dinin bazı olumlu işlevlerinin olduğu görülür. Aksi halde pek faydası dokunmayan, tersine çok maliyetli bir kurumun binlerce yıldır varlığını sürdürdüğünü anlamak olanaksız olur. Örneğin toplumsal yapıyı düzenlemek, endişeli insanları sakinleştirmek, kamu otoritesine itaat etmek gibi... Daha sistemli bir şekilde bakılırsa dinlerin başka önemli işlevlere sahip olmakla beraber ele aldığımız konuyla yakından ilgili olması sebebiyle üç önemli işlevi gerçekleştirdiği söylenebilir.

2.2.2.1. Açıklama işlevi

Modern öncesi dönemdeki topluluklar karşılaştıkları tüm durumlar için bir açıklamada bulunurdu. Tabi bu açıklamalar günümüz bilim adamlarının yaptığı açıklama türlerine benzemiyordu. Çünkü bu dönemdeki insanlar doğal açıklamalar

ile doğaüstü açıklamalar arasındaki farkı bilmiyordu. Geleneksel toplumdaki insanlar için bu açıklamalar sonuçta bir açıklamaydı ve dinsel olanları da bu açıklamanın dışında değildi. Örneğin, birçok olaya bugün için bile geçerli diyebileceğiniz bilimsel açıklamalarda bulunan Grekler, Tanrıları güneşin doğup atmasını sağlayan, denizdeki gel-gitleri oluşturan, rüzgarları var eden, yağmurları yağdıran doğaüstü sebepler olarak değerlendirmişlerdir.

Modern toplumlarda, dinin daha önceleri elinde tuttuğu açıklama fonksiyonu, günümüzde gittikçe artan bir oranda bilim tarafından karşılanmaktadır. Evrenin başlangıcı günümüzde büyük patlamayla ve fiziksel yasalarla açıklanıyor. Modern lisanların çeşitliliği Babil Kulesi gibi köken efsaneleriyle değil tarihsel süreçlerle açıklanıyor. Günümüzde güneşin doğuş ve batışı, gel-git hareketleri gökbilimciler, yağmur ve rüzgarların açıklamaları ise meteorologlar tarafından yapılıyor.

2.2.2.2. Kaygı giderme işlevi

Dinin kaygı giderici işlevi önceki toplumlarda oldukça etkilidir. İnsanlar eldeki imkanları kullanarak işe yarayan her şeyi kullandıktan sonra Tanrı'ya ya da Tanrılara yakarır, ritüeller ve törenler oluşturur, kurban ve hediyeler verir, din adamlarına danışır, dinin emir ve yasaklarına dikkat ederler. Tüm bu çabaların bilimsel olarak arzu edilen sonucu vereceği söylenemez. Fakat arzu ve ihtiyaçlarımızı gerçekleştirebilmek için kendimizi bir şeyler yaptığımıza inandırırız. Bizim dışımızdaki olaylar üzerinde bir etkimizin ve kontrol imkânımızın olduğunu hissederiz. Bu da bizi rahatlatır ve daha az endişeli hale getirir.

İnsanlar kontrolleri dışında, öngöremedikleri tehlikeli durumlarla karşılaştıklarında, duygularına kapılıp endişelerini iyi yönetemezlerse sorunlar daha da artar. Bu anlamda kaotik ve öngörülemez bir dünya ile baş etmenin yolu, dinsel inançlara sıkı sıkıya bağlanmaktır. Modern öncesi toplumlarda dinin bu endişeleri giderici ve yatıştırıcı yönü modern zamanlarda önemini yitirmiştir. Merkezi devletlerin gelişmesi, şiddet içeren olayların ve tehlikelerin azalması, beslenme kaynaklarına ulaşmanın eskiye göre kolaylaşması, son birkaç yüzyıl içerisinde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle, toplumların kendi kaderleri üzerindeki etkilerinin artması, dinin bu işlevlerinin etkisinin azalmasının sebepleri olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak dinsel ritüeller, öngöremediğimiz tehlikelerden korunmak için başvurduğumuz davranışlar olarak hala varlıklarını korumaktadırlar. Aynı zamanda

dinin bu fonksiyonu, öngörülemez tehlikelerin ve belirsizliklerin olduğu geleneksel toplumlarda, rasyonalitenin ve öngörülebilirliğin arttığı batılı toplumlara göre daha büyük bir öneme sahiptir.

2.2.2.3 Rahatlatıcı/Huzur verici işlev

Dinsel inancın insanlara huzur verdiğine dair en belirgin örnek, bizim ve sevdiklerimizin ölme ihtimaline karşı, bizde oluşturduğu rahatlatıcı etkidir. İnsan dışındaki herhangi bir canlının günün birinde kendisinin de öleceğini bildiğine dair bir bulguya henüz rastlanmamıştır. İnsanlar, öz bilinç yeteneğine sahip olduklarından beridir, yakınlarının ölümleri sonrasında bu yazgının kendileri için de kaçınılmaz olduğunu fark etmiştir. Arkeolojik bulgulara dayanarak yapılan gözlemlerde bütün insan topluluklarının ölüme ve ölene özel bir önem atfettikleri görülmektedir. Ölenler değersiz bir eşya gibi öylece bir kenara atılmaz; cenaze törenleri düzenlenir, mezarlıklar oluşturulur, yemek verme ve benzeri davranışlarla bu önem devam ettirilir.

Birçok dini gelenek ölümü yadsımak ya da acısını hafifletmek için, bedeninin canlılığını sağlayan bir ruhun varlığına ve bu ruhun ölümden sonra da yaşamaya devam ettiğine inanarak rahatlamayı amaçlar. Bu ruh öte dünyada başka bir yerde, ya bir kuşa dönüşerek ya da yeryüzünde başka bir insana geçerek yaşamaya devam edecektir. Dahası ölümden sonraki yaşam bu dünyanın acılarını barındırmayacak, aksine acısız ve haz dolu bir yaşamın kapısını aralayacaktır. Bu sonsuz yaşam, sevdiğimiz insanlarla buluşma, acının ve kaygının olmadığı bir var oluş, sınırsız gıda ve arzu ettiğimiz bedensel hazlar gibi mutluluk kaynakları içerecektir.

Ölüm konusu dışında din, aynı zamanda insanın elem ve keder sebepleri hakkında da bir açıklama sağlar. Başımıza gelen ve yüzeysel bir bakışla anlamsız ve rastlantısal görünen hadiseler derinlikli anlamlar katar. Örneğin başımıza gelen musibetler, günahlarımızın affedilmesi içindir ya da başımıza gelen bu musibet, bir büyüden kaynaklandığı için bir büyücüden yardım almanız gerekmektedir. Veya bize türlü haksızlıklar yapan düşmanlarımız öte dünyada cehennem azabını tadacaklardır. Böylece din, başımıza gelen her şeyin karşılığının bir biçimde -bu dünyada olmasa bile öteki yaşamda- karşılığının adil bir biçimde verileceğini söyleyerek bizi rahatlatır.

Dinin bu rahatlatıcı yönünün, sıkıntılar içinde yaşayan insanların, zengin insanlara göre dindarlaşma eğilimlerini arttırdığı söylenebilir. Çünkü onların kaygıdan kurtulmaya ve rahatlamaya daha fazla ihtiyaçları olur. Dinin modern dünyada varlığını sürdürmesi hatta bazı coğrafyalarda yaygınlığını arttırması şaşırtıcı gelebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi din geleneksel toplumlardaki işlevlerinin çoğunu, modern toplumlarda başka kurumlara devretmiştir. Örneğin bilim, dinin açıklayıcı gücünü büyük oranda üstlenmiştir. Makineleşme ve teknolojinin gelişimi ile kontrol edilemeyen alanlar gittikçe azalmış ve doğaüstü güçlere daha az müracaat eder hale gelinmiştir. Tüm bunlara rağmen dinin etkisi modern dünyada devam etmektedir. Bunun sebebi anlam arayışıdır. İnsanlar kısa süren gelip geçici yaşamlarına ve öngöremedikleri zorluk ve sıkıntılara rağmen, devamlı bir anlam ihtiyacı içinde yaşar. Bir sonraki bölümde dinin anlam arayışındaki fonksiyonlarına değinilecektir.

2.2.3. Din ve nihai anlam arayışı

İnsan kendisinin farkına vardığı andan itibaren, insan olmanın ve içinde bulunduğu dünyanın niteliği hakkında çeşitli soruşturmalar içine girmiştir. İnsan için yaşamın anlamının ne olduğu en öncelikli sorundur. Yaşamın anlamına ilişkin anlamlandırma etkinliğinde başarısız olması kişiyi derin bir boşluk içerisinde bırakır. Kim olduğunun, niçin burada olduğunun ve ölümle sonuçlanan bu yaşamının nihai amacının ne olduğunu bulabilmek için sanata, felsefeye, bilime, dine ve Tanrı'ya yönelir.

İnsan geçici anlamlar dışında kalıcı ve sonsuz gerçekliği bilme arzusundadır. Bu durumda insan gelip geçici, sıradan, çabucak tüketilebilen anlamların dışında doğanın ve zamanın dışında olduğu için, nihai anlamın sahibi olan Tanrı'ya yönelir. İnsanlar kişisel bir Tanrı inancıyla genellikle tatmin duygusu yaşamazlar. Sadece bizimle var olan ve diğer insanların bilmediği bir Tanrı imgesinin kişiyi yatıştırması pek mümkün görünmemektedir. Sosyal bir ağ içerisinde dolaşımda olan bir kavram, doğal gerçeklikten bile daha gerçek görünür. İnsanlar özellikle inançlarının sık sık onaylanmasını isterler. Diğerleriyle paylaşılmayan, kendisi hakkında hikâyeler anlatılmayan, ortak simgelerle ifade edilmeyen bir Tanrı inancının, kişinin ruhsal ve davranışsal yönüne etkisi kısa süreli olma riskiyle karşı karşıyadır. Sonuçta insanlar bir kavram ya da imge olan bir Tanrı'dan ziyade, kendileriyle ilgilendiklerini

düşündükleri, komşularının da arkadaşlarının da bildiği bir Tanrı'ya inanmak isterler. Bu da insanı bir dinsel inancın tanımladığı Tanrı inancına götürür.

İnsanın sosyal bir varlık olduğu gerçeği, inançlarının da sosyal bir karakterde olduğu gerçeğini hatırlatır. Tüm bunlar, insanın gerçeği bilme arzusu içinde olmadığı anlamına gelmez. İnsan tüm zaaflarına karşın gerçeği bilme arzusundadır ve dinsel düşünce de bu arzunun dışavurumudur. İnsanın sonsuz bir varlık demek olan Tanrı'ya inanması, aslında kendisinin de sonsuza kadar yaşama isteğiyle ilgilidir. Dinlerin, -öncelikle kastedilen Semitik dinlerdir- insana verdiği en büyük vaat, sonsuza kadar yaşamaktır. Kendi varlığının kırılgan yapısından kurtulup sonsuzca yaşamak hevesi, insanın manevi dünyasının temelini oluşturur. İnsan adeta inancı tarafından yaratılır. İnsan inandıklarına benzer.

Dinsel inanç, insanın dünyaya bakarken taktığı gözlüktür. Doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi düşüncemizin temellerinde yer alan, bunlar olmadan düşünemeyeceğimiz kavram çiftleri inancımız tarafından belirlenir. Tüm bunlar, yaşamını inancına göre düzenlemekte yetersizlik gösteren inançlı bir insan için bile değişmeyecektir. Bu durum onun vicdanının derinliklerinde kendisini yargılama biçiminde devam edecektir. Sonuçta insan aktif bir çaba gösterebilir ya da göstermesin, inançları onun hayatındaki tercihleri belirleyen temel unsur olacaktır. İnançları hem düşüncelerini hem duygularını hem de davranışlarını yönlendiren ana etken olacaktır. Böylece insan, yaptığı tercihler sonrasında kendi kişiliğini, dünyaya bakışını da şekillendirmiş olur. İnancın bu anlamda insan hayatındaki etkisi küçümsenecek gibi değildir. Kişi inancının tüm hayatını yönlendirmesine, tercihleri belirlemesine, karakterini oluşturmaya ve hatta çocuklarını etkilemesine niçin izin verir? Çünkü bir güven ihtiyacı içindedir. Dinsel inançlarına güvendiği için insan, kendisini inançlarına teslim eder. Buna göre bütüncül bilginin, amaçlı davranışın ve etik yaşayışın ön şartı inançtır.

Huxley'e (2018) göre tüm dinlerin içinden çıktığı öz ve ruhsal kaynak, kadim felsefedir. Kadim felsefe, insan bilincinin bin yıllardır ürettiği çeşitli durum ve koşullarda geçerliliği büyük oranda onaylanmış bilgi türüdür. Buna insan türünün tarihsel tecrübesi diyebiliriz. Herhangi bir kabileye, millete, coğrafyaya, yöreye ait olmaksızın insan denen varlığın, bin yıllar boyunca deneye yanıla işe yaradığını gördüğü bilgi türüdür. Kadim bilgelik ya da kadim felsefe, bu alanda herhangi bir ideolojinin ya da dinin hizmetinde değildir. Bu felsefeden bir kişi ne tür bir inanca

sahip olursa olsun faydalanabilir. Kadim felsefenin yüzyıllara dayalı bilgeliği, insana diğer bilgi türlerine göre daha fazla güven verecektir. Güven anlamına gelen inanç, insan yaşamında azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Zira insanın kendisi dışındakilere duyduğu güven, iyiliğin başlangıcıdır. Doğanın ya da evrenin, sadece maddi bir varlıktan ibaret olmadığına, aynı zamanda özünde etik ve ruhsal bir güzelliğin de bulunduğu duyulan güven, insandaki iyilik duygusunu besleyecektir.

Her insan, kendine özgü iç dünyası olan biricik bir varlıktır. Kendi doğasının bu biricikliği, onun hem kendisine ait bir iç evren oluşturmaya olanak tanır hem de diğer insanlara benzemeyen özel sorularının olduğu anlamına gelir. Sadece kendisi için anlamlı gelen bu soruların yanıtını, sadece kendisi verebilecektir. Kişi bir filozof ya da olağanüstü yeteneklere sahip biri değilse, sorduğu soruların cevabını, seçtiği dini inanç doğrultusunda vermeye çalışacaktır. İnsanın dinsel inancı; yaşamını, duygularını, kim olduğunu, doğaya ve diğer insanlara bakışını, yaşam ve ölüm döngüsünü anlamlandırır. Bu noktada inancı güneşe benzetirsek, inancın ışığı kişinin yaşamı üzerine yükseldiğinde hemen her şey üzerinde etkili olur, ısıttığı şeyleri görünür kılar ve yol gösterir. Unutulmaması gereken bir şey daha var: Dini inanç naiftir; yani inanç üzerine yapılacak her sorgulama, inancın gücünü sarsar.

İnanmış bir insan, inanma eylemini gerçekleştirdikten sonra, inancının gerçekliğini sorgulamaya sürekli olarak devam edemez. Çünkü inanç ve şüphe, yan yana duracak iki olgu değildir. Kişi dinsel inancın doğruluğuna kanaat getirdikten sonra, şüphelerini inancının içinde yanıtlayabilir. Ancak inancının dışına çıkıp inancına bir yabancı gibi bakması, sorularının yanıtını bu şekilde almayı beklemesi gerçekçi değildir. Çünkü bir sistem, kendi içinde kalınarak gerçekten sorgulanamaz. Bir şeyin gerçeğini sorgulamak, o şeyin dışına çıkmayı gerektirir. Bu dışarı çıkış eylemi, aynı zamanda dinsel inancın terk edilmesi anlamına gelecektir. Kişi bunu deneme cüretini gösterdiğinde inancı yara alacaktır. Yani dinsel inanç özünde güven ve bağlılık ister.

İnsanın kendisinin, toplumun, doğanın ve evrenin akıl almaz karmaşıklığına karşı kendisini güvende hissetmeye yönelik çabasını ifade eden dinsel inanç, bilmekten değil, bilmemekten kaynaklanır. İncanın dini bir sistem içerisinde Tanrı'ya yönelik haline iman diyebiliriz. İman etme süreci, genellikle toplumsal koşullanmalarla, kişisel sorgulamalarla başlar ve bilgiden çok duygusal süreçlere dayanır. İnsan, şeylerin var oluşuna ilişkin kesin bilgilere sahip olamasa da kendi varlığının özel bir anlamı olduğunu hissetmek ister. İnanç ve güven insanın ruhsal yapısı için adeta bir

zorunluluktur. Güven anlamına gelen inanç sayesinde insan, aşkın bir varlığa güvenir, ona teslim olur. Ve böylece onun tarafından korunacağına kanaat eder. Kişinin uçsuz bucaksız evrende, kendisinin yalnız olmadığını, kendi varlığının anlamsız olmadığını; bir tozdan, bir kayadan, bir ağaçtan bir kediden farklı olduğunu düşünmesi, onun kozmik bir yalnızlık içine girmesini engeller. Bu anlamda Tanrı, hem anlamın hem de güvenliğin garantörüdür.

2.3. Tanrı

Tanrı kavramı için sözlüğe bakıldığında şöyle tanımlandığı görülür:

Metafiziksel düşüncede, vahiy, otorite ya da inanç temeli üzerinde var olduğu kabul edilen, varlık ve değer kaynağı olan mutlak, zorunlu, yüce varlık. Doğanın bir parçası olmayan, ama doğanın yaratıcısı ya da nedeni olan, zaman ve mekân kavramlarının kendisine uygulanamayacağı, varlığa gelmiş olduğu düşünülemeyen, doğadan çok daha kudretli ve mutlak iyi olan doğaüstü, ezeli-ebedi ve sonsuz varlık. Doğanın üstünde ve ötesinde olan, doğanın ve insan yaşamının çeşitli boyut ya da görüntülerini yöneten yüce varlık. (Cevizci, 2005: 1579).

Tanrı kavramı insan zihninin ulaşabileceği en yüksek kavramsallaştırmadır. Tanrı'nın zaman ve mekân üzerindeki aşkın ve ulaşılamaz niteliği aynı zamanda onu yüceltmenin de sebebidir. Tanrı, insan yaşamının bir yönüyle içinde bir yönüyle de üstündedir. Yaşama nihai anlam vermeye değer en yüce varlık da odur. Gündelik ve geçici anlamlar dışında, her şeye kaynaklık edecek nihai bir anlam arayışında olan insan, kendisinin ve diğer canlıların çaresizliğine çoğu kez tanıklık eder. Bütün bunların ötesinde, kendisinden üstün ve güçsüzlükten azade bir varlığın korumasına ihtiyaç duyar. Bu sadece zarardan koruma yönelik bir ihtiyaç değildir. Aynı zamanda şeylerin görünüşleri ardındaki gerçekliği de bilmeye yönelik bir arzudur. Böylece iman, güven ve teslimiyet biçimini alır. Tanrı'ya duyulan İnanç, insan ruhunun en yüksek biçimini sembolize eder.

Hinduizm'in kutsal kaynaklarından olan Srimad Bhagavatam'da insan olarak doğmayı ve bedenleşmeyi başarabilen bilge kişinin, tüm gösterişçi şeylerden yüz Çevirerek sadece Tanrıya yönelmesi gerektiği ifade edilir (Huxley, 2018). Bu dinsel ya da mistik bakış açısına göre, Tanrıyı yaşamın merkezine koymak temel amaçtır. Böylece bitimsiz bir anlam kaynağına sahip olunur. İnsan sadece var olmayı istemez; aynı zamanda var olduğundan haberdar edilmek ister. Sevmeyi istediği kadar sevmeyi de ister. Bu doğal ihtiyaçlar, var olduğunu düşündüğü Tanrı tarafından da karşılanır. Mademki Tanrı her şeyi bilendir o halde bizim ihtiyaçlarımızın ne olduğunu da bizden çok daha iyi bilecektir. O'nun verdiği iç

huzur ve sükûnet, geri kalan tüm şeylerin dışında ve üstündedir. Yanlış yola saptığımızda O, elimizden tutandır bize yol gösterendir. İnsan, Tanrı'yı algılayış biçiminin kendi ihtiyaç ve arzularından kaynaklandığının farkına varmasa da, Tanrısal özellikler ve bizim arzu yelpazemiz birbiriyle uygunluk içerisindedir (Allport, 2004). Jean Pierre Camus, en mükemmel şeyin Tanrı'yı büyük bir içtenlikle kendimizi sever gibi sevmek olduğunu ifade eder. Bu anlamda sevgi, bizi hem diğer insanlarla hem de Tanrı'yla bir kılan tek erdemdir. Yaşamın gerçek amacı budur. Bu amaç dışında kalan her şey sadece bir yanılgıdan ibarettir (Huxley, 2018).

Eliade'ye (2003) göre, insanın bilinçli tarafının dışında, derinliklerinde kendisini aşan Tanrısal varlığa yönelik bir eğilim vardır. Bu anlamda kutsallık, insan düşüncesinin tarihi içerisinde bir dönem değil, insan bilincinin doğal yapısı içerisindeki tarih-dışı bir unsurdur. Bu yorumuyla Eliade, Tanrı inancının insan bilincinin aşama aşama değişim ve gelişim çizgisinin bir sonucu olduğunu yadsımış, bu inancı insan doğasının temeline değişmez bir öz olarak yerleştirmiştir. Tüm bu anlatılanlar, Yüce Varlık olan, kutsal olan Tanrı'nın, tam olarak bilinebileceği fikrini çağrıştırmamalıdır. Çünkü Tanrı, aynı zamanda insan için bilinmezliğin ve gizemin ifadesidir. Tanrı inancını, kesinlik ve zorunluluk içinde kanıtlamanın muhtemelen hiçbir yolu yoktur.

Yüce bir hakikatin, hakikatler hakikatinin ya da başka bir isimlendirme ile Tanrı'nın olup olmadığına yönelik sorunun cevabı, ihtilafsız bir biçimde, şu ana kadar din adamları, filozoflar ya da mistikler tarafından yanıtlanamamıştır. Binlerce yıldır cevaplanamamış bu meselenin, bundan sonra şüphe kaldırmayacak bir şekilde cevaplanabileceğini sanmak için, elimizde iyimser kanıtlar yoktur. Belki de tek yapılması gereken şey, insanın kendi varlığının sırlarını derinlemesine araştırması ve böylece içgörüsünü geliştirmesidir. Kendini bilmek, bilgeliğin nihai amacıdır. İnsan zamansal bir varlık olarak belli bir tarihsellik içerisinde, bir toplumda, bir din içinde, bir kültürde yaşar. Fakat insan, tür olarak evrenselliği de ifade eder. O belli bir coğrafyada, belli sosyal ağlar içerisinde yaşar. Fakat aynı zamanda insanlığı da temsil eder. Fark edilmesi gereken şudur: Küçük olan daima bütünün içindedir fakat bütün olan küçük olanın içinde değildir. Genellikle kişi, Çevresi tarafından şartlanmış, basit hedefleri olan çaresiz bir varlıktır, yerel inançları ve gelenekleriyle sınırlandırılmıştır.

Tanrı'nın varlığını kanıtlayamıyor olmasına rağmen yine de O'na dayanıp güvenmek ihtiyacı içindedir. Dinin ne olduğuna dair genelde benimsenen tanım, Otto ve Eliade'in “ürkütücü olduğu kadar, büyüleyici ve gizemli olan kutsalın tecrübesi” tanımıdır (Aydın, 2002, s. 18). Korku sadece kişisel telkinlerle giderilemez fakat ego, kendisini aşan büyük bir şeyin parçası olduğunu hissettiğinde bu korku aşılabılır. İnsan tüm dikkatini dünyevi amaçlara verdiğinde, korkularının bir kısmından kurtulabilir fakat bunların tamamen yatışması, sadece kendisini Tanrı'nın sevgisine ve koruyuculuğuna teslim etmekle mümkün olur (Huxley, 2018).

Burada Tanrı'nın, harici ya da dâhili bir varlık olması çok önemli değildir. Önemli olan, kişinin Tanrı'nın varlığını hissetmesi, kendini O'na bırakması ve O'nun kendisini her ne durumda olursa olsun kurtaracağına kanaat etmesidir. Bu psikolojik kesinlik, kişinin benlik bütünlüğünün de sebebidir. İnsanı bir arada tutan ve dağılmasını engelleyen şeyler maddi unsurlar değildir, manevi unsurlardır. Burada manevi derken kastedilen sadece dinsel yön değil ilkesel yöndür. İnsan kendi ruhsal bütünlüğünü -Tanrı'ya inansın ya da inanmasın- gözlemlerine ve sorgulamalarına dayalı olarak çıkardığı ilkeler ve değerler ile kurar. Ruhsal yapıyı bir arada tutan bu çekirdek yapı, her insanda bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kurulmuştur. Kişi bu kök inançlarından şüpheye düştüğünde, dağılan ruhsal bütünlüğünü bir araya getirememeye tehdidi ile karşı karşıya kalır.

Şayet, kişinin yaşamın doğası ile ilgili, derinlemesine düşünülmüş ve içselleştirilmiş ilkeleri varsa, bu ilkeler o kişinin yaşam fırtınalarında dağılmasını engelleyen iç kaynaklarını oluşturacaktır. Bu iç kaynaklar ne kadar incelikli ve derinlikli kurulmuşlarsa, dış dünyanın darbelerine karşı o denli sağlam bir “iç kale” vazifesi görecektir. Bunu kaleyi oluşturmak, bazen insanın yıllarını alabilir. Kişiler bu iç kaynakları oluşturabilmek için bazen dış desteğe de ihtiyaç duyabilirler. Bu dış destek, kişinin kendisini anlayabileceği yakın Çevresi olabileceği gibi profesyonel destek de olabilir. Hangi yöntemle olursa olsun, kişinin kendisini koruyacak ve yaşam sorunları karşısında dağılmaksızın bir bütün olarak kalmasını sağlayacak bu iç kaynakları kurması bir zorunluluk taşır.

Dindar insanın iç kaynaklarının neredeyse bütünü Tanrı inancı etrafında şekillenmiştir. Burada Tanrı, insanın ruhsal bütünlüğünü koruyan bir işlev görür.

Okuduklarından, dinlediklerinden, tanık olduklarından, duygusal yapısından yola çıkarak Tanrı'nın var olduğu ve kendisini koruduğu inancına varan insan, karanlıkta kalmaktan kurtulduğunu ve aydınlık bir yolda yürüdüğünü hisseder. Tanrı ile ilgili bu denli olumlu düşünmeyen insanlar, Tanrı inancının olmadığı bir "iç evren" oluşturma sorumluluğu ile yüz yüzedirler. Tanrı'ya duyulan inanç, aynı zamanda insana büyük bir konfor alanı sunar. Evrenin ve doğanın olabildiğince kaotik ve anlaşılabilir hatta çoğu kez kayıtsız yapısını Tanrı'nın sual edilemez bilgeliğine havale eder. Bu, dindar kişiyi yaşamın doğasına ilişkin merak duygusunu köreltme ihtimalini de beraberinde taşır. Fakat merak duygusuna karşılık huzur ve güvenlik duygusu, genelde insanlara daha çekici gelir.

Yaşam akıl almaz gizemlerle dolu kaotik bir yapıyla doluymuş gibi gözükabilir fakat tüm bu kaosun arkasında adil, merhametli ve kullarını gözetten bir Tanrı'nın öngörülemez ve anlaşılabilir inayeti olabilir. Bir Portekiz atasözünde dendiği gibi "Tanrı eğik satırlarla doğru yazar." Yani bu yaklaşıma göre, yaşamdaki en garip olayların bile arkasında makul bir anlam vardır. Yaşamdaki olaylar birbirleri ile uyumsuz, çelişkili, tutarsızmış gibi görülebilir fakat bunlar sadece görünüştedir. Tüm görünüşlerin ardında, anlamın kaynağı olan ve her şeye anlam veren büyük ve kuşatılmaz bir gücün, ebedi ve ezeli planı vardır. Her şeyin bir anlamı vardır. Anlamı yokmuş gibi gözüken şeyler, aslında insanın anlayış kapasitesinin sınırlı oluşundan ileri gelir. İnsan, Tanrısal bir kudrete sahip olsaydı, birbiriyle ilgisiz gibi gözüken tüm bu şeylerin ardında bir örüntü olduğunu fark edebilirdi. Bu ezeli kutsal plan, insan denen eksik ve çaresiz varlığının idraki ötesindedir. Bu sebeple de o, Tanrısal hakikatleri absürt ve yersiz görmekten vazgeçmeli ve teslim olmalıdır. Bu teslimiyet, huzurun, mutluluğun, güvenin temel sebebidir. Tanrı inancı ve sevgisi, insana en büyük mutluluğu ve huzuru sağlar.

Aynı zamanda Tanrı inancı, doğal bir duygu olan ölüm korkusuyla baş edebilmek için önemli bir destek sağlar. Kaçınılmaz son olan ölüme doğru yaklaştıkça insan, Tanrı'nın inayetine daha da muhtaç hale gelir. Yaşlanma ile beraber gelen hastalıklar insanların umudunu tüketir. Bu durumda, merkezinde inayet sahibi bir Tanrı'nın olduğu dinsel bir inanç kişiye huzur verir. Her şeyin üstünde, eksiksiz bilgiye sahip bir varlığa inanmak, insanı zor zamanlarda ayaklarının üstünde tutar. Belki de insanın kendisini bitimsiz ve mutlak bir bütünün anlamlı bir parçası olarak görmesi neredeyse onun doğasına içkindir.

2.3.1. Tanrı ve nihai anlam arayışı

Yalın bir gözlem sonucu şu ifade edilebilir: Her insan teki, topluluk ya da toplum, sadece coğrafi ve fiziksel dünyada değil, aynı zamanda kendi “anlam dünyaları” içinde yaşar. Bize bir miras olarak aktarılan şey, sadece biyolojik özelliklerimiz olan ten ve göz rengimiz, kendimizi ifade etmemizi sağlayan lisan değildir. Bunlardan daha belirleyici olanlar ise; yiyecekleri hazırlama ve sunma biçimlerimiz, giyinme stilimiz, sevgi ya da öfkemizi ifade etme ile eğlenme tarzlarımız gibi, gündelik yaşantımızdaki sıradan alışkanlıklardır. Tüm bunlar, dünyayı algılama ve yorumlama tarzımızın, dinsel ve dinsel olmayan inançlarımızın sonucudur. Bu anlama ve yaşantı dünyası, bizim kültür dediğimiz anlam küresini ve günlük yaşantımızda tekrar eden pratiklerle, bizim ayrılmaz bir parçamızı oluşturur. Başka bir ifadeyle, doğal dünyanın dışında ürettiğimiz bu anlam dünyası, bizi doğal dünyadan daha fazla etkileme gücüne sahiptir. Duygusal algılarımıza, zihinsel tepkilerimize, diğer insanlarla kurduğumuz ilişkilere yol gösterir. Bu durum aynı zamanda bize uzak ya da bize benzemeyen kültürlerin anlam dünyalarını anlamamızı da güçleştirir. Bununla birlikte, moderniteye kadar, tüm insan toplumlarında farklı isimler ve özelliklerle anılsa da Yüce Varlık inancının olduğunu söylemek mümkündür.

Bu Yüce Varlık, genelde Tanrı ismi ile adlandırılırsa da, çeşitli kültürlerde ve dinlerde çeşitli isimlerle anılır. Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da anılan Tanrı pek çok bakımdan benzer özellikler taşır. İnsanlar her ne kadar farklı tarihlerde, farklı toplumlarda farklı kültürlerde yaşasalar da aynı bilişsel yapıları gereği, yaşamlarına anlam katmak istediklerinde, birbirlerine benzer bir şekilde düşünürler. Öyle düşünmek neredeyse doğal bir durum gibi görülür. İnsan; O, Kozmik Güç, Ebedi Akıl, Sonsuzluk, Yehova, Kutsal, Allah, Aşkın, Atman gibi isimlerle anılan Yüce Varlık ile duygularını düşüncelerini ve davranışlarını düzenlemeye çalışır, bunlarla yaşamına anlam katar. Tüm bu farklı isimlerle kendisine yöneldiği varlıktan, insan da toplum da benzer şeyler ister. Yaşamın anlamsız ve boşuna olmadığını, ölümün bir son olmadığını, yaşarken başına gelen çeşitli olayların aslında deruni bir anlam taşıdığını bilmek ister. Tanrı en yüce ve sınırsız değeri ifade ettiği için, O'nunla kurulan herhangi bir ilişkinin kendisi de bu değerden pay alır (Runzo, 2002).

Bu açıdan bakıldığında din kavramı; doğaüstü (Aşkın) ve kutsal bir varlıkla (Tanrı, Allah İlah) bağlantılı olan inançların izlenimlerin, deneyimlerin, hislerin lisanın ve

davranışların tümü olarak tanımlanabilir (Vergote, 1999). Tüm bunların yanında bazı Tanrı düşünceleri insanın özgürlüğünü kısıtlayıcı bir nitelik gösterebilir. Özgürlüğün olmadığı yerde ise anlamlı bir hayattan ve anlamlılıktan bahsetmek mümkün değildir. Tanrı'nın iradesi ve kudreti adına, insanın seçim yeteneğinin kısıtlanması dini düşünceye ve Tanrı fikrine tepkilere neden olabilmektedir. Tanrı'yı yaşamın belirsizliği karşısında sığınılacak bir liman gibi görmek dışında, cezalandırıcı ve korkutucu bir varlık olarak tasavvur etmek, kişileri Tanrı inancından uzaklaştırabilmektedir. Bazen bu tür düşünceler Tanrı fikrini yadsımayı da beraberinde getirebilir. Bazı insanlar için sevgi ile güvenin temsilcisi olan Tanrı, bazıları için azabından sakınılması ve zorunlu olarak boyun eğilmesi gereken bir varlık olarak algılanabilir. Bu düşünce, özellikle modern çağın insanı için Tanrıyı reddetmenin gerekçelerinden biri olarak kullanılabilir. Gerçekte ise insan, Tanrı aracılığıyla yaşamına anlam katmaya çalışmaktadır.

Kierkegaard (2012) umutsuzluğun sebebini, insanın doğanın aşkın yanı ile ilişkisini kesmesinde görmüştür. Kutsal ile ilişkisini kesen insan sevgiden, umut ve anlam ilkesinden uzaklaşmıştır. Din sadece kişinin sevme ve sevilme ihtiyaçlarını karşılayan psikolojik bir ilke olmanın dışında, yaşamın anlamına dair bir haritalandırma sistemidir. Buna göre iman, sadece bizim kişisel çabalarımızla inşa ettiğimiz bir şeyse, gerçekte ilişkimizi tesis eden mutlak bir zemin olamaz. Yani şeyler, bizim onlara yüklediğimiz anlam için değil, kendilerinde anlamları var ise değerlidir. Ve hiyerarşik bir yapı içerisinde, parçalı anlamlar birleşerek tek ve bütün bir anlama ulaşmalıdır. Tüm anlamların ardında yatan kapsayıcı, kuşatıcı nihai bir anlam yok ise, diğer anlamların da değeri yok demektir. Örnekle açıklamak istersek, yağın kar yeryüzüne yayılan Tanrı'nın merhametinin bir göstergesi değilse sadece absürt bir şeydir (Özarpınar, 1999).

İnsanlık kültüründe son üç yüz yılda meydana gelen değişimlerin, binlerce yıllık değişimden daha büyük olduğu bilinen bir husustur. Evreni algılayışta çok farklı fikirlerin ortaya çıktığını ve eski anlayışların yerini aldığını daha önce ifade etmiştik. Modern öncesi toplumlarda yaşam din ve dolayısı ile Tanrı anlayışı üzerinden şekilleniyordu. 17. yüzyılda belirginlik kazanmaya başlayan moderniteyle birlikte yeni Tanrı anlayışları ortaya çıktı. Bu Tanrı anlayışlarının hemen tümünün ilk nüvelerini geçmiş yüzyıllarda, özellikle Antik Yunan düşüncesinde görmüş olsak da,

bu fikirlerin bu denli öne çıkması ve yaygınlık kazanması yeni bir gelişmeydi. Bir sonraki kısımda Tanrı anlayışlarına değinilecektir.

2.3.2. Çeşitli Tanrı anlayışlarına genel bir bakış

Fikirler tarihine bakıldığında, Tanrı'nın varlığına yönelik üç temel anlayışın bulunduğu görülür:

A. Tanrı'nın var olduğunu ifade edenler: Tanrı'nın var olduğu konusunda hemfikir olunsa da, Tanrı'nın nitelikleri konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar şunlardır:

1. Teizm: Tanrı'nın varlığını ve insan ile yakın ilişkisinin olduğunu kabul eden görüştür. Buna göre Tanrı ezeli ve ebedidir, insan hayatına ve varlığa müdahale eden bir varlıktır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın Tanrı anlayışı bu yöndedir.
2. Deizm: Tanrı'nın varlığını kabul etmesine rağmen Tanrı'nın, evrenin ve insan dünyasının işlerine müdahil olmadığını ileri süren görüştür.
3. Panteizm: Bu görüşe göre, Tanrı ve evren bir ve aynı şeydir. Yeni Çağ filozofu Spinoza'nın detaylandırıp bir dizge içinde sunduğu panteizme göre Tanrı evrendir, evren de Tanrı'dır.

B. Tanrı'nın varlığını kabul etmeyenler: Bu yaklaşıma ateizm denir.

C. Tanrı'nın var olup olmadığına yönelik bilginin mümkün olmadığı düşünenler. Bu yaklaşıma agnostisizm (bilinemezcilik) denir.

Ayrıca, din felsefesinin bu klasik sınıflandırmaları dışında daha birçok Tanrı anlayışı ve yorumdan bahsetmek mümkündür (Aydın, 2021). Konunun aslını oluşturmadığından farklı Tanrı anlayışlarına temas edilmeyecektir. Daha önce belirtildiği gibi anlam arayışının en büyük paydaşı Tanrı anlayışıdır. Çeşitli toplumların, çeşitli tarihlerde kısmen birbirlerinden farklı Tanrı anlayışlarının olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda özet olarak verilen bu Tanrı anlayışlarına daha yakından bakmak gerekecektir.

2.3.2.1. Teizm

Yunanca Tanrı demek olan theos'tan türetilmiş bir terim olan teizm, ilk olarak bir Tanrı'nın var olduğuna inanmak demektir. Genellikle teizm, monoteizm ile aynı anlama gelecek biçimde kullanılır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi tek Tanrılı

dinlerin ortak anlayışına göre Tanrı'nın birliği esastır. Klasik teizmde -ki buna geleneksel teizm de diyebiliriz- Tanrı halihazırda var olandır, geçmişte de daima var olmuştur ve gelecekte de var olmaya devam edecektir. Yani öncesiz ve sonrasızdır. Tüm şeyler kendi varlıklarını bir başka şeyin varlığına borçludurlar fakat o varlığını başka şeylerin varlığından değil bizzat kendisinden alır. O, var olan her şeyi yaratan, sonsuz ve güçlü, mutlak iyi, ahlaki prensiplerin kaynağı, iradesi olan, bilinçli, her şey hakkında tam bilgi sahibi olan ve her yerde olan bir varlıktır.

Bir benzetme ile anlatılmak gerekirse O, bedensiz bir ruh ve anlam sahibi bir Zat'tır. Yani bir teist, öncelikle Tanrı'nın dinsel bir kavram değil, kendisine özgü nitelikleri olan bir kişi ya da bir şahıs olduğunu kabul eder. Yani o kişisel bir varlıktır. Fakat bu kişisel, Tanrı'nın bir bedene sahip olduğu anlamına gelmez. O bir madde olmasa da fiziksel evrende eylemlerde bulunabilir. Zaman ve mekanın herhangi bir anında ya da konumunda değil, her anda ve her mekanda hazırdır. Var olmamızın gerçek sebebi o olduğu gibi, bizi var kılmaya devam eden de O'dur. Tanrı bizi yaratmakla ve içinde yaşamımızı sürdürmeye yetecek nimetlerle bu dünyaya yerleştirmekle cömertliğini görünür kılmıştır. Bu sebeple kul olarak insanlar, O'na karşı saygı ve sevgi içinde olmak, O'na yakarmak, ibadet etmek, buyruk ve yasaklarına uymak gibi yükümlülükler taşır. Bu anlatılanlar Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi tek Tanrılı dinlerin temel ilkelerini gösterir.

Görüldüğü gibi bu anlayışta Tanrı, öncelikle aşkınlık sahibidir. Yani Tanrı, bildiğimiz her şeyden, evrende mevcut bulunan her şeyden bütünüyle farklıdır. Teizm, bir kişi olarak belirlediği Tanrı'yı böylece hem filozofların kavrama indirgenmiş Tanrısından, hem de panteizmdeki Tanrı-evren özdeşliğinden kendisini ayırır. Böylelikle Tanrı, evrenle ilişkisi olmayan yalın bir kavram olmaktan çıkarılmış olur. Aşkın olmayan bir varlığın Tanrı olamayacağını özellikle savunan teizm, aynı zamanda diğer varlıklara Tanrısallık atfedilmesine de şiddetle karşıdır. Şu var ki, her ne kadar teizm için Tanrı aşkın olsa da aynı zamanda içkindir. Belirleyici bir etken olarak O, her yerdedir ve her şeydedir. Sadece yaratmakla kalmaz aynı zamanda düzenler ve canlılık verir. Fakat tüm bunlar onun nesneler dünyasının bir parçası olduğu anlamına gelmez. Bir kişi olan, tercihleri bulunan, sonsuz güç ve bilgiye sahip, aşkın olan Tanrı, kendisi dışındaki her şeyin aynı zamanda varlık sebebidir.

Teizm, Tanrı'nın aşkın olmasının yanında, içkin olmasını özellikle vurgular. Böylece deizm ve panteizmden ayrılır. Teizmin tanımladığı Tanrı kişisel bir Tanrı

olduğu için, insanların dualarına cevap verdiği, onları önemseydiği, yaşama müdahil olduğu için, deizm ve panteizme göre daha etkili olmuştur. Kendisi ile ilişki kurulabilecek bir Tanrı, salt kavramdan ibaret olan bir Tanrı'dan daha yakındır. Çünkü kulluk yapmak isteyen bir insan, aynı zamanda sesini duyan, zor günlerinde yanında olan, kendisine yardım eden, kısacası kendisini gözetip kollayan bir Tanrı'nın Çevresindeki herhangi bir nesneden farklı olduğunu düşünmek isteyecektir.

Tanrı'nın aşkınlığına vurgu yapmak, aynı zamanda O'nun hakkında konuşmayı da zorlaştıracaktır. Beş duyudan herhangi biriyle algılanamayan, gözlenemeyen bir varlık hakkında nasıl konuşulabilir? Bu, insanın bilgi edinme yollarından hiçbirine sığmaz. Böyle olmasına karşın teizm, Tanrı hakkında dile getirdiği özelliklerin gerçek olduğunu ısrarla belirtir. Bunun tersine ateizm ise, bu özelliklerin insan tarafından yüklendiğini, hayal gücüne dayalı ve simgesel olduğunu ileri sürer. Örneğin, Tanrı mutlak olarak iyidir, denir fakat dünyadaki kötülüklerin bu yargıyla nasıl uzlaşacağı belirsizliğini korur. Sonuçta teistler Tanrı'yı birbiriyle çelişen niteliklerle tanımlamaya devam ederler. Örneğin, Tanrı her şeyi bilendir, mutlak iyidir, öncesiz ve sonrasızdır, gibi olumlu nitelikler dışında Tanrı, ne olmadığına dair yargılarda ifade edilir. Böylece olumsuz nitelikler O'ndan uzak tutulmaya çalışılır. Örneğin Tanrı'nın güçsüz ve bilgisiz olmadığını ifade etmek, O'nun sınırsız güç sahibi ve her şeyi bilen olduğunu söylemekle eş anlamlıdır.

Bu sayede teizm insan biçimcilikten, Tanrı hakkında konuşmanın imkansız olduğunu iddia eden bilinemezlikten, panteizmden ve deizmden kendisini ayırır. Aynı zamanda teistler için Tanrı fikri, bazılarının iddia ettiği gibi sadece zihinde bulunan, fakat gerçekte karşılığı olmayan bir şey de değildir. Bunun tersine O gerçektir ve metafiziksel anlamda bir karşılığı vardır. Teizmde Tanrı'nın öncesiz ve sonrasız olması, sonsuz güçlü ve bilgili olması ve hiçbir şeyin kendisine benzemez oluşu ile tabi ki aşkınlığı, temel özelliklerdir. Tanrı, bu niteliklerden bağımsız olarak düşünülemez. O, bu niteliklere zorunlu olarak sahiptir. Teist için evrende meydana gelen oluş ve bozuluşların tümü en sonunda Tanrı'nın bu niteliklerine dayanılarak açıklanır. Var olan her şey var olmak için başka bir nedene ihtiyaç duyarken Tanrı bu nedenselliğin dışındadır. O, hiçbir nedene bağımlı olmaksızın kendi kendisinin nedenidir (Taylan, 2000). Tanrı'nın hem içkin hem de aşkın olduğuna yönelik bu tutum, tarihsel süreçteki en yaygın görüşü oluşturmuştur.

2.3.2.2. Deizm

Latince Tanrı anlamına gelen deus, deizm kelimesinin aslını oluşturur. Deizmin iki temel özelliği vardır: 1. Evrenin dışında ve ona müdahale etmeyen bir Tanrı anlayışı 2. Akla ve bilime duyulan büyük İnanç. Felsefe tarihinde ilk yaklaşım Aristoteles'e kadar götürülebilir. Aristoteles'e göre Tanrı evreni yaratan değil evrene ilk hareketi verendi. Yaratma ve düzenleme fikri olmadığı için evrene müdahale eden bir Tanrı anlayışının olmaması da doğaldı. Bu yaklaşımın en güçlü çağları, Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllar oldu. Bunun nedeni için şunlar söylenebilir:

a. Deizmin, yarattığı evrene müdahale etmeyen Tanrı anlayışı, bilim adamları için oldukça çekici bir görüştü. Çünkü bu sayede kilisenin despot ve müdahaleci yaklaşımından kurtulabilirlerdi. Eğer deizm yaygınlaşırsa, kilisenin baskıcı tutumu boşa çıkacaktı. Çünkü yarattıkları ile ilgilenmeyen bir Tanrı'nın, yeryüzünde temsilcisinin olması düşünülemezdi.

b. Bu fikir aynı zamanda, tarihin eleştiri süzgecinden geçirilmesine imkan tanıyordu. Eğer tarihte meydana gelen hadiselerde Tanrı'nın iradesi söz konusu değilse, hiçbir şey sorgulanamaz, eleştirilemez ve değiştirilemez değildi. Kilise, yeryüzünde Tanrı'nın bedeni değilse, tamamen insanoğlunun yarattığı bir eser demektir. Din adamları dahil olmak üzere, kimse kiliseye dayanarak başkalarını suçlayamazdı.

İki temel özellik olan akla ve bilime duyulan büyük güven hususunda şunlar söylenebilir: Tabiatın işleyişi ile ilgili yeni bilimsel bilgilere ulaşıldıkça birçok bilim adamı, Tanrı'yı işin içine katmadan tabiatı açıklayabileceğini düşündü. Bu da tıpkı bir makine gibi, dışarıdan müdahale edilmeksizin kendi içsel süreçleriyle çalışan, bağımsız bir tabiat fikrini güçlendirdi. Hatta bu düşünceden hareketle bazı deistler, vahyin olabileceğini tamamen dışladılar. Çünkü bu, dış desteğe dayanmadan çalışan tabiata müdahale etmek anlamına geliyordu. Tanrı insana akıl vermişti ve bu akıl sayesinde iyi ve kötü bulunabilirdi. Dolayısıyla vahye gerek kalmıyordu. Bu düşünceden dolayı deistler ile doğal din fikrini savunanlar birleşiyordu. Birçok deist, vahyin olmadığı doğal din anlayışını benimsemişti.

Var olduğu akıl tarafından anlaşılabilen ve evrene müdahale etmeyen bir Tanrı inancına dayanan deizm, gerçekte Tanrı'nın mutlak aşkınlığı düşüncesine dayalıdır ve içkinlik fikrini dışlar. Tanrı'nın aşkınlığı fikrine bu kadar önem vermelerinin nedeni onu insanbiçimcilikten uzak tutmak istemeleridir. Deizm, özellikle kilisenin

temsil ettiği İsa'nın Tanrı olduğu fikrini, insanbiçimci olduğu gerekçesiyle şiddetle reddediyordu. Çünkü bu, Tanrı'nın aşkınlığı fikri ile hiçbir şekilde uyuşmayan bir inançtı. Hristiyan din adamlarının deizme karşı cephe almalarının en büyük sebebi, deizmin İsa'nın Tanrısallığına karşı çıkmasıydı. Birçok deist, özellikle Katolik kilisesini akla ve sağduyuya aykırı mucizelere ve gizemciliğe batmış olduğu gerekçesiyle reddediyordu. Onların en büyük amacı Orta Çağ'da genel kabul görmüş, akla rağmen inanıyorum, düşüncesi yerine, akla ve sağduyuya uygun olduğu için İnanıyorum, düşüncesini yerleştirmekti. Böylece inanç hurafelerden arınacak ve mümkün olduğunca akılsal temellere oturacaktı.

Özetle ifade edersek, deizm dini akılsal temeller üzerine kurmaya çalışan, dolayısıyla kilisenin kurumsal otoritesine, tarihsel Hristiyanlığın gizemci din anlayışına ve doğaüstü hadiselerle ilgili inançlarına karşı tavır alan, yarı dinsel yarı felsefi bir düşünce hareketidir (Aydın, 2021). Deizm, hem Tanrı inancının sağladığı psikolojik konfor ile hem de yaşamın düzenlenmesine yönelik herhangi bir talebinin bulunmayışı nedeniyle, modern dünya insanları için cazip bir Tanrı anlayışı sunmayı sürdürmektedir.

2.3.2.3. Panteizm

Tek bir tanımı olmasa da panteizm, Tanrı-evren ikiliğini kabul etmeyen, Tanrı'nın her şeyi kuşattığını, aynı zamanda O'nun her şey olduğunu iddia eden felsefi bir düşüncedir. Dolayısıyla panteizme göre ne insanın ne de doğanın, kendi başlarına özerk bir varlıkları yoktur. Onlar sadece Yüce Varlığın farklı görünümleridir. Anlaşıldığı üzere panteizm, özü itibariyle tek ilkeci monist bir yapıdır. Unutulmaması gereken şudur: Monist olan her sistem panteist olmak zorunda değildir. Örneğin ateist materyalizm de monist karakterdedir. Çünkü ruh-madde ikiliği ortadan kalkmış, var olan tek gerçekliğin madde olduğu kabul edilmiştir. Bu düşüncenin tam zıttı olarak bir de monist ruhçuluk düşüncesi mevcuttur. Buna göre var olan her şey, özü itibariyle ruhtan ibarettir. Örneğin Hint inanışında evrensel ruh nihai gerçekliktir. Fiziksel varlıklar ise sadece görünüşten ibarettir.

Panteizm düşüncesi ile özdeşleştiğini söyleyebileceğimiz düşünür şüphesiz ki Spinoza'dır. Batı düşüncesinde daha öncesinden panteist olarak kabul edilen düşünürler olmakla birlikte, bu düşünürlerin hiçbiri Spinoza kadar panteizmi

mantıksal sonuçlarına varıncaya kadar işlememişti. Spinoza'nın panteizm düşüncesinin temelinde cevher kavramı yer alır. Felsefi düşüncede cevher derken genellikle var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan, kendi başına var olan şey kastedilir. Descartes'te madde ve ruh iki ayrı cevher kabul edilirken Leibniz de monadları cevher olarak kabul ediyordu. Cevher var olmak için başka bir şey ihtiyaç duymadığı için Descartes'te madde ve ruhun, Leibniz'de monadların birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları açıklanamıyordu. Descartes'ın iki cevheri neredeyse birbirlerinden bağımsızdı. Leibniz'in monadları ise birbirlerine açık değildi.

Spinoza ise felsefi sisteminde bu problemlerin çözümünü şöyle buldu: Cevher dediğimizde var olmak için başkasına ihtiyaç duymayan, kendi kendine var olabilen bir özden bahsediyorsak bu ancak Tanrı olabilir. Bu durumda Tanrı dışındaki varlıkların ne olduğu sorusu ortaya çıkar. Spinoza bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: Tanrı tek cevher olmakla birlikte onun sonsuz sıfatları vardır. Bu sıfatlar ya da görünümüler cevher değildir, çünkü var olmak için Tanrı'ya ihtiyaç duyarlar. Tanrı'dan başka hiçbir cevher olmadığı için nesneler dünyasında gördüğümüz her şey, Tanrı'nın birer sıfatından ibarettir. Biricik olan bu cevhere Tanrı ya da doğa denilebilir ki ikisi de aynı şeydir. Çünkü Spinoza için tabiat birbirlerinden bağımsız cevherlerin oluşturduğu birleşik bir yapı değil tek ve yalın bir cevherdir. Dolayısıyla Descartes'ın madde dediği cevher de, ruh dediği cevher de aslında tek cevher olan Tanrı'nın iki ayrı görünümü ya da sıfatıdır. Tanrı ve doğa ayrılığı ortadan kalkınca ruh ve madde ayrılığı da anlamını yitirir.

Spinoza'nın bu düşüncesindeki Tanrı-evren özdeşliği klasik dini terminolojideki yaratan-yaratılan ikiliğinin de anlamını kaybetmesi demektir. Panteizmde Tanrı'dan bağımsız ve Tanrı tarafından var edilen bir evren fikri olmadığı için yaratma fikri de yoktur. Tanrı-evren birliğinde yaratan-yaratılan ikiliği anlamını yitirir. Bunun sonucunda Tanrı yaratıcı olarak kendisi dışındakilerin varlık sebebi olma hüviyetini kaybeder. Spinoza'nın düşüncesine göre Tanrı özgür seçimi sebebiyle evreni meydana getirmez. Var olan her şey Tanrı'dan zorunlu olarak çıkar. Spinoza'nın tarif ettiği Tanrı, teizmin daha doğru bir adlandırma ile monoteizmin tarif ettiği Tanrı değildir. Spinoza'nın Tanrısı her şeyden önce kişi olan bir varlık değildir. Tanrı burada gayri şahsidir. Spinoza düşüncesindeki Tanrı'nın evrene içkin olması düşüncesi de klasik teizmden farklıdır. Teizme göre Tanrı ve evren farklıdır ve evren varlığını Tanrı'ya borçludur. Yani Tanrı bilgisi, gücü ve iradesi ile evreni

yaratmış, onu korumakta ve istediği şekilde yönetmektedir. Dolayısıyla evren bilgi, güç ve irade gibi sıfatlara sahip bir yaratıcının eseridir. Fakat Tanrı'nın bir parçası ya da görünümü değildir. Tanrı evrenin sebebidir fakat aynı zamanda evrenin ötesindedir yani aşkındır (Aydın, 2021). Panteizm düşüncesinin felsefi derinliği ya da karmaşıklığı sebebi ile Tanrı anlayışları içerisinde daha çok seçkin çevrelere hitap ettiği söylenebilir.

2.3.2.4. Ateizm

Ateizm Tanrı'nın ya da Tanrıların var olmadığı düşüncesine dayanan felsefi yaklaşımdır. Diğer bir deyişle, evreni yoktan var eden ve ona işleyiş yasalarını koyan, doğanın dışında bulunan bir varlığa inanmamayı ifade eder. Ateizm terimi genellikle materyalistler, pozitivistler ve septikler için kullanılır. Kendisini diğer Tanrı inanışlarından çok teistik Tanrı inanışlarına karşı konumlandırır. Yani ateizm daha çok monoteist Tanrı inanışlarına dayanan teistik inanç sistemlerine tepki olarak ortaya çıkmış bir harekettir. Daha önce belirtildiği üzere teistik inanç, evreni yaratan aynı zamanda onun varlığını devam ettiren, aşkın, sonsuz güçlü ve bilgili, irade sahibi olan, aynı zamanda evrene içkin bir Tanrı inancına sahipti. Ateizmin ortaya çıkışını ve gelişimini dört başlık halinde değerlendirebiliriz:

- a. Maddecilik: Bu görüşe göre evrenin gerçekliğini madde ve fiziki güçler oluşturur. Canlılık ve bilinç maddenin çeşitli organizasyonları sonucu meydana gelmiştir.
- b. Duyumculuk: Bütün düşüncelerimiz duyu organlarımızdan edindiğimiz bilgiye dayanır. Bu sebeple duyumsal bir karşılığı olmayan Tanrı fikri bir yanılgıdan ibarettir.
- c. Evrimcilik: Doğadaki düzen rasyonel bir varlık olan Tanrı'nın eseri değil, tabiattaki evrimin doğal bir sonucudur.
- d. Öznecilik: Var olan şeylerin anlamı ve değeri insan dışındaki varlıklarda değil, bizatihi insanın kendi içindedir. Bu alanda hakikatin kaynağı insana içkindir.

Teorik ve pratik olarak ateizm ikiye ayrılabilir: Teorik ateizm Tanrı'nın var olduğunu tümünden dışlayan bir düşünce sistemidir. Pratik Ateizm ise Tanrı ile ilgili konularla ilgilenmeyen, yaşamını sadece dünyevi değerler üzerine kuran ateizm biçimidir. Diğer bir ifade ile ateizm insanın davranışları ve seçimlerini oluştururken Tanrı faktörünü hiç göz önünde bulundurmamaktan ibarettir (Cevizci, 2005). Modern

dünyada ateizm düşüncesi özellikle sosyal medya gibi mecralarda diğer Tanrı düşüncelerine nazaran daha belirgin bir biçimde tartışılmaktadır.

2.3.2.5. Agnostisizm

Agnostisizm Yunancada “bilinemez” anlamındaki “agnostos”tan türemiş bir kavramdır. Felsefedeki en kapsayıcı ifadesi ile insanın bilişsel yapısının uzay zaman dışında olan şeylerin bilgisine erişemeyeceğini iddia eden düşüncedir. İnsan düşüncesinin ve sınırlı erişime sahip bilgisinin sınırsız Yüce Varlığı kuşatamayacağını kendisine hareket noktası olarak alan felsefelerin ortak ismidir. Felsefi ya da metafiziksel bir bilinemezlikten söz edilebilse de bilinemezcilik temelde dinsel bir düşünce olarak belirir. Bu yaklaşıma göre var olan şeylerin özsel doğaları, dinsel inanışların iddia ettiklerinin aksine tam olarak bilinemez. Bu gibi durumlarda gerçek erdemin susmak olduğu ifade edilir. Bu bakış açısından hareketle teistlerin Tanrı’nın var olduğunu, ateistlerin ise olmadığını iddia etmelerinin anlamsız olduğunu çünkü nihai gerçeklik olan Tanrı’nın varlığının ya da yokluğunun bilinemeyeceğini söyler.

Bilinemezcilik teolojik öğretilere kuşkuyla yaklaşan felsefi bir duruştur. Evreni var eden aşkın gerçekliğin insanın bilişsel yapısının sınırlarını aştığını düşünür. Tanrı ile ilgili sorulan sorulara “Bilmiyorum, bilmenin olanaklı olduğunu da düşünmüyorum.” şeklinde cevap verir. Düşünce tarihinde kendisini çeşitli biçimlerde az ya da çok gösteren bilinemezliğin kökleri Antik Yunan felsefesi ve özellikle de Sofistlere kadar uzanır. Orta Çağ felsefesinde teolojiyi yadsıyan bir tutum olan bilinemezcilik modern bir kavram olarak ilk kez Yeni Çağ’da İngiliz düşünür Thomas Huxley tarafından kullanılmıştır. Bu düşünüre göre metafizik nitelik taşıyan düşünceler ne kanıtlanabilir ne çürütülebilir. İnsan bilgisinin sınırlı oluşundan dolayı Tanrı’nın ve öte dünyanın varlığı gibi fizik ötesi konularda fikir üretmekten kaçınmak gerekir. Bilinemezcilik modern dönemde ise 19. yüzyıldan itibaren özellikle Kant ve Hume felsefesinden yola çıkarak kendisini geniş bir alanda temellendirme yoluna gitmiştir. İnsanların yalnızca duyuları ve algılarına dayalı olarak gelen verileri bilebileceği, deneyimin dışında kalan konularda ise kesin bilgiye ulaşamayacağımızı iddia etmiştir (Güçlü, 2003). İnsanın bilişsel yeteneklerinin sınırlılığına ısrarla vurgu yapan bilinemezcilik, bu tür metafiziksel

konulara çözülmesi gereken bir gizem olarak değil, cevapsızlığın kabul edilmesi gerektiği durumlar olarak bakar.

2.4. Modernleşmeden Postmodernizme

Din, sanat, felsefe ve bilim insan etkinliğinin dört temel belirlenimidir. Sanat dışta bırakılırsa üç etkinliğin de amacı gerçeği bilmektir. Burada gerçeklik denilen, kendimiz de dahil olmak üzere tanık olunan her şeydir. Hatta tanık olmayı sağlayan şey olan kendi bilincimiz bile bilmenin konusudur. Her ne kadar bu üç etkinliğin amacı aynı olsa da yöntemleri ve araçları –yer yer kesişmeler olmakla birlikte- birbirlerinden farklıdır.

Din, dünyayı nedensellik dizgesi içinde çalışan bir şey olarak değil, daha çok üstün ve yaratıcı bir gücün amaçları dahilinde var olan ve faaliyet gösteren bir varlık alanı olarak görür. Dünyanın varlığı, yaratıcısı olan Tanrı'nın varlığına bağlıdır. Her şey Tanrı'dan gelmiş ve Tanrı'ya dönecektir. Dünyanın anlamı ve amacı aslında Tanrı'nın iradesinin bir yansıması olduğu için ereksel bir nitelik taşır. Burada dünyanın işleyişi, nedensellik yerine ereksellik içerdiğinden doğa yasaları aslında Tanrısal iradeye bağlıdır. Yani doğadaki yasalılığın kendinde bir gücü yoktur, her an Tanrı tarafından askıya alınabilir ya da değiştirilebilir. Bu şu demektir: Doğayı anlamanın yolu Tanrıyı tanımaktan geçer. O'nu tanımanın yolu da O'nu tanıtan kutsal metinlerdir. Hristiyanlık özelinde ifade edersek, Orta Çağ boyunca dış dünyaya gösterilen ilgisizliğin ve meraksızlığın nedeni bu olmalıdır.

Bilimsel yöntem ereksel değil, nedenseldir. Din, şeylerin yapısı ve düzeni ile ilgili anlam verici cümleler kurar. Bilim ise, anlamlandırma etkinliği yerine açıklama etkinliğine başvurur. Yeni Çağ ile başlayan bilimsel etkinlik bu anlamda natüralisttir. Yani doğayı doğanın içinde kalarak, herhangi bir Tanrısal güce atıf yapmadan açıklamaya çalışır.

Felsefi etkinlik bir yönüyle dinsel bir yanıyla bilimsel etkinliğe benzer. Din ile amaçsallık, anlamlılık, bütünlük gibi unsurlar açısından benzeşir. Bilimle ise tutarlılık, akılsallık, sorgulanabilirlik, kanıt gibi yönlerle benzeşir. Bu anlamda bakıldığında felsefi etkinlik insan bilincinin en yüksek faaliyeti gibi görünür. Modernleşme ile olan şey, bilimsel ve felsefi faaliyetin dünyayı anlama ve açıklama konusunda dinden daha önemli bir konuma yükselmiş olmasıdır. İnancın insan yaşamındaki bu merkezi önemi, insanlık tarihinde belki de en önemli kırılmalardan

biri olan modernleşmenin ortaya çıkmasıyla başka biçimler almıştır. Modernleşmeye kadar anlamın merkezinde Tanrı ve Tanrı inancından türemiş kurumsal yapılar bulunuyorken modernleşme ile birlikte değerlerin yeniden değerlendirilişi söz konusu olmuştur. Sonraki bölümde modernleşme konusuna değinilecektir.

2.4.1. Modernleşme

İlk kullanımı 19. yy. ortasına denk gelen modernite sözcüğü, “bugün”, “asri”, “çağdaş” ve “yeni” anlamlarına gelir. Modernitenin “yeni” anlamına gelmesi modern kelimesiyle ilişkilidir. Modern kelimesi anlam bakımından “şimdi, hemen şimdi var olan şey” anlamında bugünkü “çağdaş ve dönemdaş” kelimelerine yakındır (Kızılçelik, 2013). Günlük dilde yaygın olarak karşılaşılan modernite tanımlarından ilki, modernitenin çağdaşlıkla aynı anlamda kullanımıdır. Bu tanımlamada modernite kısaca, çağdaş oluşumların eskilerin yerini alması manasına gelmektedir. İkinci manasıyla modernite, ilerleme anlamında kullanılmaktadır (Çiğdem, 2012).

Rönesans’ın ortaya çıkması, reform hareketleri ve kapitalizmin belirmeye başlaması, modernitenin başlangıç işaretleridir. Bu önemli olaylardan dolayı modernite tarihte yeni bir sayfanın başlangıcı olarak görülür. Modernite, statik bir modern zamanlara ve günümüze işaret eden, Yeni Çağ olarak adlandırılan bir süreçtir (Kızılçelik, 2013). Modernitenin ana kuramı; insanın kendi iradesi dışında her türden olağanüstü otoriteyi kabul etmemesi, yine kendi ürünü olan engelleri aşma azmi ve birlikte yaşamının kısıtlama getirmediği, tam tersine zenginleştirdiği bir ulus, daha doğru bir ifadeyle, dünya kurma inancıdır (Yıldırım, 2014).

Bazı düşünürler (Fromm, 2004) modernitenin gelişimini Orta Çağ’ın yıkılmasına dayandırır. Buna göre Orta Çağ dünyasının yıkılması, Batılı insana en cüretkar beklenti ve hayallerini gerçekleştirebilme olanağını doğurmuştur. Kendisini totaliter kilisenin otoritesinden, geleneksel düşünce biçiminin ağırlığından ve ancak yarısı keşfedilmiş bulunan yer küremizdeki coğrafik kısıtlamalardan kurtaran Batı insanı, o zamana kadar hiç umulmadık üretim güçlerini ortaya çıkaran ve dış dünyayı tamamen değiştiren yeni bir bilim meydana getirmiştir. Batılı insan, tüm bunların yanı sıra politik sistemler de geliştirdi ve bu sayede, bireyin özgür ve yaratıcı gelişimi teminat altına alınmış gibi görünmeye başladı. Çalışma saatlerini o ölçüde kısalttı ki, atalarının hayal bile edemeyeceği kadar boş vakitten keyif alabilir bir duruma geldi.

2.4.2. Sekülerleşme

Sosyoloji biliminin ilk önemli temsilcilerinden olan Marx Weber ve Durkheim bilimsel gelişmelerin ve endüstrileşmenin sekülerleşmeyi beraberinde getireceğini belirtmektedirler. Günümüzde yaşayan birçok sosyal bilimci de bu görüşe katılmaktadır. Buna göre sekülerleşme; bilimsel ve teknolojik ilerlemenin rasyonelleşmenin, kurumsal yapılaşmanın, endüstrileşmenin etkisiyle dinin toplumsal hayat üzerindeki etkisinin azalacağına dair görüştür (Bodur,2008:34). Etimolojik olarak sekülerleşme, Latince “saeculum” kavramına dayanmaktadır. Çağımıza kadar üç farklı kullanım alanı tespit edebildiğimiz bu kavram, ilk defa yüzyıl, çağ, Dünya anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

İkinci anlamı ise Hristiyanlık dini içerisinde manastır hayatı dışında yaşayan din adamlarını tanımlar. Bunlar, manastıra kapanarak dünya nimetlerinden yüz çeviren, tamamen kendisini dine adanmış kişilerden farklı olarak dünyevi yaşamı deneyimlemeye devam eden din adamlarıdır (Casanova 1994'ten akt. Ertit). Üçüncü kullanımı ise toplumsal yapı ve ilişkilerde, ilerleyen zaman içerisinde, dinin ve dini sembollerin etkisinin azalmasını ifade eder (Ertit, 2014). Sosyologlar ise sekülerleşme terimini dinsel gücün toplum içerisindeki çeşitli fonksiyonlarını kaybettiğini, deneysel yöntemler ile bu dünyaya yönelik hedeflerin öteki yaşama ya da tabiatüstü hedeflere yönelik ritüellerin öneminin gittikçe azalmasını belirtmek için kullanırlar (Wilson, 2015). Daha genel bir ifade ile sekülerleşme kavramı, dinsel bakış açısının, çabaların ve dinsel kurumların etkisinin azaldığı bir aşama olarak tanımlanabilir. Din artık toplumu düzenlemek için bir temel olmaktan çıkmış, doğaüstüne yönelik yaklaşımların yerini rasyonelleşme almıştır (Wilson, 2015). Böylece din, toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik işlevlerinin çoğunu bilime devretmiştir. Örneğin canlıların var olması ile ilgili dinsel açıklamalardan uzaklaşmış, bu konuda canlılığın meydana gelmesi evrimin ilkelerine göre açıklanmaya başlanmıştır (Akgül, 2013). Önceki yüzyıllarda, canlıların kökeninden astronomi bilgisine, yasaların kaynağından evlilik ilişkilerine kadar tüm alanlar, dinin kuşatıcı ve mutlak bilgisine referansla açıklanıyorken zamanla dinin mevzilerini yavaş yavaş kaybetmesiyle bu durumun etkisi azalmaya başlamıştır.

2.4.3. Modernleşme ve sekülerleşme ilişkisi

Sosyal bilimler disiplininde modernleşme ve sekülerleşmenin birbirleriyle çok yakın bir bağıntısının olduğu bilinen bir gerçektir. Modernite, rasyonelleşme adı altında dinin etkili olduğu alanlarda yer edinmek arzusunda idi. Peter Ludwing Berger için sekülerleşme, gerek bireysel gerekse toplumsal yaşamda dinin etkisinin azalması anlamına geliyordu. Bu azalma, şehirleşme ve eğitim oranlarının artması ile oluşturmaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi modernleşme 17. yüzyıl Avrupa'sında başlayan ve daha sonra tüm dünyada etkili olan bir akımdır. Modernitenin ayırt edici özelliği toplumsal yapının farklılaşmasıdır. Değişimin baş döndürücü hızı ve etkisinin artmış olması, aynı zamanda geleneksel toplumsal yapıların çözülmesi ve farklı biçimlere evrilmesi anlamına geliyordu. Sekülerleşme ise bu bağlamda modernitenin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal yapının farklılaşması ile kastedilen şey, rollerin değişmesidir. Geleneksel ilişki ağları çözülmüş ve bunların karmaşıklığı artmıştır. Yeni rol dağılımları ile birlikte uzmanlaşma olgusu baş göstermiştir.

Modernite denince akla gelen ilk özellik rasyonelliktir. Rasyonellik dünyayı anlamak için duyguların inançların ve sezgilerin yerine nedenselliğin, kavramsallığın ve ölçülebilirliğin ön plana çıkmasıdır. Modernleşme, felsefenin etkisi ile dünyayı tabiatüstü fikirlerden arındırmış ve dinin yerine bilimsel mantık ve nesnelliği ikame etmiştir. Toplumsal yapının sekülerleşmesi ve rasyonelleşmesi nedeniyle dinin gücü gittikçe azalmıştır.

Modernleşmenin ayırt edici vasıflarından biri de bireyciliğin ön plana çıkmasıdır. Bireycilik, kişinin toplumsal kanı ve tutumlar yerine kendi hayatı ile ilgili kararları kendisinin vermesi ve yeri geldiğinde toplumun genelinden farklı düşünme ve davranma cesaretine sahip olmasıdır. Bireyleşmenin sonucu aynı zamanda dinsel alanda da kendisini göstermiştir. Dinin toplumsal yapıyı düzenleyen bir otorite sisteminden çok kişinin içsel dünyasını düzenleyen duygusal bir faktöre indirgenmesi sekülerizmin sonuçlarından biridir. Bu süreçte cami, kilise, havra gibi ibadet yerlerine gitme oranları azalmıştır. İnsanların gündelik hayatlarında karşılaştıkları olayları dinsel, metafiziksel kavramlarla açıklamama oranları, modern öncesi toplumlara göre zayıflamıştır. Böylece din, dış dünyaya yönelik olmaktan çok iç dünyaya yönelik bir tutuma dönüşmüştür (Kirman, 2005).

Modernlik ve sekülerlik ilişkisini incelerken çoğulculuk ve görecelik kavramlarına değinmek gerekir. Toplum içinde dini inanç, ahlaki prensipler, etnik ve cinsel kimlikler açısından birbirine benzemeyen insanların bir arada nasıl yaşayabileceği temel bir sorun olarak belirmiştir. Bir insanın hayati değerde gördüğü bir prensip, diğer bir insan için çok önemsiz olabilmektedir. Görecelik durumu böylece toplumsal yaşam içerisinde kendini bir sorun olarak göstermiştir. Çoğulculuk toplumsal dokuyu meydana getiren insanların karşı karşıya kaldıkları bir olgu iken, görecelik ise bu olgunun çözümüne yönelik bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutumla birlikte ahlaki ve estetik yargıların bağlayıcılığı tartışma konusu haline gelmiştir.

Kişiler kendi hayat tarzları konusunda özgürdürler. Aynı şekilde başkası da kendi hayat tarzını sürdürme konusunda özgürdür. Burada kişilerin birbirlerine müdahalesi meşru değildir. Bu durum aynı zamanda dinsel merkezîyetçiliğin gücünün azalmasına ve kişilerin din ile bağlarının gevşemesine yol açmış, dolayısıyla sekülerizme ortam hazırlamıştır (Kirman, 2005). Sekülerleşme olgusunun ana mekanları şehirlerdir. Kırsal bölgelerin dine dayalı geleneklerine bağlılıklarını sürdürmesi sekülerleşmeyi geciktirirken, şehirler modern yapıları nedeniyle sekülerleşmenin mekanları olmuşlardır. Şehirden kırsala doğru bu etki yayıldıkça kırsalın da sekülerleşme hızı artmaktadır. Örneğin daha öncesinde kuraklıkta yağmur duasına çıkan köylüler teknik gelişmelerin imkanlarıyla kurulan barajlar sayesinde bu dini ritüellere daha az ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir.

2.4.4. Varoluşçuluk

20. yüzyılın çalkantılı ortamında insanın yaşamının önünde bir dizi sorun baş göstermiştir. Dünya genelinde savaşlar hastalıklar yoksulluklar ile boğuşan birey yeni bir arayışın peşine düşmüştür. Varoluşçuluk bu arayışın en önemli olanlarından. Nietzsche, Heidegger, Jaspers, Sartre, Camus düşünürler bu akımın temsilcileridir. Varoluşçu filozofların temel ilgisi insan teki üzerinedir. Varoluş özden önce gelir, fikrinden hareketle bu düşünürler insanın dünyada var olmasının sebebini sorgulamış, kişinin mutlu olabilmesi için çeşitli çözüm önerileri getirmişlerdir. Kierkegaard, Bergson, Pascal gibi varoluşçu düşünürler merkezinde Tanrı'nın olduğu bir kurtuluşu savunurken Jaspers, Heidegger, Camus, Sartre gibi ateist varoluşçular felsefelerinde Tanrı'yı göz önünde bulundurmamışlardır.

Tanrıtanıamaz varoluşçu düşünürler için insan özgürlüğü her şeyden önemlidir. Determinizmin mümkün olmadığını düşünen bu filozoflar için çözüm insanın kendisine yönelmesinden geçmektedir. Bu varoluşçulara göre insan evrene fırlatılmıştır. Yazgısında Tanrı'nın yeri yoktur. Elinde yaşamına ve varoluşuna ilişkin herhangi bir harita olmayan kişi istese de istemese de özgürdür ve kendini var etmeye mahkumdur (Sartre, 2002). Kişinin kendisini gerçekleştirmesinin tek mümkün koşulu ise eyleme geçmektir. Yaşamın karşısına sınırsız denebilecek olasılıklar ve olanaklar çıkarmış olması, yazgısı eylemek olan insanı anlamsızlık, kaygı ve umutsuzluğa sürükleyebilir. Sartre'da (2012) "bulantı", Camus'da (2000) "absürd", Kierkegaard'da (2006) "kaygı" olarak ifade edilen bu durum, insanı ümitsizliğe sevk edip eylemden vazgeçirmemelidir. Eylemde bulunmak zor bir durumdur çünkü insan aynı zamanda eylemlerinin sonuçlarını da kabul etmelidir. Özgür olmak ve sorumluluk sahibi olmak birbirlerini dışlar gibi gözükse de aslında biri olmadan diğeri olmaz. Bu iki kavram birbirini tamamlar. Endişe, ontolojik güvensizlik, yabancılık, sorumluluk, seçme ve özgürlük gibi belirlenimler üzerine kurulmuş olan varoluşçuluk, insanı tarihsel ve toplumsal koşulların ya da doğal biyolojik süreçlerin bir belirlenimi olarak gören dünya görüşlerini reddediş tavrıdır (Durant, 2010).

Varoluşçu düşüncenin etkisi sadece felsefi alanda değil aynı zamanda psikoloji bilimi üzerinde de görülmüştür. Varoluşçu psikoloji, insanın dünya içindeki yeri hakkında çeşitli saptamalar yapar. Varoluşçu psikolojiye göre insanın en öncelikli yaşam bunalımlarından biri "yaşamın anlamı" konusunda kendisini gösterir. Öncelikli sorumluluklardan biri anlam arayışıdır. Bu arayış sağlıklı olarak sonuçlandırılmamışsa eylemsizlik ortaya çıkar ve kişi kendi yaşamına karşı sorumluluk almamış olur. Varoluşçu yaklaşım açısından her insanın kendi yaşamına sahip çıkması ve yaşamı ile ilgili tüm sorumluluğu üzerine alması özgürlük için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Buradaki sorumluluk, kişinin sadece kendi yaşamıyla ilgili değil, tüm insanların yaşamı ile ilgilidir (Geçtan,1991).

Varoluşçu düşünceye göre insan, ölümüne dek geçen süre boyunca kendisini inşa eder. Bitimsiz bir varoluşu arzulasak da bitimli varlıklar olduğumuz bilinci insana etik, anlamlı ve coşkulu bir yaşam sürüp sürmeyeceğimiz konusunda karar vermemizi de gerekli kılar. Varoluşçuluk ana yurdundan kopmuş, köklerini kaybetmiş, tarihinden uzaklaşmış, huzursuz ve mutsuz insanı anlatan bir

felsefedir. Bu düşüncelerin özellikle insanların ve toplumların baş etmekte zorlandıkları kriz zamanlarında baş gösterdiğini belirtmek gerekir. Tillich'e (2014) göre varoluşçuluğun çıkış noktası insanın makineleşmesiyle ilgilidir. Bu düşünceye göre insan makineye değil, makine insana hükmetmeye başlamıştır. İnsan bilincini, hayallerini, kişiliğini kaybetme noktasına gelmiştir. İnsan artık sadece makinanın bir dışlisine dönüşmüştür.

Varoluşçu düşüncenin çağımızdaki en önemli temsilcisi olarak gösterilen Heidegger'e (2001) göre iki temel varoluş biçimi vardır: Var olmayı unutma ve var olmayı düşünme durumları. İlk biçimde kişi gündelik hayatın sıradan, kendini sürekli tekrarlayan yüzeysel ilişkilerine kendini kaptırmıştır. Kişi gelip geçici ve aslında önemsiz kaygıların esiri durumundadır, kendisini var etmek ve yaşam hakkında düşünme sorumluluğundan kaçınmaktadır. Var olmayı düşünme konumunda olan kişi ise olayların akışına kapılmamış, aksine var olmanın büyüüne hayran olmuştur. Diğer bir söyleyişle her an için var olduğunun bilincindedir. Yaşamın ölümle sonuçlanacağını bildiği için, yaşamı ile ilgili sorumlulukları da üstlenmektedir. Yaşam kaygı uyandırır da sorumluluk almaktan uzak durmamaktadır. İnsan sadece bu bilinç içerisinde olursa, kendisini değiştirme ve geliştirme gücünü bulabilecektir (Yalom, 2001). İnsanın kendi varlığının da içinde bulunduğu doğal ortamın gerçekliğine dair derin bir kavrayış geliştirmeden yaşamı ile ilgili sorumluluk alması mümkün gözükmemektedir. Var olmak aynı zamanda bir ikilemde kalmak demektir. Ölmek istemesek de ölümlüyüz. Elimizde pusula ve harita olmaksızın, belirsiz bir varoluşun içine atılmış durumdayız. Yani anlamlı ve mutlu bir yaşam kurmamız tamamen kendi kararlarımıza ve eylemlerimize bağlıdır

Varoluşumuzda baş etmesi en zor gerçeklik ölümdür. Ölüm insanın en belirgin kaygı kaynağıdır. Bu kaygı insanda varoluşsal bir bunalta oluşturur. Ölümüyle yüzleşmek aynı zamanda dehşet içinde kalmak demektir. Bu nedenle kişi farkına varmadan bilinçdışının aracılığıyla çeşitli savunma mekanizmaları geliştirerek bu gerçeği bastırır. Tabi ölüm kaygısının bastırılmış olması, bu kaygının giderildiği anlamına gelmez. Ölüm kaygısı yarı örtük yarı açık bir biçimde insan yaşamında varlığını korumaya devam eder (Becker, 1973). Ölümün inkarı aslında insanın kendisini inkarıdır. Bu yaklaşım insanda yetersiz farkındalık ve kısıtlı deneyime neden olur. Çünkü var olmak, var olduğunun farkında olmak demektir

(Yalom, 2001). Yani insanın ölümlü olduğunu bilmesi ve bu farkındalığı sürdürmesi onun daha yüksek bir varoluş seviyesine çıkması için bir olanaktır.

Özetle, varoluşçu psikoterapiye göre insan yaşamının en temel bunalımlarından biri “yaşamın anlamı” konusunda yaşanır. Varoluşçu psikologlara göre yaşamın “kendinde” bir anlamı yoktur. İnsan yaşama ne anlam verirse yaşamın anlamı o olacaktır. Bunun için insan sorumluluk almalı, değerlerini oluşturmalı, yolunu seçmeli ve eyleme geçmelidir. Yaşamın en öncelikli sorumluluklarından biri anlam meselesidir ve kişi bu anlamı kendisi aramalı, kendisi bulmalıdır. Kişi eyleme geçmediğinde bu, kendi yaşamına karşı sorumluluk yüklenmediği anlamına gelecektir.

2.4.5. Postmodernizm

1960'larda sanat ve mimari alanında kendisinden söz edilmeye başlanan postmodern kavramı, modernizm dışında meydana gelen yeni tutumları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tutumların temel özelliği rasyonelliğin dışlanmasıdır. Benzeri birçok sanat dalında, seçkin olanı dışlama, yaygın ve popüler olanı normal haline getirme eğilimi göze çarpar (Şaylan, 1999). Örneğin mimari yapıtların seçkin insanlar yerine sıradan halk kitlelerine hitap etmesi gerektiği ifade edilen düşünceler arasındadır. Yüzlerce katlı gökdelenler, çelik bloklar yerini geleneksel konutlara, sahil kasabalarına bırakmıştır (Harvey, 2006).

Postmodernizm ilk olarak sanatsal eğilimlerde ve mimaride yeni arayış biçimleri olarak gözüktü de zaman geçtikçe farklı alanları etkilemiş ve daha geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Modernizmin rasyonaliteye dayalı kurallı, simetrik, evrensel ve kesinlikçi söylemine karşı çıkan postmodernizm dünyayı, düzenlenmesi imkansız kültür parçaları ve yorumlar açısından değerlendirmektedir (Eagleton, 2011). Son üç yüz yıldır modernite akımının etkisiyle insan düşüncesine etki eden tekli hakikat, ilerleme ve nesnellik fikirlerine karşılık postmodernizm; yerel ve mahalli olanı, çoklu hakikatleri, rölativizmi ve eş ölçümlü olmamayı salık vermektedir. Modernizmin her şeyi sınıflandıran ve sayılı hale getiren yaklaşımının aksine postmodernizm, sınıflandırmayı ve sayılı hale getirmeyi reddetmektedir.

Modernizmin rasyonaliteye dayalı öngörülebilirliği, rasyonalite sorgulanmaya başlayınca yerini öngörülemezliğe ya da belirsizliğe bırakmıştır. Dünyanın, rasyonalitenin gerektirdiği şekilde anlamlı bir bütün halinde tasvir edilmesi sonucu

üst anlatıların rağbet görmesi modernizmin temel özelliği iken postmodernizm üst anlatılara kuşkuyla bakar ve bunları reddeder. Postmodernizm, farklı sesleri ve "öteki"yi benimsemesinin altında değer yargısına dayalı bir kriter belirlememiştir. Sadece doğru ve yanlışın iyi ve kötünün bilinmesinin mümkün olmadığına dair bir tutumu vardır.

1979 yılında yayınladığı “Postmodern Durum” adlı eserinde Lyotard, postmodernizmi “üst anlatılara karşı duyulan inançsızlık” olarak tanımlamıştır. Lyotard’ın bu tespiti, modern devletlerin ve dünya görüşlerinin çok önemli bir bölümünü oluşturan siyasal programları ve büyük projeleri de içine alır. Onun için postmodern politikanın temelinde yatan ana ilke modernizmin düzen ve merkeziyetçi anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan totaliter politikaları karşı çıkıştır. Lyotard'a göre küçük anlatılar küçük organizasyonların birlikte oluşturdukları hedeflere ulaşabilmek için ürettikleri söylemlerdir ve üst anlatılardan daha değerlidir. Bu söylemlerin sosyal hayatın büyük sorunlarına kesin çözüm üretmek gibi bir amaçları yoktur. Belli bir ortamda ortaya çıkmış sorunların çözümüne yönelik geçici yaklaşımlardır. Lyotard bu küçük anlatıların toplumdaki düzensizliği engelleyeceğini düşünür. Böylece üst anlatılar olmadan da özel olgular, özel anlatılarla çözümlenebilir ve böylece düzensizliğin yıkıcı etkisi engellenebilir (Cevizci, 2017).

Postmodernizmin ilerleme, modernleşme ve evrim gibi fikirlerle uyuşmadığını ifade edebiliriz. Modernizm kendisini hep bir ötekine dayanarak var etmeye çalışır, dışlar, egemenlik kurmaya çalışır. Bunları yaparken de bilimsellik kriterinden yasallığını alır. Postmodernizm için devamlılık yerine ayrıklık, düzen yerine düzensizlik daha kabul edilebilirdir. İktidar ile bilgi arasında güçlü bir korelasyon olduğuna inanıldığı için medya iletişim araçlarına yönelik bir şüphe de belirmiştir. Dünyayı birbirleriyle derinden bağlantılı ilişkilerle kurulmuş bir olgular bütünü olarak gören yapısalcılık, postmodernizm açısından kabul edilebilir değildir. Postyapısalcılık olarak adlandırılan bir yaklaşım postmodernizmi oluşturan eğilimlerden bir tanesidir. Buna göre yapısalcılığın temel ilkeleri olan benzerlik ve karşılıklı bağımlılık ilkeleri yerini farklılık ve açık uçluluk ilkelerine bırakmıştır.

Postmodernizm aynı zamanda dilin gerçeklikle ilişkisine de değinir. Gerçeklik dil tarafından üretilir. İnsan algısının temeli olan kavramlar dil tarafından var edilir. Bu aynı zamanda dilsel göstergelerin dış dünyaya hiç atfı yapmadan kullanılabileceği anlamına da gelir (Cevizci, 2017). Böylece postmodernizm kendisini dilin, taraf

tutmaksızın gerçekliği olduğu gibi aktarabileceğine inanan geleneksel anlayışın dışında konumlandırır. Postmodernizm için bütüncül ve tutarlı bir toplumsal teori oluşturmak mümkün değildir. Modernitenin iddia ettiğinin aksine toplum süreksiz, parçalı ve düzensiz bir yapıdadır. Bu sebeple toplumu açıklamaya yönelik kuramlar önceki kuramların modifiye edilmiş şeklinden ibaret kalacaktır (Şaylan, 1999). Postmodernizm dünyaya bütünlükçü bir şekilde bakmaz onu parçalı bir şekilde algılar. Bu parçalı bakış açılarının arasında bir hiyerarşi yoktur, tümü eşit değerdedir. Çünkü tüm değerlerin değerlendirilebileceği üst bir değer söz konusu değildir. Tüm gerçeklik dil içinde yuvalanmıştır ve dil, söylemden başka bir şey değildir (Turan, 2011).

Derrida'ya göre metin dışında bir şey olduğunu düşünmek bir hatadır. Anlam dil dışında değildir dilin içindedir. Anlamın dilin yapısı dışında harici bir nesneye işaret ederek var olduğunu düşünmek batı metafiziğinin bir yanılgısıdır. Dil dışında olgularda, tözlerde ya da fikirlerde anlam yoktur. Anlam dilde başlar dilde biter. Dil göstergelere dayalı bir sistem ise bu sistemin temelinde "fark" yatar. Fark olmaksızın bir şeyi diğerinden ayırt etmemiz ve tanımlayabilmemiz mümkün değildir. O halde anlam farktır. Anlam insan zihninden bağımsız orada öylece duran bir şey değil dil tarafından üretilen ve dil içinde var olan "fark"lar sisteminin bir ürünüdür. Sonuç olarak yorumun amacı orada öylece durmakta olan hakikati ortaya çıkarmak değildir -ki böyle bir hakikat yoktur- bir yorumdan başka bir yoruma geçmektir (Cevizci, 2017). Gerçeklik dilde üretilen ve dille aktarılan bir şeydir. Dil nesnel değilse gerçekliği temsil ettiğinden bahsetmek imkânsızdır. Bu yaklaşım postmodernizmin en temel iddialarından biridir Dil, tarihsel bir olgu olduğu için kültürden, tarihten, dünya görüşünden, dinden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenir. Bu sebeple de gerçekliği nesnel bir biçimde ifade etmeye uygun bir araç değildir. Çeşitli düşünce okulları arasında yapılan seçim hakikate dair değil, söyleme dair yapılan seçimdir.

3. INGMAR BERGMAN'IN YAŞAMI ve SANATINA BAKIŞ

Ingmar Bergman, İsveç'in Upsala kentinde 14 Temmuz 1918 yılında doğmuştur. Stockholm'e yakın denilebilecek bir mesafede bulunan Uppsala, daha önceleri İsveç'in başkentlerinden biri olmuştur. Katı bir Lutheryan Papaz'ın oğlu olan Bergman, oldukça çetin ve disiplinli bir çocukluk geçirmiştir. Büyülü Fener adlı otobiyografisinde şunları kaydeder:

Yetiştirilmemizde çoğunlukla suç, itiraf, ceza, bağışlanma, lütuf gibi kavramlar; çocuk, anne-baba ve Tanrı arasındaki ilişkilerdeki somut unsurlar temel alınmıştı. Bunların tümünde kabul ettiğimiz ve anladığımızı sandığımız doğal bir mantık hüküm sürerdi. (...) Özgürlük sözcüğünü hiç duymamıştık, hele özgürlüğün tadının nasıl olduğunu hiç bilmiyorduk. Hiyerarşik bir sistemde tüm kapılar kapalıdır (Bergman, 1990: 12).

Bergman, Hristiyan inancını kararlılıkla sürdürmeye çalışan bir ailede toplumsallaşmasına karşın, Tanrı'ya yönelik kuşkuları hiç tatmin bulmamış, sürekli olarak bu kuşkuların gölgesinde yaşamış ve filmlerinde de bu kuşkucu tutumunu göstermekten çekinmemiştir (Ekici, 2007). O, çocukluk yıllarının kendi üzerindeki etkisini kendisiyle yapılan röportajlarda, otobiyografik eserlerinde ve anılarında dile getirmiştir. Çocukluk yaşantılarının katı ve dinsel eğitiminin etkilerini ömür boyu üzerinde taşıyan ünlü yönetmen, bu etkileri filmleri aracılığı ile insanlarla paylaşmıştır. Sinematografi İnsan Yüzüdür adlı eserde şunu söyler: “Hayatımın tamamı din problemleriyle mücadele etmekle geçti.” (Bergman, 2008: 156). Filmlerinin otobiyografik özellikler taşıdığını birçok kez kendisi de dile getirmiştir (Bergman, 2008).

Yaşamı boyunca sayısız tiyatro yönetmenliği yapmış ve 60'tan fazla sinema filmi çekmiş (Gürdal, 2018) olan Bergman'ın dikkat çekici enerjisinin kaynağı bu dinmek bilmez ruh çalkantılarına dayanmış olmalıdır. Kendisi ile yapılan bir söyleşide, terapi seanslarına katılmadığını çünkü filmlerinin kendisi için terapi işlevi gördüğünü söyler (Bergman, 2008). Şu yargıya varmak mümkün gözükmektedir: Neredeyse Tüm filmlerinde Bergman, kendisini ya da kendi yaşam deneyimleriyle ilgili bir olayı anlatmıştır. Kişinin kendinde olmayanı anlatması elbette düşünülemez fakat burada bahsedilen daha da kişisel bir durumdur. Bu yargıyı güçlendiren bir husus da şudur: Bergman birkaç istisna dışında tüm filmlerinin senaryolarını kendisi yazmıştır. Kitapları ya da başka birinin senaryosunu filme uyarlamanın zor olduğunu söyler (Bergman, 2008).

Filmlerindeki temaların birbirlerine benzer meseleler etrafında dönmesi bu yargının diğer bir gerekçesidir. Bu anlamda Bergman sinemasının bir auteur sineması olduğu zorlanmadan söylenebilir. Bir film yapmak elbette bir ekip işidir. Bir film üretilirken yapımcısından sanat yönetmenine, kameramandan kostüm tasarımcısına, senaryo yazarından aşçısına kadar birçok kişi filme doğrudan ya da dolaylı katkıda bulunur. Fakat tüm bunların ötesinde bazı filmler yönetmenin parmak izini taşır. Öyle ki hakkında bilimizin olmadığı bir filmi izlerken, onun hangi yönetmenin elinden çıktığını anlayabiliriz. Dolayısı ile film üretimi bir ekip işi olsa da, tüm ekibe yön veren ve onları organize eden kişi yönetmendir. Yönetmen senaryo yazım aşamasından seyirciye sunuluşuna kadar tüm aşamalarda en etkili kişidir.

3.1. Bergman ve Modern İnsan

Bu çalışmanın iddiası olan modernleşmenin kaçınılmaz olarak sekülerleşmeyi beraberinde getireceği yargısı ile Bergman'ın kişisel yaşamına bu denli vurgu yapılması arasındaki ilişki merak edilecektir. Bu ilişki şöyle kurulabilir: Bergman'ın filmlerinde ele aldığı ana konular, modern insan ve modern insanın sancısını çektiği sorunlarla örtüşmektedir. O modern insanın neredeyse eksiksiz bir temsilidir. Onun sinemasından bahsetmek, aynı zamanda modern insandan bahsetmek demektir. O, modern insanın hayallerinden, korkularından yarattığı evrenden, inanç ve inançsızlığa dair sorgulamalardan bahsetmektir. Böyle bir mütekabiliyet ilişkisi kurmak için çeşitli gerekçeler bulmak zor değildir. İlk olarak Bergman, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'nın modern bir ülkesi olan İsveç'te dünyaya gelmiş, çocukluğunu Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin sürdüğü dönemde ve 1929 ekonomik buhranın olduğu yıllarda yaşamış, İkinci Dünya Savaşı'na genç bir yetişkin olarak tanık olmuştur. Tüm bunlar onu aynı zamanda 20. yüzyılda yaşayan modern insanın dünyasına ortak etmiştir. İkinci olarak doğduğu ülke olan İsveç, modernleşmenin ve sekülerleşmenin yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir. İsveç'te din ve inanç yapısının altında çok çeşitli din ve inanış biçimleri bulunmaktadır.

12. yüzyılın başlarında İsveç'te herkes yasa ile İsveç Kilisesi'nin bir üyesi olarak kabul edilmekteydi. Aydınlanma Çağı'nda geliştirilen fikirler ve 1800'lerin ortalarında başlayan Özgür Kilise Hareketi, din özgürlüğü arayışını pekiştirmiştir. 1952'den bu yana, kişinin seçtiği herhangi bir dini inanca mensup olma veya hiçbir dine mensup olmama hakkı, İsveç yasaları ile korunmaktadır. 2000'den bu yana,

İsveç Kilisesi İsveç devletinin bir parçası değildir. İsveç'te 20. yüzyılın başından beri artarak devam eden Katolik Hristiyan, Yahudi, Ortodoks Hristiyan, Sünni ve Şii Müslüman, Budist ve Hindu göçlerinin etkisiyle, İsveç dini çeşitliliğin yoğun olduğu toplumlar arasında yerini almıştır.

İsveç Kilisesi Araştırma ve Analiz Birimi tarafından 2018 yılında yapılan araştırmaya göre İsveç din ve inanç yapısı yüzdeleri aşağıda listelenmiştir.

- Luteryen Hristiyanlık (%57.7)
- Dini inancı olmayanlar (%33.5)
- Diğer dinler (%8.8) (vizem.net/isvec/yasam/kultur/din/ E.T. 02.20.2022)

Görüldüğü üzere İsveç modernleşmeye devam etmekte olan bir ülke olarak sekülerleşmeye devam etmektedir. Herhangi bir dini inancı olmayan insan sayısının genel nüfusa oranla yaklaşık üçte birlik bir orana sahip olması önemli bir veridir. Hristiyanlık, 12.yüzyıldan 20.yüzyılın başlarına kadar İsveç toplumunun neredeyse tümünün dini idi. Ancak 20.yüzyılın sonuyla 21.yüzyılın başında hızla gerilemiştir. (tr.wikipedia.org/ E.T. 02.02.2022) Bergman'ın kişisel yaşantısı ile İsveç'teki dinsel yaşamın seyrinin benzer eğilimlere sahip olması, Bergman'ın modern insanın iyi bir temsilcisi olduğu yönündeki yaklaşımı güçlendirmektedir.

Son olarak Bergman, modernizmin taşıyıcısı ve yayıcısı olanın sinema sanatının dünya çapında başarı kazanmış önemli bir yönetmenidir. Daha önce belirtildiği gibi onun filmlerini kendisinden, kendisini ise ilk çocukluk yıllarından ayrı ele almak mümkün değildir. Babasının Protestan bir din adamı olması hasebiyle, dindar bir aile ortamda büyümüş, çocukluk ve gençlik döneminde Hristiyanlık kültürünün sembolleri ile iç içe olmuştur. Büyülü Fener aldı otobiyografisinde o günlerini anlatır (Bergman, 1990). Anlaşıldığı kadarıyla çocukluk yaşantıları, ünlü yönetmenin dünyayı algılayışında ve yönetmenliğinde kilit taşı görevi görmüştür.

3.2. Sinema ve Modernleşme

Bu aşamada sinema sanatı üzerinde durmak gerekecektir. Sinema sanatı modern yaşamın merkezinde duran bir kültür taşıyıcısıdır. Çünkü sinema, modernleşmenin kitleselleşmiş en önemli araçlarından biridir. Sinema sanatı kitleselleşmeye başladığı ilk zamanlarda bir sanat dalı olarak değerlendirilmemiş, sadece halkın sıradan bir eğlencesi olarak algılanmıştır (Teksoy, 2005). Yıllar geçtikçe sinemanın sadece basit

bir eğlence aracı olmadığı, insanlar üzerinde oldukça etkili olan kitle iletişim araçlarından biri olduğu fark edilmiştir. Televizyon ve internetle birlikte sinema sanatı, kitlelere ulaşım gücü en yüksek araçlardan biridir. Kitap okumak gibi emek ve entelektüel seviye gerektirmemesi, sinema sanatını hızla kitlelerin temel ilgi alanı haline getirmiştir. Olay, hareket, resim ve müzik unsurları sinemanın cazibesini oluşturan unsurlardandır. Sinema, kitlelerin genel sanılarını etkilemede ve genel eğilimlerini oluşturmada önemi yadsınamaz bir mecradır.

İnanca yönelik konular dünya sinema tarihi içerisinde daima ele alınan temalardan olmuştur. Dünya sinemasının inançlarla ilgili konulara yönelik ilgisi tek yönlü ve sınırlı bir çerçevede olmamıştır. Dinsel konuları, insanları gerçek sorunlarından uzaklaştırma ve aldatma işlevi olarak gösteren ve kurumsal dinlere olumsuz yaklaşan filmler olduğu gibi, yeni dini hareketlerin savunuculuğunu yapan ve herhangi yaygın bir dine atıf yapmadan dinselliği ön plana çıkaran ve çeşitli metafizik kavram ve varlıklara atıf yapan filmler de üretilmiştir. Toplum bu tarz filmlere sessiz kalmış, onaylamış ya da tepkisini çeşitli şekillerde göstermiştir. Her durumda sinema sanatının insanların hayatını etkileyen çok güçlü bir kitle iletişim aracı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İçinde bulunulan yıllara gelinceye kadar kitle iletişim araçlarının gelişimlerini takip etmek, bu konuya bakış açısını netleştirecektir.

19. yüzyıla kadar insanlar çoğunlukla doğdukları yerde ölürdü. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmediği zamanlarda seyahat etmek, farklı yerler görmek, farklı insanlarla tanışmak pek mümkün değildi. Farklı kentlerin ya da ülkelerin kendi aralarındaki ticaret oranları da anılmaya değmeyecek kadar azdı. Böylesine kapalı bir evrende ve birbirlerinden yalıtılmış coğrafyalarda farklı kültürlerin oluşması çok daha kolaydı. Yan yana iki köyün dünyayı algılayışları örf adet ve geçmişleri çok farklı olabiliyordu. Böylece modern öncesi dönemde birbirine benzemeyen sayısız kültür oluşmuştur. Farklı coğrafyada yaşayan insan toplulukları, birbirleriyle sıklıkla karşılaşmazlardı. Bu yalıtılmış yaşam içerisine kişi sınırlı bilgi kaynakları içerisinden -ki bu bilgi kaynakları çoğunlukla aile ve akraba ilişkilerine dayanırdı- çektiği veri ile kendi benliğini kurardı. Birincil tür bilgiyi bu ilişki ağı içerisinden alırdı.

Bu birincil bilgi kaynaklarına mahkum olma durumu, kitabın yaygınlaşması ile kısmen kırıldı. 15. yüzyılda Gutenberg'in matbaayı pratik hale getirmesiyle, yazma kitaplar yerine, ucuzlayan ve bollaşan baskı kitaplar ile bilgi kaynakları çeşitlendi. Kitap piyasası çoğunlukla önemli kentlerde olduğu için, kent kültürünün

öğrenilmesi ve alımlanması mümkün hale geliyordu. Örneğin Parisli yazarlar Paris lehçesi ile yazıyor ve dili buna göre kullanıyorlardı. Kişi nasıl giyinir, diğer insanlara nasıl davranır, nasıl âşık olur gibi yaşamla ilgili temel meseleler bir Parislinin bakış açısı ile anlatılır ve okunur oldu. Bu anlamda ilk kitle iletişim aracının kitap olduğu söylenebilir. Bireyler birebir ilişkiler sonrasında edindikleri sınırlı değer ve tutumları, kitap gibi kitlesel iletişim aracı ile zenginleştirdiler. Bu sayede yüz yüze iletişimin yerine bireylerin kitlelerle, kitlelerin kitlelerle iletişim kurma olanağı oluştu. Bu durum kültürler arasındaki geçişkenliği ve birleşmeyi beraberinde getirdi. Böylece ortak lehçeler, ortak sözcükler oluşuyordu.

Kitap, parası olanların ve okuma bilenlerin ulaşabileceği nitelikte bir araçtı. Bu nedenle kitap okuyucusu fazla yaygınlaşmadı. Daha sonra karşımıza gazete olgusu çıktı. İlk gazete 1605 yılında çıkmaya başladı (tr.wikipedia.org/wiki/Gazete/ E.T. 30.01.2022). Gazete, kitaba göre basılması ve tüketilmesi daha kolay bir kitle iletişim aracıdır. Kitaba göre daha ucuzdur ve günlük ya da birkaç günlük olayları aktarır. Hayal gücüne başvurmaksızın bahsedilen bir şehrin -örneğin Paris- fotoğrafları görülebilirdi. Kitap baştan sona tek bir temayı ele alırken gazetede birden çok tema vardır. Her tema kitaba göre çok daha az sözcükle anlatılır. Bir insan elinden bıraktığında gazetenin anlattığı konuların çoğunu genelde unutmuş olur. Gazete görsel ağırlıklı olduğu için entelektüel seviyesi de kitaba göre düşüktür. Ucuz olduğu için kitlelere daha kolay ulaşır. Gazete kitap kadar rasyonellik içermez

Daha sonraki aşama, radyo olgusunun ortaya çıkışıdır. İlk radyo yayını 1907’te yapılmıştır (dr.com.tr/ilk-radyo-yayini-ve-radyoculugun-gelisimi/ E.T.30.01.2022). Radyo, kitap ve gazeteye göre daha az entelektüel seviye gerektirir. Okuma bilmeyen büyük kitlelere hitap etme gücü nedeniyle, bir propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Gazete gibi radyo da parçalı temaları ele alır. Radyonun kitlelere ulaşma gücü kitap ve gazeteden daha fazladır. Duyguları harekete geçirici müzik barındırdığı için birbirini görmeyen insanları ortak bir duygusal bağ altında toplayabilmektedir.

Bir diğer aşamada televizyon sahneye çıkacaktır. Televizyonun İnsanların hayatına girmesiyle beraber ulaşılabilirlik artacak, entelektüel seviye daha da düşecektir. Televizyon genel kitlenin tümüne ulaşacak bir yaygınlıktadır. Böylece kitap, gazete radyo ve televizyon, kitlelerin yaşamlarının vazgeçilmez unsurları olmalarıyla, modernleşmeyi hızlandıran önemli roller üstlenmişlerdir.

Günümüz modern dünyasında hem bireysel hem de kolektif anlam üretme araçlarının başında sinema gelmektedir. Bütün toplumlar anlam fabrikalarıdır. Görüldüğü kadarıyla sinema, modern zamanlarda anlam endüstrisinin en önemli aktörlerindendir. Sinemanın, insanları içinde bulundukları katı gerçeklikten hayal gücü aracılığı ile uzaklaştırma kudreti olduğu gibi, insanların çoğu kez üzerini örttükleri varoluşsal soru(n)larla yüzleşme olanağı sağladığı da söylenebilir.

Sinema, küreselleşen dünyanın en açık göstergelerinden biridir. Çünkü sinema çağımızın dilidir. Sanayi devriminin çok parçalı ve seri üretim mantığını sinema sektöründe de görmek mümkündür. Sinemanın çeşitli coğrafyalardaki insanlara kolaylıkla ulaşması, birbirlerini yüz yüze göre görme imkanına sahip olamayacak insanların birbirlerinden haberdar olmaları ile sonuçlanmıştır. Sonuç olarak, bahsedilen bu üç neden sayesinde Bergman'ın filmlerinde ele aldığı temalar, modern insanın düşünce ve duygu dünyasında karşılık bulmuştur.

3.3.Bergman ve Varoluşçuluk

Bergman'ın filmleri varoluşçu sinema içinde değerlendirilir. Bu bir yanıyla doğru bir yanıyla da eksik bir yargıdır. Bergman filmlerinde çeşitli temalar işlemiştir. Bunların bir kısmı özellikle varoluşçu temalarla ortaktır. Tanrı sorgulamaları, anlamsızlık, ölüm korkusu, yalnızlık, kaygı vb. Fakat Bergman'ın ne kitaplarında, ne de röportajlarında, kendisini bir varoluşçu olarak tanımladığına, dünyaya varoluşçu bir pencereden baktığına yönelik bir kanıt vardır. Erken dönemde Nietzsche okuduğu bilinmektedir (Bergman, 1990). Fakat Nietzsche okuyan her kişinin varoluşçu sayılmayacağı açıktır. Bergman belki de Nietzsche'nin varoluşçu yaklaşımına kendisini yakın bulmuş da olabilir. Fakat onun varoluşçu felsefe perspektifine uygun filmler yapmak gibi bir kaygısının olduğuna yönelik, elimizde anlamlı bir kanıt yoktur. Çalışmanın çeşitli yerlerinde belirtildiği gibi Bergman, senaryolarını kendi tecrübelerinden yola çıkarak yazmış ve onları filme çekmiştir. Bunun temelini çocukluk yaşantıları olduğunu kendisi de çeşitli vesilelerle belirtmiştir. Ayrıca Bergman, sanatçı olarak yaratımında ısmarlama şeyleri sevmediğini, içinden gelmeyen şeyleri yazamadığını belirtir (Bergman, 2008). Tanrı, anlam, yalnızlık, ölüm, kaygı gibi konulara yönelik çalışmaları onun varoluşçu biri olmasıyla değil, iç dünyası zengin ve çalkantılı bir insan olmasıyla ilgilidir.

Bergman bir düşünce adamı değildir. Dünyaya düşünsel, kavramsal, analitik ve soğukkanlı bir yönden bakmaz. O her şeyden önce bir sanatçıdır. Sanatsal yaratıcılığının temelinde de her sanatçıda olduğu gibi, kendi duygusal dünyası, imge gücü ve sezgileri vardır. Bu konuda şunları ifade eder: “Bütün hayatım boyunca sezgilerime başvurdum ben. Her zaman için üzerinde yol aldığım bir raydır bu. Sizinle karşılaştığım ilk anda, içeride sezgilerim çalışmaya başlar; bana bilgi veren bir bilgisayardır sanki. Sizin nasıl hareket ettiğinizi görür. Gözlerinizi, yüzünüzü görürüm. Daha çok da sesleri dinlerim (Bergman, 2008, s. 126). Nitekim onun Rus yönetmen Tarkovski gibi bir sanat kuramı yoktur, bu yönde bir çabası da olmamıştır. Felsefenin hammaddesi kavram ise sanatın hammaddesi imgedir. Bu açıdan Bergman’ı felsefi bir tutum içindeki varoluşçu bir düşünür olarak kurgulamak doğru değildir.

Özetle, Bergman filmlerinin varoluşçu temalar barındırdığı kuşku götürmez bir gerçektir. Fakat Bergman’ın, varoluşçu dünya görüşüne sahip olduğu için özellikle bu yönde senaryolar yazdığını, film çektiğini söylemek mümkün değildir. Varoluşçu öğeler barındırsa da o, insanı anlatmaya çalışmıştır. Bu da filmlerinde ele aldığı temaların sadece varoluşçulukla ilgili değil, “insanlık durumu” ile ilgili olduğu anlamına gelir. Bazı kavramların sadece varoluşçuluğa ait olduğuna yönelik inhisarcı tutumun doğru olmadığını özellikle belirtmek gerekir.

3.4. Anlam Problemi ve Bergman’ın İki Filmi

Burada anlam problemi ile ilgili Bergman’ın erken dönem filmlerinden ikisi üzerinde durulacaktır. Biri 1957 yılında gösterime giren Yedinci Mühür (The Seventh Seal) adlı film, diğeri ise 1963’te gösterime giren Kış Işığı (Winter Light) adlı filmidir. Ele alınan konu olan anlam problemi ile ilgili bu iki filmde önemli belirlenimler bulunmaktadır.

Konuyu detaylandırmadan önce şunu belirtmek gerekir: Bergman’ın, inceleyeceğimiz bu iki filmi de, olay ağırlıklı değil karakter ağırlıklıdır. Olaylar sadece karakterlerin tutumunu ortaya çıkarmak için gelişir. Yedinci Mühür filminin kısmen olay ağırlıklı olduğu söylenebilirse de Kış Işığı’nda olay örgüsü adeta yok gibidir. Bergman Kış Işığı filmi ile ilgili şunları söyler:

Gerçekten beğendiğim bir film yaptım ve bu film Kış Işığı'dır. Bu, benim şurada başlayıp şurada bitirdiğim duygusunu taşıdığım ve baştan sona her şeyin bana tabi olduğunu hissettiğim bir film. Bu filmin her saniyesinde her şey tamamen benim istediğim gibi oldu (Bergman, 2008: 96).

Bu filmde, merak duygusunu harekete geçiren olaylar dizisine tanık olmayız. Öykü sadece, karakterlerin içsel tutumlarının dışarı çıkması için bir araç görevindedir. Böylece biz arayış içinde olan, sorgulayan, çelişkili ruh hallerine sahip, çoğunlukla huzursuz kişileri izleriz. Sadece Yedinci Mühür'deki Şövalye'yi ve Kış Işığı'ndaki Papaz'ı değil, başka filmlerindeki karakterleri ortaya koyarken de Bergman'ın bu yaklaşımı görebiliriz. Örneğin Kuklaların Yaşamı'ndaki Peter, Aynadaki Gibi filminde Karin, Kurtların Saati'ndeki Ressam hep bu ruhsal bunalımlar içinde yaşayan huzursuz karakterlere örnektir.

Bu huzursuz hatta yer yer nevrotik insan portrelerini anlatmak Bergman'ın kendisini yabancı hissetmediği alanlardır. Örneğin imgeler adlı anı-günlük kitabında kendi ruhsal dünyası ile ilgili şunları ifade eder: “Nevrozlarımı biliyorum ve onlara selam verip, konuşabiliyor ve kontrol altına alabiliyorum (Bergman,2008, s. 131).

Ele alınan bu iki filmdeki temel problem üç başlık altında incelenebilir: Birincisi Tanrı'nın sessizliği problemidir. İkincisi ölüm meselesi, üçüncüsü ise anlam problemine yanıt olarak sunulan sevgi konusudur. Bu iki filmde Bergman, hem kişisel ıstıraplarını dile getirmiş hem de modern insanın anlam arayışına kendi yaşantısı, kendi düşüncesi, kendi filmografisi açısından bir cevap vermeye çalışmıştır. İlk incelenecek film, dünya sinema tarihinin önemli filmlerinden biri olarak gösterilen 1963 yapımı Kış Işığı adlı filmidir. Bu filmde Tanrı'nın sessizliği teması güçlü bir motif olarak işlenmiştir. Tanrı'nın sessizliği meselesinin, kötülük problemi içinde ele alınabileceği düşüncesinden hareketle, öncelikle kötülük problemine değinilecektir.

3.5. Kötülük Problemi ya da Tanrı'nın Sessizliği

Tanrı'nın yarattığı bu dünyanın kötülüklerle dolu olması, tarih boyunca düşünen her insanı meşgul etmiştir. Mutlak iyi, merhametli ve kullarına düşkün bir yaratıcının, yalın bir gözle bile bakıldığında görülebilen acılara izin veriyor oluşu, insanları bu konuda çeşitli yorumlara yöneltmiştir. Evrende var olan bunca acı, kötülük ve çirkinliğin, iyi ve kudretli bir Tanrı'nın varlığı ile nasıl uzlaştırılabileceği sorunu üzerine, bu konuyu mantıksal bir şekilde ilk kez ortaya koyanın Epikuros (ö. MÖ

270) olduğu söylenir. MS II. Yüzyılda yaşamış kilise babası Lactantius (ö. MS 340)'a göre Epikuros, kötülüğün olmasına yönelik sorunu şöyle özetlemiştir:

“Tanrı belki de kötülükleri engellemek istiyor fakat engelleyemiyordur; belki de engelleyebileceği halde engellemek istemiyordur; belki hem engellemek istemiyor hem engelleyemiyor ya da hem engellemek istiyor hem de engelleyebilir.

Şayet engellemek istediği halde engelleyemiyorsa o güçsüzdür ki bu Tanrı'ya yakışmaz; Şayet engelleyebiliyor fakat engellemiyorsa O kıskançtır ki bu da Tanrı'ya yakışmaz. Şayet hem istemiyor ve hem yapamıyorsa bu durumda hem kıskanç hem de güçsüzdür ki bu Tanrı olmaya engeldir. Şayet hem kötülükleri engellemek istiyor hem de yapabiliyorsa O gerçekten Tanrı'dır demektir. Öyleyse tüm bu kötülüklerin sebebi nedir? Ya da Tanrı kötülükleri niçin müdahale etmemektedir.” (Yaran,1997: 11-12).

Batı'da, Aydınlanma döneminde Epikuros'un görüşleri yeniden ilgi çekmiştir. İskoç filozof David Hume (1711-1777), Epikuros'un sorularını yeniden hatırlatmıştır:

Epikuros'un sorduğu sorular hala cevap bulmamıştır. Tanrı kötülüğü engellemek istiyor fakat kudretinde mi eksiklik var? O halde Tanrı kudretsizdir. Kudreti yeterli olduğu halde kötülükleri engellemek mi istemiyor? Eğer öyleyse O, kötüdür. Son olarak hem kudreti yerinde hem de kötülükleri engellemek mi istiyor? Bu durumda bu kötülüğün sebebi nedir?” (Hume,1995:209).

Kötülük problemi, sadece geçmiş yüzyıllardaki düşünürleri değil, yakın dönmedeki düşünürleri de meşgul etmiştir. 1945'te kötülüğün akıl almaz görüntülerinin olduğu Nazi ölüm kampları kapanıp zalimliğin korkunç yüzü ortaya çıktığında, Arendt (1906-1975), kötülük sorununun Avrupa'da savaş sonrası entelektüel yaşamın temel meselesi olacağını belirtmişti. Düşünürün ifade ettiği gibi, insanlık bilinci yüzyıllar önce geride bıraktığını sandığı kötülük sorunuyla yeniden ve çok canlı bir biçimde yüz yüze gelmişti (Çelik, 2014).

Kötü ve kötülük tanımı bağlamında, çok genel olarak iki kötülük türünün yani, “ahlaki kötülük ile fiziksel kötülük” türünün olduğu söylenebilir. Fiziksel kötülüğün ayırt edici özelliği, insan elinin değmediği kötülük türü olmasıdır. Doğal kötülük denen bu kötülük türü için; çaresizliğe sevk eden ve acılar içinde kalmaya sebep olan hastalıklar, doğuştan gelen fiziksel ve psikolojik kusurlar ile fırtına, deprem gibi tabii afetler sayılabilir. Ahlaki kötülük ile kastedilen ise, insanın bilinçli eylemleri ile meydana getirdiği kötülük çeşitleridir. Bu ikinci tür kötülük için işkence, soykırım, her türden cinayet, tecavüz, gasp gibi örnekler verilebilir (Yaran, 1997).

Özetle Tanrı'nın olduğuna yönelik kanıtlamalar, gücünün sınırı olmayan, uçsuz bucaksız merhamete sahip, kulları üzerinde mutlak bir kayırması olan bir Tanrı'yı tanıtırsa da bu yaklaşım bize evrende tüm korkunçluğu ile sürmekte olan kötülük probleminin kaynağı ve sebebi hakkında tatmin edici bir cevap vermemektedir. Bu

da teizmin merhametli Tanrı anlayışı ile nesneler dünyasındaki acı ve kötülüğü bağdaştırmayı zorlaştırmaktadır.

3.6. Ingmar Bergman Filmlerinde Kötülük Problemi

Tanrı'nın sessizliği kavramı, kötülük problemi içinde değerlendirilebilir. Çünkü fiziksel ya da ahlaki olsun, dünyada meydana gelen kötülüklere sessiz ve tepkisiz kalan bir Tanrı, deus otiosus bir Tanrı'dır. Deus otiosus, uzak ve ilgi göstermeyen Tanrı anlamına gelir. Teknik bir terim olarak da gücü her şeye yeten bir Tanrı'nın, insanların dünyası ile ilgisini kesip tatile çıkmasını ifade eder. Bu anlayış sadece Hristiyanlık'ta değil, Afrika, Anadolu, Yunan ve Hint inanışlarında da kendisini gösterir. Hristiyanlığın anlam dünyasında, bu anlayışın güçlü izlerini bulmak hiç de zor değildir. Tanrı'nın oğlu olan İsa'nın çarmıha gerildikten sonra "Tanrım, neden beni yalnız bıraktın?" sitemi Hristiyanlık dinine mensup birçok mü'min için Tanrı'nın sessizliğini gösterir (Sümer, 2016).

Tanrı'nın, kullarının yaşamına ilgisiz davranıp adeta onlardan uzaklaşması Hristiyan dünyasında üstesinden gelinemeyen bir problemidir. Baba bir Tanrı'ya duyulan inanca karşılık, uzak ve ilgisiz davranan bir Tanrı arasındaki çelişki, hem Hristiyanlığın kutsal metinlerinin yorumlanmasında hem de Hristiyanların dinsel ve sosyal yaşantılarında kendisini gösterir. Bu çelişkiyi anlamak için Hristiyan sanatında oldukça fazla örnek vardır. Sanatın bir kaynağının da çelişki ve trajedi olduğunu düşünürsek, bu türlü çıkmazların anlatım alanı olarak sanatın, etkileyici bir işlev gördüğünü söyleyebiliriz. Günümüz dünyasında kitleselleşme bakımından en etkili sanat dalının sinema olduğu düşünüldüğünde, bunun deus otiosus Tanrı'nın ifade edildiği bir mecra olduğuna şaşmamak gerekir. Bazı yönetmenler için dinsel inanç ile somut yaşam arasındaki bu çelişki kendisine sinema perdesinde yer bulur. Bu yönetmenlerin başında Ingmar Bergman'ın öncelikli bir yerde olduğunu söylemek abartı olmayacaktır (Sümer, 2016).

Winter Light/Kış Işığı (1962) isimli sinema filmi, bahsettiğimiz tarzdaki dinsel sancıların, bunalımların ve Tanrı meselesinin ustalıkla işlendiği bir başyapıttır. Tanrı'nın Sessizliği diye de anılan bu film, Aynanın İçinden (1961) ve Sessizlik (1963) filmleriyle beraber bir üçlemenin parçası olarak bilinir (Sümer, 2016). Bu dönemdeki Bergman sinemasının ayırt edici özelliği olan Tanrı, iletişimsizlik, çatışma gibi konuları bu üçlemde etkin bir şekilde görmek mümkündür.

3.6.1. Kötülük problemi bağlamında Kış Işığı filmi

Kış Işığı filminde, kötülük problemiyle ilgili olarak üç ayrı olaydan söz edilebilir. Birincisi Papaz'ın İspanya İç Savaşı'nda, savaşın şiddetini ve kötülüğünü tüm çıplaklığıyla görmesi, ikincisi Papaz'ın karısının ölmesi, üçüncüsü ise Balıkçı Jonas'ın Çin'in nükleer bomba atma ihtimaline karşı dehşete düşmesidir.

Konumuzu daha iyi temsil ettiğini düşündüğümüzden Papaz Thomas'ın İspanya İç Savaşı'na verdiği tepki üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Bu konu, çalışmanın başında belirtilen ahlaki kötülük alanı içinde değerlendirilebilir. İnsanların, çeşitli gerekçelerle birbirlerini ötekileştirmeleri ve öldürmeye çalışmaları, savaşa tanık olan Papaz için Tanrı'nın merhametini ve hatta varlığını sorgulamasına neden olmuştur.

Ahlaki kötülüğün temelinde insan davranışları, insan iradesi vardır. Bu anlamda bu kötülük türü, özgürlüğün gerekli ve hatta zorunlu bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Fakat tercih etmediği halde, zorunlu olarak kendisini savaşın ortasında bulmuş masum insanlar (bebekler, çocuklar, kadınlar, savaşı anlamsız bulan yetişkinler, yaşlılar...) için savaşın getirdiği kötülük ve ıstıraplar pekala fiziksel kötülük içinde değerlendirilebilir.

Savaşın tüm yıkıcılığına ve dehşetine rağmen, Tanrı'nın sessiz kalması, anlaşıldığı kadarıyla Papaz Thomas'ın dünyayı ve Tanrı'yı algılamasında bir kırılma noktası oluşturmuştur. Papaz Thomas'ın, Balıkçı Jonas'a söylediği şu sözler bu açıdan anlamlıdır:

“İspanya İç Savaşında Lizbon'da bir gemide papazdım. Neler olup bittiğini görmeyi reddettim. Gerçekleri kabullenmeyi reddettim. Tanrıyla birlikte her şeyin anlam taşıdığı bir dünyada yaşıyordum. (...) İmanımı inanılmaz ve özel bir Baba-Tanrı figürüne adadım. Bütün insanları ama bilhassa beni seven...

Ne kadar korkunç bir hata yaptığımı görüyor musun Jonas? Cahil, şımarık ve kaygılı bir sefilden, çürümüş bir rahibe dönüştüm. Dualarıma iyi huylu cevaplar veren ve sakinleştirici bir şekilde kutsayan bir taklit Tanrı. Tanık olduğum tüm gerçeklerde Tanrı'yla yüzleştiğim anlarda çirkin ve iğrenç bir mahlûka dönüştü. Bir örümcek Tanrı, bir canavar. Böylece ışıktan kaçtım, kendimi karanlığa gömdüm. Tanrımı tek gösterdiğim kişi karımdı. Beni destekledi, yüreklendirdi ve bana yardım etti... Delikleri onardı.”

Papaz Thomas, insanların ıstırap içinde kalmalarına yol açan kötülük dolu bir dünyaya müdahale etmeyen, deyim yerindeyse olanlara sadece seyirci kalan deus otiosus bir Tanrı'yı, taklit Tanrı olarak tanımlıyor. Yani Tanrı rolü oynayan bir Tanrı-olmayan... Papaz'ın Katolik ve Protestan inancındaki Tanrı'nın pasif ve aktif oluşuna yönelik yaklaşımları bilmediği söylenemez. O halde onun buradaki yaklaşımı nasıl anlaşılabilir? Papaz'ın İspanya İç Savaşı'nda, Tanrı'nın şefkatini ve hatta varlığını sorgulaması, onun kurumsal din anlayışından önce kısmî, sonrasında ise tümünden kopuşunu temsil ettiği kanaatindeyiz. Kurumsallaşmış ve kitleselleşmiş her insan organizasyonunun yozlaşmaya eğilimli olması gibi, dini kurumlar da bu yozlaşmadan payını alır. Fakat Papaz'ın, sadece kilisenin şahsında kurumsallaşmış Hristiyanlıktan değil aynı zamanda, Tanrı'nın kendisinden de şüphe ettiği görülmektedir.

Papaz'ın, insan varlığının en önemli yönünü oluşturan din ve inanç olgusuna, bu denli bağımsız ve hatta cüretkâr yaklaşmasının nedeni, Tanrı'nın sessizliğini kişisel bir mesele haline getirmesinde aranabilir. Papaz, kendisini kuşatan ve çocukluğundan beri kendisini koşullandıran dinsel söylemlerin etkisinden, savaşın çıplak kötülüğünü gördüğünde adeta bir hipnozdan kurtulur gibi çıkmış olmalıdır. Bu noktadan sonra sorgulanamaz, eleştirilemez ve değiştirilemez diye düşündüğü dinsel dogmalar, inancın konusu olmaktan çıkıp düşüncenin nesnesi haline gelir.

Ne var ki Papaz, film boyunca hiç de iyimser ve neşeli bir durumda görülmez. Bunun nedeni film boyunca arandığında, Papaz Thomas'ın aslında inanmak istediğini fakat inanmayı bir türlü başaramadığı görülür. İnanmayı arzu etmek, inanma eylemi için gerekli sebep olsa da yeterli sebep değildir. İnsan inanmayı seçemez, sadece inanır. Çünkü inanç aklın ve iradenin bir konusu olmaktan çok; duyguların, alışkanlıkların ve imgenin konusudur. Ve görünen o ki, sorgulamaya yönelik her atılım, inancın kelebek kanatlarına benzeyen naifliğine ve kutsallığına zarar vermektedir.

Kişi inanç sorgulamasına girdiğinde unutmamalıdır ki bu süreç özgürleştirici olduğu kadar ıstırap yüklüdür. Özgürlüğün bedeli karanlık bir huzursuzluk ve yeis duygusu olabilir. Çünkü bu sorgulamada kişi, hem nesne hem de öznedir, hem katil hem de maktuldür. En kötüsü de, yolun başındayken, yolun sonunda neye dönüşeceğini asla bilemiyor olmasıdır. “Bilgisiz, kendini bilmez ve endişe dolu bir zavallıdan, işe yaramaz bir papaza dönüştüm.” derken, Papaz'ın bu olguyu kastettiği düşünülebilir.

İnanç, kimlik olgusundaki en önemli unsurdur. İnanmaktan vazgeçmek, aynı zamanda kimlik krizinin sebebidir. Kimlik, insanın varlığa ilişkin kullandığı haritadır. Harita topografyanın kendisi değildir, temsildir. Bu harita (kimlik) sayesinde insan yönsüzlük ve kaybolmuşluk duygusundan kurtulur. Harita, bizim şu an nerede olduğumuzu, önümüzde ne bulunduğunu ve varmak istediğimiz hedefi gösterir. İnsan, bir kimlik duygusuna sahip olmadan yaşamını sürdüremez. Kimlik, kişinin hangi gruba ait olduğunu, kime ya da kimlere karşı mücadele etmesi gerektiğini gösterir. Kimlik, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin kavram setlerinin tanımlanmasını sağlar. Kış Işığı Filmindeki Papaz'ın inanç sorgulaması, kimlik krizi olarak da okunabilir. Kimlik krizinin varacağı yer ise anlam kaybı ya da anlamın buharlaşmasıdır.

Benzer bir anlam krizi Yedinci Mühür filminde Şövalye karakterinde görülür. Film ile ilgili kısa bir tanıtımdan sonra bu konu detaylandırılacaktır.

3.7. Yedinci Mühür ve İnsanın Ölüm Karşısındaki Trajedisi

Sinema sanatının en önemli yapıtlarından biri olan Ingmar Bergman'ın yazıp yönettiği 1957 yapımı Yedinci Mühür (The Seventh Seal) filmi, insanın varoluşsal soru(n)larla karşılaşmasını anlatan etkili filmlerin başında gelmektedir. Filmde ölüm, anlamsızlık, yabancılaşma, kötülük problemi gibi kavramlar alegorik ifade biçimleri ile somutlaştırılmış ve sıradan bir insanın anlayabileceği bir formda sunulmuştur. Örneğin ölümün kendisi kireç yüzlü, siyah pelerin giymiş, orta yaşlı bir adam şeklinde temsil edilmiştir. Bu yöntemle, sadece sonuçları bilinen, kendisi hakkında ise dehşet derecesinde kaygı duyulan ölüm kavramı, insan zihnine yaklaştırılmıştır. Kavramın imgeye dönüştürülerek anlatılması, insanın bulduğu etkili anlatma yöntemlerinin başında gelmektedir.

Film, Haçlı savaşlarının sürdüğü 14.yüzyılda yabancı olduğu topraklarda Tanrı adına savaşıp vebanın kol gezdiği ülkesine yani İsveç'e dönen bir şövalyenin hikayesi üzerinden, insanın kaçınılmaz sonu olan ölümü ve ölüme rağmen yaşamın anlamını sorgulayışını aktarır. Bu nedenle de sadece Orta Çağ'daki bir insanın anlam arayışını aktaran bir dönem filmi olmanın ötesine geçer ve modern dünyanın içinde yönünü bulmaya çalışan günümüz insanının bunalımlarına da ayna tutar. Böylece bir klasiğe dönüşür. Nitekim Bergman bu filmle ilgili olarak şöyle söyler:

Yedinci Mühür, yüreğime gerçekten yakın olan birkaç filmimden biridir. Neden bilmem. Elbette kusursuzluktan uzaktır. Her tür çılgınlıkla boğuşmak zorunda kalmıştım. İnsan yer yer filmin ne denli hızlı yapıldığını anlayabilir. Ancak filmi güçlü ve enerji dolu buluyorum. Bunun da ötesinde filmin konusuna tutkuyla bağlanıp onu sonuna dek besledim (Bergman,1999: 158).

Haçlı savaşlarının hüküm sürdüğü yıllarda kutsal topraklarda tam on yıl savaşan Antonius Block (Max Von Sydow), silahtarı Jöns (Gunnar Björnstrand) ile birlikte evinden binlerce kilometre uzakta Tanrı adına öldürmüş ve ölümü göze almıştır. Savaş sonrası yurduna dönmek için yola koyulduğunda ise veba salgını nedeniyle binlerce insanın can verdiğine tanık olur. Günün erken saatlerinde, uçsuz bucaksız ve karanlık bir deniz kıyısında verdikleri mola sonrasında, yola çıkmaya hazırlanırlar. Şövalye suskun ve düşüncelidir.

Tanrıya dua eder fakat huzursuzluğu yüzünden okunur. Birdenbire Şövalye Antonius Block, abus çehreli ve siyah pelerinli ölümü karşısında bulur. Ölüm şimdi de şövalye için gelmiştir. Yıllar boyu, yabancı topraklarda yüzlerce badire atlattıktan sonra ölümün kendisini dönüş yolunda, sakın bir deniz kıyısında bulmuş olması, trajikomik bir durumdur. Gördüğü sayısız ölümün sonuncusu bu kez kendi ölümü olacaktır. Ölümün soğuk karanlığı içinde kaybolmak üzereyken Şövalye'nin aklına ilginç bir fikir gelir. Ölümüne satranç tahtasını göstererek oynamayı teklif eder. Yenilirse ölüm onun canına alacak, fakat yenerse ölümü ertelenecektir. Ölüm iyi bir satranç oyuncusu olduğunu söyleyerek kendinden emin bir şekilde teklifi kabul eder. Böylece şövalyenin ya da insanoğlunun ölümle süren oyunu başlamış olur.

Görsel 3.1. Şövalye'nin Ölüm'le satranç oynamaya başlaması

Burada Şövalye'nin ölümle yaptığı satranç oyunu, filmin anlam örgüsü içerisinde önemli bir yerde durur. Daha önce de ifade edildiği gibi, her insanın yanıtlaması

gereken en önemli soru, yaşamın anlamının ne olduğudur. Aslında burada kastedilen şey, yaşamın “kendinde” bir anlamı var mıdır, sorusudur. Yaşamın Tanrı tarafından meydana getirildiğini var sayarsak, yaşamın ve dolayısıyla insanın amacını Tanrı belirleyecektir. Tanrı dünyayı ve insanları böyle bir amaç için yaratmışsa, Tanrıdan aldığımız haberle yaşamın anlamı ortaya çıkacaktır. Eğer yaşamın kendinde bir anlamı yoksa, yani yaşamın dışarıdan verili bir anlamı yoksa, insan yaşamdaki bu anlamı kendisi üretmek zorunda kalacaktır.

Yaşamın kendinde bir anlamı yoksa yaşam aslında bir oyundan ibarettir. Nitekim Şövalye'nin ölümle yaptığı anlaşma oyun oynamak üzerinedir. Oyunun amacı haz elde etmektir; amaç bir yere varmak değil yaşanan an içinde mutlu olmaktır. Asıl olan süreçtir. Yaşamın bir oyun olduğu, onun anlamsız olduğu anlamına gelmez. Oyun kendi anlamını kendisi üretecektir. Yaşamda bizden farklı insanlar vardır ve onlar da tıpkı bizim gibi kendi oyunlarını oynamaktadırlar. Bazıları bunun bir oyun değil de ölümle bitmeyecek ezeli bir planın parçası olduğunu düşünebilirler. Bu düşünce de önemlidir ve saygıya layıktır. Fakat insan yaşamını çekilmez kılan şey, yaşamın çeşitli anlamları olabileceğini kabul etmemek ve bu nedenle diğer insanları ötekileştirmektir.

3.7.1. Ölüm karşısındaki kaygı

Her insan ölümün kaçınılmaz bir yazgı olduğunu bilir fakat yaşamaya yönelik karşı konulmaz arzu, bu konunun uzun uzadıya düşünülmesini engeller. Bu çaba boşunadır, çünkü ölüm, kendisini yaşamın içinde çeşitli şekillerde yeniden ve yeniden hatırlatır. Ölümün getireceği yok oluş fikri beraberinde kaygıyı da getirir. Kaygı temelde ikiye ayrılabilir. İlki nevrotik kaygı diğeri ise varoluşsal kaygıdır. Nevrotik kaygının temelinde ölüm gerçeğini kabul etmemek yatar. Bu insanı felç eden ve yaşamsal etkinlikleri sınırlayan bir bilinç durumudur.

Varoluşsal kaygıda kişi, ölümün kendi yazgısı olduğunu kabullenir ve bu kabulü içselleştirmeye çalışır. Yaşamın bir gün sona erecek olması, yaşamın anlamını da sorgulamayı beraberinde getirir. Şayet, öteki yaşama dair güçlü bir inanç taşımıyorsa kişi, yaşamın anlamsızlığı problemiyle yüz yüze gelir. Sonu yok olmak olan bir var oluşun kendinde bir anlamı yoktur. Bu durumda iki seçenek vardır: Ya anlamsız bir dünyanın vereceği acıdan kurtulmak için intihar edecek ya da kendinde anlamı olmayan bir dünyada kendi anlamını yaratıp yaşamaya devam edecektir. Bu tercih,

insanın kendisini dünyada var etme çabası demektir. Kış Işığı'ndaki Balıkçı Jonas birinci tutuma uyacak ve intihar edecektir. Fakat Şövalye kendi anlamını yaratmayı tercih edecektir.

Ölümle karşılaşan Şövalye'nin yaşadığı şey varoluş kaygısıdır. Bir asker olarak sayısız kez öldürmüş ve bir o kadar da ölümün kıyısından dönmüştür. Tüm bunlar onda bir farkındalık oluşturmuş ve yaşamın anlamını sorgulamasına neden olmuştur. Fakat ölüm yalnızca başkaları içindir ve doğa bana ölüm karşısında bir ayrıcalık vermiştir, hissi artık şövalyenin yüreğinde değildir. Yaşamı her an bitme noktasındadır fakat o bunca yıl niçin yaşadığını bilmemektedir. Yaşamın anlamsızlığına dair duygu onu çepeçevre kuşatmıştır.

Şövalye, özellikle kilisenin öğretisiyle şekillenen kurumsal hakikatlere karşı derin bir kuşku içindedir. Hazır anlam paketleri dışında bir seçeneğinin olup olmadığını merak eder. Bu anlamda Şövalye, dünyayı kendi gözleriyle görmenin ve yüreğiyle hissetmenin sancısı içindedir. Üzerindeki savaş kıyafetinde bulunan haç simgesi aynı zamanda onun dünyayı anlamlandırırken kullandığı grup kimliğini temsil eder. Grup kimliğini bırakmak aynı zamanda yönsüzlük ve kaybolmuşluk duygusunu da beraberinde getirecektir. Bu noktada Kış Işığı filmindeki Papaz ile Yedinci Mühür'deki Şövalye'nin benzer varoluşsal krizler içinde çırpındıkları gözden kaçmamaktadır. Tanrı'nın kendi elleriyle yarattığı insanın acılarına niçin bu denli ilgisiz kaldığı, onların aradığı temel cevaptır. Ölümün ne anlama geldiğini, Tanrı'nın gerçekten var olup olmadığını bilmek isterler. İnanç ya da ön kabuller değildir merak ettikleri; istedikleri bilgidir.

Burada ilgi çekici bir konu şudur. Şövalye, Ölüm'le karşılaştığında ona, gövdem korkuyor ama ben korkmuyorum, der. Burada ölmenin ya da yok olmanın dehşetiyle ne yapacağını bilemeyen aciz bir insanla karşılaşmayız. Bergman da bu dönemdeki inancı hakkında şöyle söyler:

Suna inanıyorum: İnsan, -kadın ya da erkek- kutsallığını kendi içinde taşır ve bu kutsallık yaşadığımız dünyaya aittir. Bu dünyanın dışında başka açıklamalar yoktur. Filmde, gerçekliği katı ve akılcı algılamamın yanında çocuksu ve dürüst dindarlığım sakince yatar. Yedinci Mühür, bana babamdan geçen ve çocukluğumdan beri taşıdığım inanç kavramlarımı belirgin olarak açıkladığım son filmlerimden biridir. Yedinci Mühür'ü yaptığım zaman bir şeye ya da birisine ettiğim dualar ve dua tümceleri yaşamımda merkezi bir yere sahiptiler; bir dua sunmak tümüyle doğal bir olaydı (Bergman,1999: 160).

Şövalye, ölümün çıplak yüzüne karşı gerçek bir şövalye gibi kahramanca bir duruş gösterir.

Kahramanlık, ölüm dehşetinin ilk ve en önemli refleksidir. Ölümle yüzleşme cesaretine hayranız; bu tür büyük cesarete en yüce ve en değişmez saygımızı sunuyoruz; ne kadar cesur olacağımız konusunda şüphelerimiz bulunduğu için ölüm dehşeti çok derin bir şekilde yüreğimize yerleşir. Kendi yok oluşuyla cesurca yüzleşen bir insan gördüğümüzde, hayal edebileceğimiz en büyük zaferi uzun uzadıya anlatırız. Böylece kahraman, özellikle insanoğlunun evriminin başlangıcından beri, insani onurun ve övgünün merkezi haline gelmiştir (Becker, 2013:40).

Bu kahramanca tutum Bergman'ın kendi ölüm korkusu ile taban tabana zıtlık içerir. Büyülü Fener'de şöyle yazar: "Ölüm beni açıklanamayan bir dehşete düşürüyor. Can acıtıcı olabileceğinden değil, hiçbir zaman uyanamayacağım korkunç düşlerle dolu olabileceğinden korkuyorum" (Bergman,1990, s. 91). Anlaşıldığı kadarıyla Bergman, ölüm korkusunun üstesinden gelebilmek için böyle bir ödünleme yoluna gitmiştir. Bir konuşmasında, Yedinci Mühür'ü bitirdikten sonra kendisindeki kronik ölüm korkusundan kurtulduğunu söyler (Bergman, 2008).

Rocheffoucault'un dediği gibi, ölümün ve güneşin yüzüne doğrudan bakılamaz (Yalom, 2013). Şövalye'nin ölümün yüzüne bu doğrudan bakabilme cesareti hatta ölümle pazarlığa girme yiğitliğini göstermesi kahramancadır. Özellikle, gövdem korkuyor ama ben korkmuyorum, ifadesi antik çağlardan bu yana süregelen ruh-beden dualizminin tipik bir yansıması olarak da okunabilir. Anlam istencinin yakın ölüm ihtimali dâhilinde bile insan ruhundaki asli fonksiyonu olduğu burada da açık bir şekilde kendisini gösterir. İşte asıl soylu ve kahramanca olan budur. Bergman kanaatimizce burada, sevgi yaşamın nihai anlamıdır, mesajını verir. Nitekim Frankl da (2014) sevginin ölüm kadar güçlü olduğunu söyler.

Ölüm kaçınılmazdır fakat asıl mesele gerçekten yaşayıp yaşamadığımızdır. Bu sadece Şövalyenin ya da modern öncesi insanın değil, günümüzdeki modern insanın da temel sorunudur. İnsanın tarih içinde tutsak ve tarih tarafından şekillendirilen bir varlık olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Terentius'un dediğine de katılıyoruz: "Ben bir insanım ve insana dair hiçbir şey bana yabancı değildir." (Sayar, 2021, s. 154). Bu tarih-üstücü yaklaşımın tarih-içi yaklaşımla nasıl uzlaştırılabileceği sorulabilir. Cevap olarak şu söylenebilir: İnsanla ilgili hiçbir şey geçmez. İnsan doğasının çeşitli limitleri vardır ve insanın oyunu, bu alt ve üst limitler tarafından belirlenen tiyatro sahnesinde oynanır durur. İnsanın yazgısı, kendi bilişsel sınırları içinde tutsak olmaktır. On bin yıl önceki insanın bilişsel ve ruhsal kapasitesi ile modern insanın bilişsel ve ruhsal kapasitesi arasında anlamlı bir fark olduğu söylenemez. Toplum, tarih, teknik değişse de insan aynı insandır, temel meseleleri aynı meselelerdir. Sorokin (1997)'in belirttiği gibi kültür dünyası üç belirlenim tarafından şekillenir:

İnsan, anlam ve araç. Burada karşımıza çıkan şey, bir olanaklar ve olasılıklar varlığı olan insanın, çeşitli araçlarla doğal ve kültürel dünya ile girdiği etkileşimin sonuçlarıdır. Dolayısı ile burada Şövalye “insanlık durumu”nun katıksız bir temsilcisidir. O; cinsiyet, din, ulus, sosyal statü, ekonomik durum fark etmeksizin salt insan olmakla yani insanlık durumuyla ilgili bir trajedinin kahramanıdır.

Şövalyenin tutumu, insan doğasında, ölümün de ötesine geçen bir yön olduğuna dair bir umut da aşılar. O, kireç yüzlü ölümle karşılaşmanın değil, yaşamın anlamının ne olduğuna dair bilgiye erişememiş olmanın acısını çekmektedir. Nitekim filmin ilerleyen sahnelerinde Şövalye günah çıkarmak için Papaz sandığı Ölüm’e şunları söyler: “Ben bilgi istiyorum inanç ya da varsayım değil, bilgi.. Tanrı’nın kendini göstermesini, benimle konuşmasını istiyorum. Ama o suskun. Sanki hiç kimse yok. Belki de kimse yok.”

Şövalye’nin amacı Tanrı’nın varlığını yadsımak değildir. Aksine amacı, bilgiye dayalı ve içinde kuşkunun barınmadığı bir imandır. Filmin bir sahnesinde, benim gibi inanmak isteyen ama yapamayanlara ne olacak, diye sorar. İnançlarını kabul etmeye razıdır fakat içindeki kuşkuları yok saymayacak kadar da kendisine dürüsttür. Şüphesi Tanrıya karşı bir küstahlık ya da başkaldırı iması taşımaz. Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olup da Tanrı’ya dayanarak iktidar ve servet sahibi olanların sahiciliğini de sorgular. Bundan da öte, Şövalye’nin arayışı kişisel bir arayıştır. Herhangi bir dışsal sebebe ya da dışsal motivasyona dayanmaz. Gerçek sadece gerçek olduğu için saygıya layık tek şeydir. O, insanların büyük çoğunluğunun yaptığı gibi sadece inançlarının doğruluğuna kanıt aramaz, gerçeğe duyduğu saygıdan ötürü, inançlarının yanlışlığına da kanıt arayacak kadar cesurdur. Burada Aristoteles’in Metafizik’indeki (1996) cümle bir kez daha karşımıza çıkar. “Tüm insanlar doğaları gereği bilmek isterler.” Bilmek, doğamızın örtük ya da açık en önemli arzularından biridir. Ölüm’ün, “Benimle neden satranç oynayacaksın?” soruna “O benim meselem.” diye yanıt verir. Meselesinin ilk yönü Tanrı’yı “bilmek”tir. Şövalye’nin bu meselesini filmin ilerleyen sahnelerinde anlarız.

Onun iki meselesi vardır. İlki uzak ya da ilgisiz gibi duran Tanrı’nın olup olmadığıdır. Şövalye de tıpkı Kış Işığı’ndaki Papaz gibi, Tanrı’nın sessizliğini O’nun olmadığına yönelik bir kanıt olup olmadığını büyük bir iştiaqla merak etmektedir. Belki de gerçek Stendal’ın dediği gibidir: “Tanrı’nın tek özrü var olmayışıdır.” (Nietzsche, 2019, s. 32). Nitekim film boyunca şövalyenin Tanrı’yı bulmak yönünde

bitimsiz çabalarına tanık oluruz. Bu amacına ulaşmak için cadı olduğu gerekçesiyle diri diri yakılmak istenen genç kıza Tanrı'yı sorar. Kız cevabın gözlerinde olduğunu söyler fakat Şövalye kızın gözlerinde korkudan başka bir şey görmez. Yakılmak üzere olan kıza ne Şövalye ne de silahtarı Jöns yardım edebilmiştir.

Görsel 3.2. Şövalye'nin cadılıkla suçlanan kızla konuşması

Şövalye kıza ilaç verir. Çünkü o, hala yaşamın anlamsızlığına bir çözümün yani bir ilacın olduğuna inanmaktadır. Silahtar Jöns ise kıza su verir. Onun için yaşamın kendinde bir anlamı yoktur. Yaşam, içilen bir bardak su kadar değerli fakat anlamdan yoksundur. Şövalye yaşamın anlamının ne olduğuna dair Ölüm'ün bir şeyler bildiğinden umutludur. Filmin sonlarına doğru, satranç maçının bitmesinden hemen sonra Şövalye Ölüm'e, sen de sırrını söyleyecek misin, diye sorar. Ölüm umursamaz bir biçimde, benim sırrım yoktur, der. Şövalye son bir umutla son sorusunu sorar: Hiçbir şey mi bilmiyorsun? Ölüm'den aldığı cevap tam bir kayıtsızlık örneğidir: Farkında değilim.

Böylece izleyicide, yaşamın ve ölümün nihai sırrını öğrenme çabasının, gerçekleşmesi imkansız bir teşebbüs olduğuna dair bir anlayış belirir. Şövalye ile Ölüm arasında geçen aşağıdaki diyalog bu açıdan çok çarpıcıdır:

Şövalye: Tanrı'nın kendini göstermesini, benimle konuşmasını istiyorum.

Ölüm: Ama o suskun.

Şövalye: Karanlıkta Ona sesleniyorum. Ama sanki hiç kimse yok.

Ölüm: Belki de kimse yoktur.

Şövalye: O halde yaşam korkunç bir şey. Her şeyin bir hiç olduğunu bilen biri ölüm

karşısında yaşayamaz.

Ölüm: Çoğu insan ne ölümü ne de yaşamın hiçliğini düşünür.

Şövalye: Ama bir gün hayatın son anlarında karanlıkla yüzleşmeleri gerekecek. (...)

Şövalye: Tüm yaşamım nafile bir arayıştan, anlamsızca konuşmalardan başka bir şey değildi. (...) Ama kalan süremi anlamlı bir işte kullanmak istiyorum.

Bu diyalogda çok önemli saptamalar olduğunu düşündüğümüz için bazı ifadeler üzerinde durmak istiyoruz:

Şövalye: Tanrı'nın kendini göstermesini, benimle konuşmasını istiyorum.

Aslına bakılırsa Şövalye'nin buradaki arzusunun -zihnindeki baba Tanrı imgesi açısından- irrasyonel olduğu söylenemez. Nihayetinde bize verilmiş biricik ve tekrarı olmayacak yaşamı Tanrı'nın uğruna yaşayacaksak, Tanrı'nın kendisini bize göstermesi kadar makul bir istek olamaz.

Şövalye: "O halde yaşam korkunç bir şey. Her şeyin bir hiç olduğunu bilen biri ölüm karşısında yaşayamaz."

Bergman'ın bu iki filminde çözmek istediği temel mesele budur. Yani, ölümün olduğu fakat Tanrı'nın olmadığı bir dünyada yaşamaya neden devam etmeliyiz? "İnsan davranışının asıl motivasyonu, esas kaygımızı kontrol etmeye ve ölümün dehşetini reddetmeye ilişkin biyolojik ihtiyacımızdır. Çaresiz ve önünde sonunda ölüme yazgılı olduğumuz bir dünyaya terk edildiğimiz için insanlar doğal olarak kaygılıdır. "Hiçlikten doğmak, bir isme, benlik bilincine, derin mahrem duygulara, varlığını sürdürme ve kendini ifade etme arzusuna sahip olmak ve bütün bunlara rağmen günün birinde ölmek dehşettir" (Becker, 2013, s. 13).

Ölüm hakkında filmdeki Şövalye'nin ve Ernest Becker'in yukarıdaki alıntı ile verdiğimiz romantik karamsar görüş, kanaatimizce insanın kendi varlığına atfettiği aşırı değerden kaynaklanır. Ölümün bu denli korkunç görünmesinin nedeni, yaşamda kalmaya yönelik korkunç arzumuzdur. Tüm canlılarla ortak olarak paylaştığımız yaşamda kalma arzusu, ölüm dehşetinin temel sebebidir (Çağlar, 2019). Bu anlamda insan tekinin kendi varlığını ebedileştirme arzusu onun mutsuzluğunun ilk sebebidir. Korkunç olan ölümün kendisi değil, ölümün kendisini korkunç görmemize neden olan insan narsizmidir. İnsanın bu doğal narsizmi ile evrendeki önemsizliği arasında derin bir karşıtlık vardır. Yapılması gereken, bu iki karşıtlığın birbirleriyle bir şekilde uzlaştırılmasıdır.

Biz insanlar önce, birinci semiyosferimiz olan tabiat içerisinde var olduk. İkinci semiyosferimiz olan kültür dünyası, birinci semiyosferimizin en korkutucu yanı olan ölüm gerçeğine karşı üretilmiş bir baş etme yöntemidir. Yaşam nihai son olan ölüme karşı üretilmiş bir sığınaktır (Paglia, 2014). Bu anlamda tüm insan çabası, ölümün dehşeti ile baş edebilmek için oluşturulmuş bir savunma mekanizmasıdır. Tüm mesele, insanın kendi geçiciliğini ve evrendeki önemsizliğini kabullenmesi, bununla barışması, bunu içselleştirmesidir. İnsan tarihi bu uzlaşma çabasının tarihidir. Şövalye her ne kadar ölümle böyle bir diyaloga girse de, filmin sonunda bu romantik karamsarlıktan kendisini kurtaracaktır. O, Kış Işığı filmindeki Balıkçı Jonas gibi intihar ederek “ölüm borcunu ödemek için yaşam kredisini reddetmez.” (Yalom, 2013, s. 101). Ya da şöyle düşünmez:

Hayat başlangıçta insanın anlayamadığı bir kaostur. Birey buna inanır fakat kendini her şeyin şeffaf olduğu bu korkunç gerçeklikle yüz yüze bulmaktan korkar ve bunu bir fantezi perdesi ile örtmeye çalışır. Fikirlerinin doğru olup olmadığı onu endişelendirmez; insan fikirleri, varlığını savunması için siperler, gerçekliği korkutup kaçırmak için korkuluklar olarak kullanır. (Becker, 2013:84).

Ölüm dehşetinin, tüm canlılarla paylaştığımız ortak bir yönünün olduğu kuşkusuz doğrudur. Ölüm korkusu bu yönüyle biyolojik bir temele sahiptir. Fakat bu biyolojik temele sahip olan ölüm korkusunun hangi şiddette kendisini göstereceği içinde yaşadığımız kültür ve inançlarımız tarafından belirlenir. Güçlü dini inançlar içinde gözlerini açmış insanlar büyük anlatılara inanırlar. Bu inançlar onların zihinlerinin temel işleyişi haline gelir. Bu alışkanlık dolayısı ile küçük anlamlara katlanamazlar. Fakat küçük anlamlar dünyasında doğan, bu yönde zihinsel ve duygusal alışkanlık geliştiren insanlar, yaşamın geçiciliğine ve ölüme daha kolay katlanabilirler.

Geçmiş büyük anlamlar coğrafyasıdır. Modern öncesi dönem büyük anlamlar enflasyonunun olduğu zamanlardı. İnançlar, postyapısalcıların “toplumsal söylem” dediği yöntemle kurulur (Burr, 2012). Bergman’ın problemi, büyük anlatıların dolaşımında olduğu bir kültürde ve evde doğmuş olmasıdır. Psikolojideki ilke ile söylersek, ilk giren son çıkacaktır. İnsan yavrusu yaşamla ilgili söylemlerle benliğini kurduğu bu büyük anlatılara, genellikle yaşamının sonuna kadar mahkum kalır. Nitekim Şövalye’nin “İçimdeki Tanrı’yı neden öldüremiyorum” ifadesi bu gerçeği yansıtır. Modern insan küçük anlatılara razı olan insandır. “Mutluluk kanaat iledir” fehvasınca insan, evren ve evrenin ardındaki büyük sırlara erişebileceğine dair narsizmini bırakmalı ve daha önceki satırlarda belirttiğimiz gibi kendi geçiciliğini ve

evrendeki önemsizliğini kabullenmeli, bununla barışmalı, bunu içselleştirmeye çalışmalıdır. Bu konuyla bağlantılı olarak ele almak istediğimiz diğer ifade şudur:

Ölüm: Çoğu insan ne ölümü ne de yaşamın hiçliğini düşünür.

Ölüm'ün bu yargısının bir yönüyle doğru bir yönüyle yanlış olduğu söylenebilir. Kendi varlığının bilincinde olan tek varlık olarak insan ölüm gerçeğini -erken çocukluk dönemi dışında- bilir. Yaşamının bir ya da birkaç anında ölümün, kendi varlığına yönelik tehdit edici bir unsur olduğunu fark eder. Fakat pek az insan, ölüm hakkında, ölüm korkusu ve ölüm olgusu hakkında konuşmaya başlar. İçimizde var olan bir his ya da duygu hakkında konuşmaya başladığımızda onu aynı zamanda birden kendimizden ayırmaya ve ona yabancılaşmaya başlarız. Kişi kendinde olanı söz ya da yazıyla dile dökmedikçe onu tam olarak anlayamaz ya da yargılayamaz. Çünkü dile dökmek ya da yazmak, bizde olanın bizim dışımızda çıkması ve bize yabancılaşması anlamına gelir. Bize yabancılaşan şey artık sezginin ya da duygunun konusu olmaktan çıkar; aklın, mantığın, muhakemenin konusu olur. Dile dökülen şey ise, dilin kurallarına göre şekil almaya başlar. Bu anlamda insanların çoğu için ölüm, kendi içlerinde yaşadıkları, acısını çektikleri fakat dile dökmeyi ya da yazıya geçirmeyi düşünmedikleri bir şeydir.

Bir konu hakkında konuşmaya başladığımızda o konunun gerçek yüzünü daha açık bir şekilde görür ve onu bir formüle dökmüş oluruz. Kendi varlığımızda içkin bulunan duyguların bazılarının dil tarafından karşılanmasının olanaksız olduğunu fark ederiz. Düşünce, duygu, sezgi ya da imgeler dile dökülmeye başladığı andan itibaren dilin (gramerin) kurallarına tabi olmaya başlar. Bir şey dile dökülmeye başladığı andan itibaren, aslında bir taraftan yeniden tanımlanmaya ve dolayısıyla gerçekliği bozulmaya başlar. Şeyler ifade edilmeye başladıkları andan itibaren sadece bize yabancılaşmak ya da bizden ayrılmakla kalmazlar aynı zamanda bizden bağımsızlaşırlar. “Konuşmak, bu anlamda insanın kendini yenmesini de gerektirir. Tehlikeli bir girişimdir bu; yani konuşmak tehlikeli bir girişimdir. İnsanın kendi varlığını tehlikeye atmasıdır.” (Çakmakçı, 2016, s. 46). Dilin; hakikati hem temsil eden, hem üreten, hem de bozan bir yönü vardır. Çünkü dilin gramer adını verdiğimiz kendi işleyiş biçimi vardır. Aristoteles'in; düşünce, dil ve varlığın yasalarının aynı olduğu düşüncesi, doğruluğundan emin olamayacağımız bir yargıdır. Dolayısı ile dilin işleyiş biçimi, dile dökülen her şeye dilin damgasını vurur.

Burada Pascal'ın (2011, s. 37) şu sözünü hatırlatmak gerekir: “Kalbin öyle hakikatleri vardır ki akıl onların farkında bile değildir.” Burada akıl kavramı yerine dil kavramını kullanmak yanlış olmayacaktır. Çünkü Eski Yunan'da akıl, konuşmak ile bir tutulurdu. Logos sahibi olmak aynı zamanda söz sahibi olmak, konuşabilmek anlamına gelirdi. Nitekim İslam felsefesinde insan, hayvan-ı natık olarak tanımlanmıştır. Burada düşünme ile konuşma arasında güçlü bir mütakabiliyet ilişkisi kurulduğunu fark etmemek mümkün değildir. Gündelik yaşamın yüzeysel ve sadece faydalı olana yönelik yapısı göz önünde tutulduğunda aslında, en önemli olanın en az konuşulduğu söylenebilir.

Bunun dışında ölüm olgusuyla ilgili filmde geçen bir sahne çok çarpıcıdır. Tiyatrocu aile ölüm hakkında bir gösteri sunmaktadır. Tiyatrocu Jofun, eşi Mia ile birlikte sunduğu bu gösteri, mizahi öğelerle yüklü, sembolik ve ilginç bir şiir üzerine kurulur. Şiir şöyledir:

Ağaçta bir at ölüyor.
Yol genişse de kapı dar.
Kara ölüm kumsalda raks ediyor
Tavuk kara gölde ötüyor
Göl kızıl ama balıklar ölmüş
Kara ölüm kumsalda oturuyor
Yılan gökte kanat çırpıyor
Bakire solgun ama fare mutlu
Kara ölüm kumsalda koşuyor
Keçi dişlerini gösterip tıslıyor
Rüzgar şiddetli, dalgalar çırpınıyor
Kara ölüm kumsalda hacet gideriyor

Burada ölüm olgusu bir gösteri ile anlatılır. Ölüm yaşamın diğer unsurları gibi çok doğal ve hatta yer yer güldürücüdür. Yaşamın içindedir. İnsanlar bunu öylesine kabul etmişlerdir ki ölümle ilgili mizah üretip dans edebilmektedir. Tiyatrocu Jof ve eşi inançlı kişilerdir fakat film boyunca tiyatrocu ailenin inançlarının, yaşamın doğal gerekleri ile çatıştığını görmeyiz. Bu insanlar neşelidir, mutludur. Çünkü dindarlıkları bireysel bir temele dayanmaktadır. Dinsel bireycilik diyebileceğimiz bir şekilde Hristiyanlığın kurumsal öğretisine ya da kilisesine bağlı olmaksızın

kendiliğinden bir inanç ve yaşam biçimi içindedirler. Onlar adeta kilisenin yasa sevgisini değil, Hz. İsa'nın sevgi yasasını temsil ederler.

Jof ve eşi, ölümle ilgili bu ilginç ve komik gösteriyi sunarken Günahkarlar Kafilesi birden ortaya çıkıverir. Bu kabile korkunç yüzleriyle, kendini kırbaçlayan üyeleriyle, çarmıha gerilmiş İsa figürünü sürükleyerek yollara düşmüş, acı keder ve ıstırapı temsil etmektedirler. Bu kişilerin de temel motivasyon kaynağı ölümdür. Fakat ölümü az önceki tiyatrocular gibi yaşamın doğal akışında meydana gelen mizahi bir unsur olarak, eğlenceli bir unsur olarak değil; korkunç, abus çehreli, cezalandırıcı ve lanetli bir unsur olarak algılamaktadırlar. Sadece bununla da kalmayıp ölümü Tanrı'nın bir cezası ve uyarısı olarak sunup insanın yaşam sevincini söndürmeyi dinsel bir gereklilik olarak vaz etmektedirler. Hatta bu kabiledeki kibirli ve öfkeli bir Papaz, Çevresindeki kişilerin dış görünüşlere bakarak onları iğrenç ve korkunç bir şekilde yargılar, damgalar ve içlerine var olan yaşam sevincini günahkarlıkla eş tutar.

Bu kafilenin, Hristiyanlığın kurumsallaşmış ve yozlaşmış hali olan kiliseyi temsil ettiği düşünülebilir. Burada şuna dikkat etmek gerekir: Bir yapının kurumsallaşmadan ayakta kalması mümkün değildir. Kurumsallaşmak, insan türünün işbirliği sonucunda ortaya çıkan eylemin kalıcı olmasının temel şartlarından biridir. Fakat her kurumsal yapı, aynı zamanda canlılar dünyasına benzer. Canlılar dünyasında Spinoza'nın tabiriyle conatus belirleyici bir unsurdur. Yani her canlı kendi varlığını devam ettirmeye çalışır.

Görsel 3.3. Tiyatrocu Jof ve eşi Mia

Görsel 3.4. Günahkarlar Kafilesi

Bu durum kurumsal yapılar için de geçerlidir. Aynı zamanda kurumsal yapılar yozlaşmaya da çok eğilimlidir. Çünkü kendiliğinden olan insan ilişkileri kurumsallaşmaya başladığında, hiyerarşik ilişkilere dönüşür. Bu tür ilişkilerin olduğu yerde çıkar ilişkileri kaçınılmazdır. Bu durum, biraz önce ifade etmeye çalıştığımız şeye benzer. Dile getirilenin, insana yabancılaşması ve dilin hakikat üzerinde insanın bilincinden bağımsızlaşarak insanın duygularına ya da gerçekliğine egemen olmasına benzer bir biçimde, bir süre sonra kurumlar da bağımsızlaşmaya ve onu kuran insan niyetine aykırı olarak kendi çıkarları doğrultusunda çalışmaya başlar. Bu konuyla ilgili Şerif Mardin şöyle söyler:

Bir kültür bütünü, bir kere ortaya çıktıktan sonra, değişen şartlar dolayısıyla toplumun ihtiyaçları değiştiği zaman bile, kendi kendini devam ettirmeye eğilimli[dir]. (...) Toplumun kültür katındaki yapıtlarının, bir kere oluştuktan sonra yapılarını zor kaybetmelerine bunların “özerkliği” diyoruz. Kültür yapıtları bir dereceye kadar özerk yapıtlardır (Mardin, 2014: 22)

Burada dinin kurumsallaşmış hali olan kilisenin, ölümü ve Tanrı korkusunu insanlar üzerine bir güç ve egemenlik aracı olarak kullandığını ve insanların da kilisenin yüzyıllar boyunca ürettiği bu patolojik ölüm korkusunu içselleştirdiği için bu duruma ses çıkarmadığını görüyoruz. Peter Berger (2018)’in bilgi sosyolojisi yöntemiyle ifade edilirse; insan eyleminin dışsallaşmasıyla önce kilise kurumu oluşmuş, sonrasında onu kuran insan niyetinden ve eyleminden özerkleşerek nesnellik kazanmış, son olarak da insanlar kilisenin insan niyetinin sıradan bir dışavurumu olduğunu unutarak kilise kurumunun Tanrısal bir nitelik taşıdığını düşünerek kilisenin öğretilerini içselleştirmişlerdir. Böylece onun yüzyıllarca varlığını devam ettirmelerini sağlamışlardır.

3.7.2. Yaşam: Nafile bir arayış

“Tüm yaşamım nafile bir arayıştan, anlamsızca konuşmalardan başka bir şey değildi.” Şövalye’nin Ölüm’le diyalogunda kullandığı bu ifade, üzerinde durmaya değerdir. Cadılıkla suçlandığı için ateşe atılıp yanan genç kızı kahırlı bir ruh haliyle izlerken Silahtar Jöns, öfke ve çaresizlikle efendisi olan Şövalye’ye şöyle söyler: “O çocukla kim ilgilenecek? Melekler mi, Tanrı mı, Şeytan mı, yoksa hiçlik mi? Evet hiçlik efendim!”

Şövalye yanıt vermez. Yaşamın önünde sonunda ölümle bitecek olması daha önce ifade ettiğimiz gibi insanda beyhudelik ve değmezlik duygusu uyandırır. Öyle ki eski bir filmi izlerken bile aktör ve aktrislerin çoktan öldüğünü ve toprağa karıştıklarını

düşünürüz. Ölümün her şeyin sonu olduğu varsayılsa bile bu her şeyin boş, değersiz, anlamsız olduğunu mu gösterir? Şövalyenin dediği gibi, tüm yaşamımız nafile bir arayıştan, anlamsızca konuşmalardan mı ibarettir? Hiçliğin karşısında her şey hiçtir. Hiçlik tıpkı bir karadelik gibi her şeyi emer, içine alır ve sonsuza kadar yok eder. O halde, şeyler arasında bir farklılık olmadığını mı kabul etmeliyiz?

Düşüncemize göre “hayat anlamsızdır o halde her şey değersizdir” ya da “her şey aynı değerdedir” yargısı insan gücünü aşan sonuçlar üretir. İnsanın “ateşte yanmak ile yanmamak arasında bir fark yoktur” yargısını uygulaması mümkün değildir. Akli başında hiçbir insan ateşte yanmak istemez. Ateşte yanmanın, yanmamakla eşdeğer olduğuna inansa bile bunu yapamaz. Bu yaklaşım sadece söylemde kalır, pratikte uygulanamaz. Sonuçta tutarsızlık kaçınılmaz hale gelir. Hangi fikre sahip olunursa olunsun, kimse acı çekmek istemez. Hayatın anlamsız olduğuna inanılsa bile, anlamlı eylemlerde bulunmaktan vazgeçilemez. “Hayat anlamsızdır, hiçbir şeyin önemi yoktur.” denir, sonra da yemek yemeye, sohbet etmeye, film izlemeye, kısacası yaşamaya devam edilir. Hayat anlamsızdır o halde ölüm ve yaşam aynı değerdedir deyip de Balıkçı Jonas gibi intihar edilmez. İntihara kalkışılsa bile şu sorunun yanıtlanması gerekir: Aynı değerde olan iki şey arasında, birini diğerine tercih etmenin gerekçesi nedir? Doğru cevap şu olabilir: “Bir şey akıl açısından aynı değerde ise duygular ve arzular seçimde etkili olur.” Yaşamak ile ölmek arasında akıl açısından bir fark olmasa da duygular açısından bir fark vardır.

İnsan sadece akıl varlığı değil, daha çok bir arzu varlığıdır. Bu onun doğasıdır, tıpkı rüzgarın doğasının esmek, suyun akmak olduğu gibi... Her şey, salt kuru bir akıl yürütmekten ibaret değildir. Öyle olsaydı akli başında her insan oturup öylece ölümü beklerdi ya da intihar ederdi. Fakat öyle olmuyor, insanlar öleceklerini bile bile yaşama dört elle sarılıyorlar. Buna Stoacı anlamda oikosis, Spinozacı anlamda conatus, Bergsoncu anlamda “yaşam atılımı”, ya da Schopenhauercu anlamda “istenç” denilebilir (Cevizci, 2005), sonuç değişmez. Yaşamın kendinde bir anlamı olmadığı varsayılsa bile, yaşamın yine de çok güzel olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yaşama arzusu her türlü karamsarlığı ezip geçecektir. İnsanın yüzü ölüme değil yaşama dönüktür. Sonuçta böyle romantik karamsarlıklardan vazgeçmek ve yaşadığımız her anın hakkını vermek en rasyonel yol gibi durmaktadır.

Şövalye’nin ölüme karşı süre istemesinin ikinci sebebi sevgidir. Yaşamın kendinde bir anlamı olmayabilir fakat yaşama anlam verebilme yeteneğine sahip tek varlık

olarak bilgisizliğin ve acizliğin verdiği acı, sevmeye yeteneği ile aşabilir. Victor Frankl (2014, s. 52), Nazi toplama kampında elde ettiği bir içgörüyü şöyle ifade eder: “Gerçek: İnsanın özleyebileceği nihai ve en yüksek hedef, sevgidir. O anda, insan şiirinin ve insan düşünce ve inancının vermesi gereken gizli anlamını kavradım: İnsanın sevgi ile ve sevgi içinde kurtuluşu.”

Filmin ilerleyen sahnelerinde sevgi sayesinde yaşamda anlamlı bir yer işgal edebilme ve sevgi nedeniyle hemcinslerine (tiyatrocu aileye) yardım etme arzusunun görürüz. Nitekim Ölüm, yaşama sevinciyle dolu tiyatrocu karı kocanın ve bebeklerinin canını alacağını söyledikten hemen sonra Şövalye, satranç taşlarını devirerek tiyatrocu aileye zaman kazandırır ve onların kaçmasını sağlar. Şövalye için ölüm yaşamı değersiz hale getirmemiş aksine yaklaşan sonun bilinciyle yaşam daha değerli hale gelmiştir. Şövalye iyi ölmek için iyi yaşamak gerektiğinin farkına varmıştır. İyi ölmeyi ise az önce Ölüm’e söylediği, kalan süresini anlamlı bir işte kullanarak sağlamıştır. Çünkü trajik olan ölmek değil, yaşamın hakkını vermemiş olmaktır.

Burada Şövalye’nin hakikati çeşitli kaynaklardan soruşturarak elde etmeye çalışması ile Tiyatro sanatçısı Jof’un hakikate ulaşma yönündeki durumu ilginç bir karşıtlık içerir. Filmde Tiyatrocu Jof, Hz. İsa’yı ve annesi Hz. Meryem’i, herhangi bir çaba ve acı içine girmeden gündüz düşü şeklinde görür. Muhayyilesinin genişliği sayesinde, Şövalye’nin aksine, arayışın ıstırabına katlanmadan dinsel gerçekleri görebilmenin konforunu yaşar. Onunkisi akıl yürütmeye, kanıta, tereddüte yer vermeyen bir biçimdir: Vizyon. Sanatçı hakikati akıl yürütme süreçleriyle değil, doğrudan, bütünü bütünlüğünde, şeyleri ebedilik tarzında kavrar. Şövalye bir sanatçı olmasa da, yaşamın ve ölümün sırrı olarak Tanrı’yı görmek ister. Onun için sorun, böyle bir Tanrı’nın olup olmadığıdır. Şövalye, dini metinlerde anlatılan, resimlerde canlandırılan Hristiyan Tanrısının gerçek hayatta olduğundan şüpheye düşmüştür. Mütereddittir fakat inatçı değildir, bulacağı gerçeği kabullenmeye razı gibi görünür. Ölüm meleşine sorduğu sorulardan Tanrı ile ilgili herhangi bir bilgi edinemez. Şeytanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle cadılık suçlanmasıyla yakılmak üzere olan kızıdan da herhangi bir cevap alamaz. Kıza Tanrı’nın nerede olduğunu sorar, kız da gözlerine bakmasını söyler. Şövalye gözlerinde sadece korku gördüğünü söyler.

Burada Şövalye’nin, hakikati öğrenmeye yönelik bir irade gösterdiğine şahit oluyoruz. Birinci bölümde belirtilmeye çalışıldığı gibi insanın bilişsel sınırlarının, nihai hakikatin ne olduğunu anlayabilecek ya da tasvir edebilecek yeterlilikte olduğu

şüphelidir. Fakat bu, nihai hakikati aramanın beyhude ve boş bir çaba olduğunu mu gösterir? Aslında hakikatin ne olduğuna yönelik arayış, insanın bu yönde duyduğu ıstırap, insan olmanın en açık göstergesidir. Hakikatin ne olduğu bilinemeyebilir fakat hakikat-olmayanın ne olduğunu bilinebilir. Burada Karl Popper'ın (2015) bilgi felsefesini hatırlatmak gerekecektir. Popper'a göre insan, mutlak ve nihai doğruyu bilemeyebilir fakat bu yoldaki yanlışları tespit etme yeterliliğine sahiptir. Bilimin amacı da değişmez mutlak doğruyu bulmak değil yanlış ve eksik bilgileri bulabilmektir. Onun yaklaşımını, yanlışları bularak doğruya biraz daha yaklaşmak, şeklinde özetleyebiliriz. Yani insan hakikat-olanı bilemeyebilir fakat hakikat-olmayanı tespit edebilir. İnsan olarak elimizdeki tek olanak budur. Buna cehaletin detaylandırılması da denebilir. Tüm felsefe-bilim tarihini fikirler çöplüğü olarak gören yaklaşım da bu anlamda çok hatalıdır. Bugünkü bilgimiz, dünkü bilgimizden biraz daha hakikate yakındır. Çünkü bugün, düne göre daha fazla yanlışla sahibiz.

Kıza sorduğu sorunun yanıtını alamadığı için Şövalye, için büyük bir hayal kırıklığı içindedir. Burada dikkat edilmesi gereken şey şudur: Bergman filmlerinde Tanrı sorgulamasına girişen kişiler, bu sorgulamalarını kavramsal/entelektüel bir yön ile değil, kendi yaşantılarına, kişisel deneyimlerine dayanarak yaparlar. Tanrı'nın olmadığına dair bazen belirgin, bazen mütereddit kanaatler aslında duygusal sebeplerden, hayal kırıklıklarından kaynaklanır. Örneğin Kış Işığı filmindeki Papaz, İspanya iç savaşındaki vahşeti ve kötülüğü görünce kafasındaki şefkatli ve bilhassa kendisini seven Tanrı'dan şüphe duymaya başlar. İnsanların bu denli acı çekmesine kayıtsız kalan, ilgisiz bir Tanrı fikri onu hayal kırıklığına uğrattır. Karısının ölmesi üzerine, çektiği acı karşısında kendisine özel ilgi ve sevgi gösteren bir Tanrı'nın varlığına dair, hepten kuşkuyla dolar. Özetle, Bergman filmlerindeki şüpheli ve hayal kırıklığına uğramış karakterlerin sorgulamaları analitik ve soğukkanlı bir akıl yürütmeye dayanmaz. Duygusal ve kişisel gerekçelere dayanır. Bunun sebebini anlamak zor değildir.

Hristiyanlıktaki Tanrı-insan ilişkisi aile metaforuna dayanır. Aile ilişkisi hukuki bir ilişki değildir. Zorlamalara ve yaptırımlara değil, karşılıklı sevgi ilişkisine dayanır. Tanrı da çok somut ve insani vasıflara sahiptir. Yarattığı ilk insan olan Hz. Adem, verdiği emri çiğnediği için yasak meyveyi yemiş ve bu büyük günahın bedeli olarak onu yeryüzüne göndermiş ve insanlara olan merhameti ve sevgisi dolayısı ile kefareti olsun diye daha sonra da oğlu Hz. İsa'yı yollamıştır. Bu anlatıda Tanrı, kullarına

gerçek bir baba gibi yaklaşmış ve insanlara karşı duyarlı ve sevecen davranmıştır. Bu nedenle olsa gerek, karakterler hep bir baba Tanrı imgesi üzerinden Tanrı ilişkilerini kurgulamış, beklentilerini bu bakış açısıyla oluşturmuşlardır. Genellikle insanlar Tanrı'yla ilişkilerini rasyonel sebeplere dayanarak değil, duygusal sebeplerden dolayı kurarlar. Modern insanın da durumunun, aksi yönde olmadığını söylenebilir.

Bergman, 1960'lı yılların sonundan itibaren, Tanrı meselesine dair metafizik gerilimlerin bulunduğu konulardan uzaklaşmışa benzemektedir (Gürdal, 2018). Anlaşıldığı kadarıyla zihninin etrafında döndüğü konuların merkezi teması Tanrı olmaktan çıkmıştır. Bir sanatçı duyarlılığı ile bu sorunu geride bırakmış olmalıdır. Sanatçı duyarlılığı ile ilgili Yedinci Mühür'deki ilginç bir detayı da aktarmadan geçmek istemiyoruz. Jof, filmin sonunda ölümle kol kola girmiş kişilerin dansını görür, diğerleri görmez (Akşamın alacakaranlığında elindeki orakla dans eden Ölüm ve yanındaki altı kişi, sinema tarihinin en önemli sahnelerinden biridir). Burada Bergman'ın, sanatçı hayal gücü ile hakikati görebilen kişidir ve sanat akıldan üstündür, yargısını dillendirdiği düşünülebilir. O adeta, Jof karakteri ile, sanat hakikati görmenin en etkili yollarından biridir, yargısını dillendirir. Bergman'ın kişisel ve profesyonel yaşantısı bu yargıyı güçlendirir niteliktedir.

Görsel 3.5. Sadece Jof'un gördüğü ölüm dansı

Şövalye daha sonra yaşamlarını kurtaracağı tiyatrocü aile ile ilk karşılaşmasında bu aile tarafında ilgi ve sevecenlikle karşılanır. Sohbetlerinin ilk anlarında şöyle söyler: “İnanç taşınması zor bir yükür. Ne kadar yüksek sesle çağırırsan çağır karanlıktan sıyrılıp hiç gelmeyen birini sevmek gibi...” Burada uzun süredir hissetmediği kabul

edilme ve sevgi duygusunu hisseder. Frankl'ın (2014, s. 52) “İnsanın özleyebileceği nihai ve en yüksek hedef, sevgidir. O anda, insan şiirinin ve insan düşünce ve inancının vermesi gereken gizin anlamını kavradım: İnsanın sevgi ile ve sevgi içinde kurtuluşu.” ifadesine benzer biçimde insanın sevgi içinde kurtuluşunun sırrına varır. Sonra Şövalye, ölümün ve anlamsızlığın ıstırabından sıyrılır ve dudaklarından şu sözler dökülür: “Burada sen ve kocanla otururken, tüm bunlar gerçekliğini kaybediyor. Aniden önemsizleşiyor.(...) Bu anı hep hatırlayacağım. Sessizliği ve alacakaranlığı... Yaban çileklerini, süt çanağını... Akşam ışığında yüzlerinizi... Uykudaki Mikael'i, liriyle Jof'u... Konuştuklarımızı hatırlayacağım. Ve bu hatırayı ellerimde, yeni sağılmış süt dolu bir çanak taşırmış gibi, dikkatle taşıyacağım. Ve benim için yeterli bir işaret olacak.”

Tiyatrocu aile için önemli olan kilise değil, sevgidir. Süt ve çilek yaşam sevinci ve mutluluktur, kilisenin sakramentindeki şarap ve ekmek ise çilecilik ve mutsuzluktur. Bergman İmgeler (1999, s. 158) adlı kitabında şunları belirtir: “Jof ve Mia'nın kişiliklerine benim için çok önemli olan bir şeyi aşıladım: İnsanoğlunun kutsallığı kavramını. Teolojiyi ortadan kaldırın, kutsal olan hep yerinde kalır.” İnsanın bir avuç kül ve bir nefes duman olduğu bir varlık alanında yaşamın anlamı ve mutluluk Şövalye için belirginleşmiştir artık: dostlarla sevgi içinde paylaşılan yaban çilekleri ve bir kase süt... Şövalye, Yedinci Mühür'ün sonunda, Hz. İsa gibi sevgiyle dolup taşmış, tiyatrocu aile için kendisini feda etmiştir. Bu, hayata ve ölüme dünyevileşmiş bir İsevi cevap olarak görülebilir. Ayrıca kurumsallaşan dine, yani kiliseye karşı bir cevap olarak da okunabilir.

3.8. Yaşamaya Neden Devam Etmeliyiz?

Ölümün olduğu fakat Tanrı'nın olmadığı bir dünyada yaşamaya neden devam etmeliyiz, sorusunun cevabı Kış Işığı filmi üzerinden de irdelenebilir. Bu filmdeki ana tema, eşini 4 yıl önce kaybetmiş ve Tanrı'ya dair kuşkuya kapılmış olan Papaz Thomas karakterinin Tanrıya ve insanlara yaklaşım biçimidir. Yirmi dört saatlik bir zaman dilimini ele alan bu film, daha önce de belirtildiği gibi olay ağırlıklı değil, karakter ağırlıklı bir filmidir. Papaz'ın Tanrı'ya yönelik kuşkusunun olduğu, Çin'in nükleer bomba kullanma ihtimaliyle dehşete düşen Balıkçı Jonas'ın, karısı tarafından Papaz'ın yanına getirilmesiyle anlaşılır.

Jonas, yanına geldiği Papaz’la hiçbir şekilde iletişim kurmaz. Başı önde, omuzları çökük ve tükenmiş bir yüz ifadesi içindedir. Karısı, Jonas’ın geçen bahar, Çin’in nükleer bir silah yaptığını ve dünyayı yok edeceğini anlatan bir haber okuduğunu ve o günden sonra Jonas’ın tamamen değiştiğini söyler. Jonas’ın endişesi çok yüksektir çünkü dünyayı koruyacak bir Tanrı’nın inayetinden kuşku duymaktadır. Jonas insanlarla iletişimini kesmiş adeta yürüyen bir ölüye dönmüştür. Ölüm korkusu onu ele geçirmiş ve sevgi duygusunu yok etmiştir. İnsanlardan kaçmaktadır; Papaz’la bile onun adına karısı konuşmaktadır.

Papaz Thomas, Jonas'a, imanımızı Tanrıya yöneltmeliyiz, dedikten hemen sonra gözlerini kaçırır. Çünkü söylediğine kendi de inanmamaktadır. Şöyle devam eder: “Basit sıradan hayatımızı yaşıyoruz ve zulüm güvenli dünyamızı parçalıyor. Bu çok ezici ve Tanrı çok uzakta duruyor. Kendimi aciz hissediyorum. Ne söyleyebilirim bilmem. İstirabını da anlıyorum ama yaşamınıza devam etmelisiniz.”

Jonas: Neden yaşamaya devam etmeliyiz?

Asıl cevaplandırılması gereken soru budur. Bu çalışmanın teması böylece Jonas’ın diliyle ifade edilmiş olur.

Papaz soruya cevap veremez. Jonas, yarım saat içinde dönmek üzere Papaz’ın yanından ayrılır. Papaz kilisede tek başınayken İsa’nın çarmıha gerilmiş heykeline bakarak, ne kadar saçma bir hayal, der. O sırada içeriye Öğretmen Martha girer. Martha, Thomas'a neyi olduğunu sorar. Papaz yanıt verir: “Tanrı’nın Sessizliği...” Martha’da “ümitsizsin.” diye karşılık verir.

Martha yaşamı olduğu gibi kabul etmiştir. Papaz’ın yaşamın niçin böyle olduğuna dair sorgulamaları Martha için anlamsızdır. Çünkü aslında bu yer çekiminin niçin olduğunu sormak kadar saçmadır. Şeyler her nasılsa öyledirler. Olanı olduğu gibi kabullenmek, ruhsal olgunluğun en büyük göstergesidir. Martha, mutluluğun asıl sebebinin sevgi olduğunu kavramıştır. Ve Papaz’a sevmeyi öğretmeye çalışmaktadır.

Papaz: Ya Bay Persson dönmezse?

Filmin en can alıcı noktalarından biri burasıdır. Papaz Thomas’ın kendisi dışında biriyle gerçekten ilgilendiğini gördüğümüz tek yer burasıdır. Bu, Thomas’ın sevgi konusundaki yeteneksizliğinin düzelebileceğine dair bir ima taşır.

Martha Papaz'ın, "Tanrı'nın sessizliği" ifadesi ile ne demek istediğini anlamaz. Thomas hasta haliyle ona şöyle yanıt verir: "Anlamıyorsun." Gerçekten de Martha Tanrı'yla ilişkili kuşkuları olan bu insanları tam olarak anlayamaz. Çünkü onun açısından Tanrı yoktur. Martha karakteri kanaatimizce Bergman'ın modern dünyaya sunduğu ideal insan tipini temsil etmektedir. Tıpkı Yedinci Mühür'deki Silahtar Jöns gibi o da ümidini bu dünyanın ötesindeki bir alana kaydırmaktan çok, bu dünyaya yöneltmiştir. "Sonra ve orada" olandan vazgeçmiş "burada ve şimdi" olana yoğunlaşmıştır. Bergman (2008: 58)'ın, bizi kurtaracak olan Tanrı değil sevgidir, dediği hatırlanırsa bu sevginin, Hristiyan Tanrı'sının sekülerize edilmiş hali olduğu söylenebilir. O, Hristiyanlıktaki "Tanrı sevgidir" e inanmaz, "sevgi Tanrıdır" a inanır.

Bir diğer röportajında ([youtube.com/watch?v=nyuG34eQMrM/](https://www.youtube.com/watch?v=nyuG34eQMrM/) E.T. 06.06.2021) şöyle söyler: "Tek önemli olan diğer insanlardır." Burada Bergman'ın Tanrı anlayışına kısaca değinmek gerekir. Bergman'a göre Tanrı'nın kusursuzluğu, azameti ve sonsuz inayeti aynı zamanda insanın aciz, kusurlu ve kirli bir varlık olduğunu ortaya çıkaran en önemli sebeptir. Tanrı'nın karşısında insan, zayıf ve zavallı bir varlıktır. Bu nedenle kendi potansiyelini ve kendi varoluşunu tam olarak gerçekleştiremez. Nitekim Büyülü Fener adlı otobiyografik eserinde kendisini Tanrı karşısında kirli bir yılan olarak gördüğünü belirtir ([youtube.com/watch?v=_DwcKmICzmw/](https://www.youtube.com/watch?v=_DwcKmICzmw/) E.T.06.06.20121). Çocukluk yıllarındaki olumsuz tecrübeler, onda ömür boyu açlığını hissedeceği ilgi ve sevgi eksikliğini oluşturmuştur.

Yedinci Mühür ve Kış Işığı'nda, ne istediğini bilen, yaşamın hakkını veren güçlü karakterler Silahtar Jöns ile öğretmen Martha'dır. Bu kişilerin net duruşları aynı zamanda inanç krizleri içinde bocalayan, ne istediğini bilmeyen kaygılı ve mütereddit karakterlerle bir karşıtlık oluşturur. Bu mütereddit kişiler Yedinci Mühür'de Şövalye, Kış Işığı'nda ise Papaz Thomas'tır. Burada akla şu soru gelebilir: İnsanın inanç krizi içerisine girmesi onun zayıflığının bir işareti midir? Açıkçası bu iki filmde yola çıkarak bunun cevabının verildiğini söylemek pek mümkün gözüküyor. Fakat Bergman'ın yaşamı göz önüne alındığında aslında inanç krizinin sadece aşılması gereken bir aşama olduğu söylenebilir. İnsan olarak dünyaya geldiğimizde, sadece fiziki bir Çevre içinde değil aynı zamanda fiziki-olmayan bir dünya içine de adım atmış oluruz. Fiziki-olmayan dünya, aynı zamanda bu yerin neresi olduğu ve kim olduğumuza yönelik soruları da içinde barındırır. Bu sorular

yanıtlanmadan insan yaşamının sağlıklı sürmesi zorlaşır. İnsan sadece yaşamaya değil, yaşamın anlamını da bulmaya çalışır. Bu anlamda kültürün amacı, gerçekliğin terörünü yani doğanın kayıtsızlığını -buna Tanrı'nın sessizliği de denebilir- ve ölüm gerçeğini tahammül edilebilir hale getirmektir (Paglia, 2014). Fakat bu anlam bulma arayışı aynı zamanda yaşamının hakkını vermemek gibi bir riski de beraberinde taşır. Nitekim Dostoyevski (Camus, 2003), yaşamı yaşamın anlamından daha çok sevin, diyerek insana kendi kafasında kurduğu dünyaya saplanıp kalmaması gerektiğini hatırlatmıştır.

Martha: Bazen ulaşılmaz oluyorsun

Papaz: Tanrı'nın sessizliği... Tanrı tek kelime etmiyor.

Martha: Tanrı yok. Bu kadar basit.

Martha'nın yalın diyebileceğimiz bu tavrı, onun dünyaya ve dünya içindeki şeylere ilgisini sağlayan bakış açısını oluşturur. Burada şunu bir kez daha hatırlatmak gerekir: Ne Yedinci Mühür'de ne de Kış Işığı'nda Tanrı'yı arayan karakterler, Tanrı'yla zihinsel ve felsefi bir ilişki içinde değildirler. Onların Tanrı ile olan ilişkileri Hristiyanlıktaki baba figürü olan Tanrı iledir. Çoğunlukla Tanrı'yı tıpkı bir insan gibi algırlar ve Tanrı'dan, bir babaymış gibi beklenti içine girerler. Bu anlamda bu filmlerdeki kişilerin Tanrı ile kavramsal bir bağları yoktur, sadece duygusal bağları vardır. Nitekim Bergman hiçbir zaman Tanrı'yı düşüncenin nesnesi haline getirmemiştir. Tanrı kabaca onun için bir babadır ve bir babanın yapması gereken şey, evlatlarını korumasıdır. Tanrı bunu yapmadığında yani sessiz kaldığında, bu pekala Tanrı'nın olmadığına dair bir kanıt olabilir.

Hâlâ çocuk gibi, yardımına koşacak, beni denetleyecek, cezalandıracak, itaat ettiğim zaman beni sevecek, dik başlılık ettiğim zaman kızacak ve onu yücelttiğim zaman hoşlanacak bir babanın gerekliliğini duymaktayım. Açıkça görülmektedir ki insanların çoğunluğu kendi kişisel gelişmelerinde bu çocukluk evresini aşamamışlar ve Tanrıya gösterdikleri inançla birçokları, kendilerini koruyan bir babaya inanmışlardır. Çocukça bir yanılğı (Fromm, 1985:74).

Burada Bergman'ın babası ile çok sorunlu bir ilişkisi olduğunu hatırlatmak gerekir. On dokuz yaşında babası ile kavga etmiş, ona vurmuş, daha sonra da evden çıkıp yıllarca babası ile görüşmemiştir (Bergman, 1990). Bazı psikoloji yaklaşımlarında çocukluk dönemindeki baba imgesinin yetişkinlik dönemindeki Tanrı imgesinin yerini tuttuğu düşünüldüğünde, Bergman'ın Tanrı ile olan ilişkisinin babasıyla olan ilişkisine benzerliği oldukça dikkat çekicidir.

Görüldüğü gibi burada aslında naif diyebileceğimiz bir Tanrı-insan ilişkisi söz konusudur. Tanrı'yla nesnel, soğukkanlı ve analitik bir ilişki yerine; kişisel, duygusal ve beklenti yüklü bir ilişkiye tanık oluruz. Bergman'ın filmlerinde anlattığı Tanrı, kendi tanımladığı Tanrı'dır. O bir tanım içindeki Tanrıdan bahsetmektedir. Bunun dışında bir yol olabileceğini de hayal etmiyoruz. Çünkü Tanrı hakkında konuşmaya her başladığımızda aslında Tanrı tanımıyla ilişki kurmuş oluruz, Tanrı'nın kendisi ile değil.

Martha Thomas'la yakınlaşmak ister fakat Thomas bu ilgiye karşılık vermez. Soğuk, uzak ve ilgisiz tavrını devam ettirir.

Martha: Öğreneceğin çok şey var. Sevmeyi öğrenmelisin.

Thomas: Bana öğretebilir misin?

Martha: Ben öğretemem, sihirli güçlerim yok.

Evet, öğrenilmesi gereken Tanrı'nın var olup olmaması değil, insanlara nasıl sevgi ve ilgi gösterileceğidir.

Thomas, Balıkçı için kaygılanmaktadır. Huzursuz bir biçimde, gelmek zorunda, diye mırıldanır. Beklerken Martha'nın daha önce verdiği fakat okumayı ertelediği mektuba gönülsüzce de olsa eli uzanır. Mektubu okumaya başlamadan önce küçük bir çanta içinde bulunan, kaybettiği karısının resimlerine bakmaya başlar. Hüzünlenir ve “bir tanem” der. Karısını gerçekten çok sevdiği bu sahneden bellidir. O, hiç sevmemiş ve duygusuz biri değildir. Sadece gerçekten sevdiği birini kaybettikten sonra sevmeye yeteneği büyük bir yara almıştır. Tanrıya karşı da büyük bir kırgınlık içindedir. Bu kırgınlık ve sevgisizlik durumu aynı zamanda onu diğer insanlardan uzaklaştırmış ve onlara karşı ilgisiz bir tutum takınmasına neden olmuştur. Bu gelip geçici durum olarak görülemez çünkü karısının ölümü üzerinden 4 yıl geçmiştir. Sevgisizlik onda kalıcı bir hal almıştır. Erich Fromm, Sevmeye Sanatı'nda (1985) şöyle söyler: “Eğer kişi sadece bir tek insanı sever ve onun dışında tüm Çevresine kayıtsız kalırsa onun sevgisi sevgi değildir. Ya alabildiğine bir bencilliktir ya da ortak yaşam birliğidir.” Sonrasında Martha'nın mektubunu okumaya başlar. Mektupta şunlar yazmaktadır:

“Sana duanın gücüne inanıp inanmadığını sormuştum, inandığını söylemiştin. Çirkince ellerim için dua edip etmediğini sormuştum. Ama bu senin aklına gelmemiştin. Ben senin tepkini anlıyordum ama sen beni hiç anlamadın.”

Martha Papaz'ın kendisini karşısındakinin yerine koyabilme yeteneğinden kuşku duyduğunu açıkça belirtir. Cilt hastalığından dolayı ellerindeki yaraya kayıtsız kalmış olması, Thomas'ın empati yeteneğinin sınırlı olmasıyla ilgilidir. İnsanın kendisini başkasının yerine koyabilmesi, yani empati yeteneği ancak karşındakine sevgi duymakla mümkün olur. Sevmek anlamının ön koşuludur. Bu anlamda Papaz'ın sevmeyi öğrenememiş olması, aynı zamanda onun insanları da anlayamamış olmasının doğal sonucudur.

“Thomas... Senin imanına asla inanmadım. Zira dini sıkıntılar tarafından asla eziyet çekmedim. Hristiyan olmayan ailem, birliktelik ve sevginin sıcaklığıyla karakterize idi. Tanrı ve İsa sadece müphem varlıklardı. Ve benim için senin imanın belirsiz ve nevrotikti. Kimi yönlerden zalimce, aşırı hislerle dolu ve ilkelceydi. Özellikle de bir yönden anlamam imkansızdı: İsa Mesih'e yönelik aldırmazlığın.”

Görsel 3.6. Papaz mektubu okurken ekranda görünen Martha

Martha'nın yazdığı mektup aracılığıyla Thomas'a yönelttiği eleştiriler çok önemli saptamalar içermektedir. İman kavramı semitik dinlerin merkezi kavramlarından biridir. Kelime anlamı itibarıyla emin olmak, güvenmek, itimat etmek, teslim olmak anlamlarını taşır (Izutsu, 2005). Martha'nın Thomas'a yönelttiği, imanının nevrotik olduğu gerçeği ne anlama gelmektedir?

Dindar insanların çoğu için iman, içine doğdukları kültüre kendilerinin ait olmalarını sağlayacak kimliksel bir semboldür. Kişi doğduğu andan itibaren toplumsal söylemler aracılığıyla geleneğin özü olan dini ve dinin özü olan imanı farkına varmadan alımlar ve bunu kişiliğinin çeşitli eğilimlerine uygun olarak içselleştirir.

Burada ilginç olan şey, iman olgusunda önceliğin akla, sorgulamaya, soruşturmaya dayalı olmamasıdır. Genellikle insanlar iman ettikten sonra, -ihtiyaç duyarlarsa- sorgulama sürecine girerler.

Yedinci Mühür'deki Şövalye'nin durumu, bu yorum altında değerlendirilebilir. Filmde Şövalye'nin imanın nesnesi olan Tanrı'dan ilk ne zaman şüphe ettiğine dair açık bir bilgiye verilmemiştir.. Fakat özellikle Tanrı adına Haçlılar arasında on yıl süren ölüm ve kıyım sonrasında Tanrı'nın, kullarının ihtiyaçlarına bu denli uzak oluşunu fark etmek onda bir içgörü meydana getirmiş olmalıdır. İmanın özünde şüpheden uzak bir iyi niyet ve güven duygusu taşıdığı düşünüldüğünde Şövalye'nin imanını ve özellikle Tanrı'yı sorgulamış olması, ondaki huzursuzluğun en önemli sebebidir.

İnsan yapısı gereği çok parçalı ve dağınık bir varlıktır. Lacan'ın (Başer, 2012) yorumu ile doğduğu andan itibaren kolunu, bacağı bütünlük halinde bir araya getiremez. Bir parçalanmışlık ve dağınıklık söz konusudur. İnsanlar bu parçalanmışlıktan kurtulmak için bütünlüğe ulaşmaya çalışırlar. Bu bütünlük aynı zamanda onların benliklerini oluşturur. Benlik bu anlamda insanın parçalanmışlıktan ve belirsizlikten kurtulmak için inşa ettiği hayali bir nesnedir. Benlik sayesinde öz varlığımız düzensiz, anlaşılabilir ve tehdit edici bir şey olmaktan çıkar bir bütünlüğe, düzene ve güvenliğe ulaşır. Bu anlamda iman, kişinin dağınık benliğini bir araya toplayan ve ona bütünlük veren bir düğüm vazifesi görür. İnsanlar güneşin ve ölümün yanında, gerçekliğin çıplak yüzüne de doğrudan bakamazlar. Modern öncesi dönemde insanların geneli bu kişisel-ruhsal bütünlüklerini din sayesinde örgütlerlerdi. İnsan benliğinin, başlangıçtaki kaotik durumdan kurtulup düzenlenmeye ve bütünlüğe kavuşması, aynı zamanda kişinin kendisiyle ve diğer insanlarla ahenkli bir ilişki kurmasının ön koşuludur. Şövalye bezgin ve huzursuz bir ruhtur. Bunun bir sebebi de aslında kendisini bir arada tutan, iç bütünlüğünü sağlayan bu düğümün çözülmeye başlamış olmasıdır. Bu çözülme, aynı zamanda, niçin yaşıyorum, sorusunun cevabını bilmediği anlamına gelmektedir.

Yedinci Mühür filminde kötü karakterler olarak resmedilen din adamları ve keşişler kafesi, bu anlamda kişisel bütünlüklerini kurmuş, yaşamdaki amaçlarının ne olduğu konusunda kafa karışıklığı yaşamayan kişilerdir. Bu bütünlüğün kurulamamış olması kişide kaygı, şüphe, tereddüt gibi duyguların oluşmasına neden olacaktır. Martha'nın Thomas'ın imanını için "nevrotik" ifadesini kullanması bu anlama açıktır. Thomas

yaşamın erken döneminde bu iman sayesinde kişiliğini bir bütün haline getirmiş; Tanrıya, doğaya, insanlara ve kendisine bu inancın getirdiği ışıkla bakmıştır. Tutarsızlıkların olmadığını düşünmüştür fakat imanından şüphe etmeye başlaması demek, öncelikle kendisini kuran bütünlüğü parçalaması demektir. Bu günümüz psikolojisinde nevroz denen gerçeği gösterir.

Şövalye’de olduğu gibi Kış Işığı’ndaki Papaz Thomas’ın da kendisini bir arada tutan bütünlüğün merkezi teması Tanrı’ya duyduğu imandır ve ona karşı duyduğu şüphe aynı zamanda ruhsal bütünlüğünün dağılma tehdidiyle karşı karşıya kalması demektir. Eğer bu bütünlüğü yeniden kuramazsa ya ruhsal sorunlar içine düşecek ya da insanlar arasında yarı ölü bir şekilde yaşamaya devam edecektir. Papaz’ın şu an için, içinde bulunduğu durum bu yöndedir. Dolayısıyla Papaz’ın bozulan benlik dengesini yeniden kurmayı başarması onun için hayati bir önem arz etmektedir.

Papaz’ın iç sıkıntıları dışında, hemen hiçbir şeye sahici bir ilgi gösteremiyor olmasının temelinde de bu parçalanma ve bütünlükten uzak olma duygusu yatıyor olmalıdır. İç dünyadaki kargaşa, dış dünyadaki kargaşadan daha dehşet uyandırıcıdır. İnsan olarak çabamız, iç dünya ile dış dünya arasında uzlaşa sağlayabilmek ve bu uzlaşa üzerine yaşamımızı sürdürmektir. Kişinin iç dünyasındaki bütünlüğü sağlanamazsa dış dünyaya ilgisi azalacaktır. Papaz’ın insanlara ilgisizliği, iletişim konusundaki beceriksizliği ve empati yoksunluğunun altındaki temel sebebin bu olduğu düşünülebilir.

Kış Işığı filmindeki Martha karakteri ile Yedinci Mühür filmindeki Silahtar Jöns karakteri çeşitli yönlerden benzerlik gösterir. Bu kişiler bildiğimiz anlamda kurumsal herhangi bir dine inanmazlar. Hatta Bergman, onların Tanrıya inanmadıklarına dair çeşitli işaretler yerleştirmiştir. Fakat bu insanlar nevrotik bir durumda görülmez. Bu kişiler kendi benliklerini, iç dengeye kavuşacak şekilde kurmayı başarmışlardır.

Özellikle Yedinci Mühürdeki Şövalye’nin silahtarı Jöns, en az Şövalye kadar ilginç bir karakterdir. Şövalye’nin ruhsal sancılarına sahip değildir. Hatta bu tür dünya dışı konulara ilgisiz gibi görünür. “Orada ve sonra”da olan biri değildir, “burada ve şimdi”de olan bir kişidir. Onun için önemli olan şey bu dünya ve şu andır. Yaşama dair sonu gelmez mülahazalarda bulunmak, ve anlam peşinde koşup durmak, insanın yaşadığı anı kaçırmaması demektir. Şövalyenin maneviyatçı tavrına karşın, onun maddeci denilebilecek bu yalın tavrı aslında Şövalye’nin ruhsal bunalımlarının daha

iyi fark edilmesini sağlayan bir kontrast vazifesi görür. Onun böylesi bir ruh dinginliğine ve yaşama karşı olumlayıcı bir tavır geliştirmesine yol açan sebepler, film boyunca çok net görülmez. Fakat Orta Çağ boyunca bu denli modern bir insanın filme yerleştirilmiş olması, Bergman'ın erken dönemde zihninin gerisinde bulunan ideal insan tipini temsil ediyor olmasından kaynaklanabilir. Çünkü 60'lı yılların ortalarından itibaren Tanrı sorgulaması Bergman sinemasının merkezi teması olmaktan çıkmıştır. Günahkarlar Kfilesi ortaya çıkıp ölümü yücelten davranış ve sözlerde bulunduklarında Jöns şöyle söyler: “O saçma kıyamet lafları. Modern bir insan inanır mı? Onları ciddiye alacağımızı mı sanıyorlar?”

Kış Işığı'ndaki Papaz Thomas'ın zihni, Yedinci Mühür'deki Silahtar Jöns kadar net değildir. Örneğin, Balıkçı Jonas'ın, neden yaşamalıyız, sorusuna Papaz bir cevap veremez. Anlamsız da olsa bir cevap veremez, donar kalır. Çünkü bu konu hakkında açık bir fikri yoktur. Fakat bu konunun çözüme kavuşturulmamış olması umutsuzluğu, anlamsızlığı ve depresyonu beraberinde getirecektir. Nitekim Balıkçı Jonas, bu soruya tatmin edici bir yanıt alamadığı için intihar edecektir. Bu kötümser ruh halini Silahtar Jöns ve Martha karakterinde görmüyoruz. Bu kişiler benlik bütünlerini Tanrıya olan iman olmaksızın kurmuşlardır. Yaşamı olması gerektiği değil, olduğu gibi görmek konusunda dindarlara oranla daha başarılıdırlar.

İnanca dair sorgulama genellikle duygusal bir tarafgirlik taşır. Bu sorgulamada kişi duygusal süreçlerle akli süreçleri birbirinden ayırma becerisini geliştirememişse, büyük çoğunlukla kendi imanına dışarıdan bakmayı beceremez, bunu objektif bir gözle değerlendiremez. Herhangi bir şeyi objektif olarak değerlendirmenin mümkün olmadığı söylenebilir. İnsanların akıl yürütmelerinde duygusal süreçlerin çeşitli oranlarda karıştığı da bilinir. Elbette, insanın herhangi bir konu ya da objeyi kendi duygu durum süreçlerinden, çıkarlarından ve korkularından bağımsız olarak inceleyebileceğini düşünmek, insanı yapay zeka ile donatılmış bir android gibi düşünmek demektir.

Fakat insanın bu denli tarafsızlıktan uzak bir varlık oluşu, yaşama ilişkin tüm değerlendirmelerinin kuru bir öznellik ve kaçınılmaz bir yanlılık taşıdığı anlamına da gelmez. Dediğimiz gibi bunlar belli oranlarda insan bilincini etkiler. Burada yapılması gereken şey, insanın nesnelliği amaçlaması, kendi duygularını olabildiğince askıya alması ve objektif bir şekilde sonuca ulaşmaya çalışmasıdır. Mutlak bir nesnellik sağlanamasa da nesnelliği yakın oranların elde edilebileceği

umulabilir. Bu uygulaması ve başarılması çok zor bir durumdur fakat yaşamı bir şekilde nesnel olana yakın bir biçimde anlamamanın başka bir yolu yoktur.

Tüm bunlar aynı zamanda insanın neredeyse tüm düşünce süreçlerinin ahlaki bir nitelik taşıdığını gösterir. İnsan kendi düşünceleri üzerinde düşünebilen tek varlık olması sebebiyle kendi düşüncelerini nesneleştirir ve bu düşünceler üzerinde yeni düşünceler üretir. Üretilen her düşünce insan cehaletinden ve zayıflığından izler taşır. Bu anlamda düşünme ahlaki bir süreçtir. Düşünmenin ahlaki bir süreç olduğu yargısı kulağa tuhaf gelebilir. İnsanın kendisini kandırabilme kapasitesi ve doğal bir eğilim olarak kendine yanlış bir varlık olduğu fark edilirse, düşünmenin hiç de masum bir süreç olmadığı, içinde güçlü ahlaki tercihler taşıdığı rahatlıkla görülebilir.

Martha: Hayat doğaüstü olaylar içermeden de yeterince karmaşık.(...) Seni seviyorum ve senin için yaşıyorum.

Papaz Martha'nın yazdığı mektubu başta okumak istemez. Aslında bu, kendisini insanlara ve sevgiye kapattığının sembolik bir ifadesidir. Aynı şeyi Yedinci Mühür'de, Şövalye'nin "İnsanlara karşı duyarsızlığımla kendimi Çevremden soyutladım." sözünde de görürüz. Papaz daha sonra mektubu alır ve okumaya başlar. O'nun insanlara ve sevgiye yönelik tutumunun yavaş yavaş değiştiği bu sayede görülür. İlk olarak Balıkçı Thomas'ın söz verdiği saatte gelmeyeceğine dair bir endişe taşımıştı. Bu onun, Thomas'ı önemseydiğini, ona karşı kendisini sorumlu hissettiğini gösterir. İkinci olarak mektubu okumaya başlaması, Martha'ya yönelik olumlu hisler taşıdığını anlatır. Bu sayede filmde, Papaz'ın Tanrı kuşkuları yanında, insanlara karşı katı ve umarsız tutumundan yavaş yavaş vazgeçip sevgiyi ve empatiyi öğrendiği fark edilir. Fakat Papaz insanlara karşı hâlâ kapalıdır.

Martha'nın Papaz Thomas'a yönelik mektubunda yazdığı, seni seviyorum ve senin için yaşıyorum, ifadesi de ayrıca önemlidir. Aslında bu modern insanın serencamını anlatan özlü bir ifadedir. Orta Çağ boyunca ilgi Tanrı ve O'nun yeryüzündeki temsilcisi olan kilisenin üzerindeyken modern çağda ilgi Tanrı'dan uzaklaşmış ve insana yönelmiştir. İnsan, Tanrı'nın inayetinden ve yardımından kuşkuya düşmüş ve hatta kurumsal dinlerin bir kurgu olduğuna inanmaya başlamıştır. Böylece insan, insana yönelmeye başlamıştır. Martha'nın Tanrı'ya yönelmek ve ibadet etmek yerine insana yönelmek ve insanı sevmek konusunu ön plana çıkarması bu açıdan

önemlidir. Bergman'ın, içimizdeki Tanrı sevgidir, yargısını hatırlamak gerekecektir (Bergman,2008).

Bergman, Kış Işığı filmi ile Tanrı'ya olan ilginin aslında insan sorunlarını çözmediğini, hatta arttırdığını düşünür. Filmde “yaşam doğüstü güçler olmadan da yeterince karışık” ifadesi böyle yorumlanabilir. Onun için insanın Tanrı'yı ve Tanrısal olanı yaşamın merkezine koyması; önemli olanı, gerçek olanı, şu anda olanı ıskalması anlamına gelmektedir. Asıl olan insanın insanla olan ilişkisidir, insanın Tanrı ile olan ilişkisi değildir. Martha'nın, senin için yaşıyorum, ifadesi yaşamın anlamının bu dünyanın ötesinde değil, bu dünyanın içinde ve hemcinslerimiz arasında olduğunu anlatır.

Frankl şöyle söyler:

Dünyada hiçbir şeyi kalmayan bir insanın kısa bir an için de olsa, sevdiği insana ilişkin düşüncelerle ne kadar mutlu olabileceğini anladım. Tam bir yalnızlık konumunda insan, kendini olumlu eylemle dile getiremediği, çektiği acılara doğru bir tavırla -onurlu bir tavırla- katlanmaktan başka yapacak bir şeyi olmadığı zaman, sevdiği insana ilişkin içinde taşıdığı imgeye, sevgiyle yoğunlaşarak doyuma ulaşabiliyordu (Frankl, 2014: 52).

Burada sevgiye verilen değer göz kamaştırıcı bir görkem taşır. Dikkat edilmesi gereken husus, modern dönemde Tanrı'ya yönelik saygı duygusunun insana yönelik sevgi duygusuyla yer değiştirmiş olmasıdır.

Modern öncesi düşüncede yaygın bir kanı olarak insanın tarih öncesi bir özünün olduğu varsayılmıştır. Bu görüşe göre insan yavrusu dünyaya geldiği andan itibaren benliği kurulmuş ve tamamlanmıştır. Ona bir ruh bahşedilmiştir ki bunun içerisinde benliği ve öz bilinci mevcuttur. İnsan bu alanda deneyim öncesi diyebileceğimiz bir varoluşa sahiptir. Fakat modern zamanlarda insan benliğinin doğumdan önceki dönemde değil, doğumdan sonraki zaman içerisinde kurulduğu genel bir kabul haline gelmiştir. Lacan'ın (Başer, 2012), beni kuran ötekinin bakışıdır, ifadesi de aslında bu modern düşüncenin somutlaşmış ifadesidir.

Eğer böyle ise insan tarih içerisinde tutsak bir varlıktır. Tarih dışında ezeli ebedi bir benliği yoktur. Kendi varlığı, içine doğduğu koşulların bir sonucudur. Bu koşullar biyolojik olabileceği gibi coğrafi, tarihi ya da başka türlü olabilir. Dolayısıyla insan tarih içinde doğan, tarih içinde yaşayan, tarih içinde kurulan ve tarih içinde ölen bir varlıktır. Bizler doğamız gereği toplumsal yaratıklar isek, kendi varlığımızı sürdürebilmenin yegâne yolu, diğer insanlarla iletişim kurmaktır. Bizler bir toplum içerisinde diğer insanlarla olan ilişkilerimiz sonrasında kendi zevklerimizi,

korkularımızı, beklentilerimizi, arzularımızı oluşturan varlıklarız. Arzularımız bile taklittir. Tüm bu inşa etme işinin temelinde bulunan duygu ise Bergman'a göre sevgidir. Kış Işığı filminde asıl konu, Tanrı ile Papaz arasındaki ilişki değil, Martha ile Papaz Thomas arasındaki ilişkidir.

Martha sevmekten, insanlara ilgi duymaktan, onlarla ilişki kurmaktan korkmayan, bu dünya içinde ve bu dünyayı amaçlayan güçlü bir karakterdir. Gücünün kaynağı bu dünyanın ötesindeki bir Tanrı'ya dayanmasından değil, sevmeye yeteneğinin güçlü olmasından ileri gelir. Frankl'ın, insanın özleyebileceği nihai ve en yüksek hedef sevgidir, ifadesini Martha'nın tavırlarında apaçık görebiliyoruz. Papaz, karısının 4 yıl önceki ölümünde, sevgi duygusunu da gömmüştür. Onda doğal olarak sevgi duygusu vardır fakat yeniden sevmeye duygusunun olup olmadığı kuşkuludur. Erich Fromm (1985) sadece bir kişiye yönelmiş sevginin bencillik olduğunu söyler.

Martha insanın hem sevmeye hem de yeniden sevmeye yeteneğine sahip olduğuna inanır. Yaşamda iktidar, haz, konfor, para, gösteriş gibi şeylerin peşinden koşarsınız fakat tüm bunların altında yatan temel itki hem sevmeye hem de seilmeye yönelik doğal eğilimimizdir. İnsan aslında sevgiyi arar, koşulsuzca kabul edilmeyi, benimsenmeyi ister. İnsan sadece var olmayı değil, kendi varlığından haberdar edilmeyi ve onaylanmayı arzular (Çağlar, 2019).

İnsan türünün sağlıklı ruhsal yapısı sevgi içinde, sevgi ile kurulur. İnsanın en açık korkusu olan ölüm korkusu bile sevgi duygusunun yanında korkunçluğunu kaybeder. Burada Martha'nın, vazifem sensin ve senin için yaşıyorum, ifadesi de aslında Nietzsche'nin, yaşamak için bir nedeni olan hemen her nasıla katlanır, sözünün bir açılımıdır. Martha burada yaşamına anlam katacak bir şey bulmuştur. Bu, Papaz Thomas'a karşı duyduğu sevgidir. Şöyle devam eder Martha: "Bütün boş gururumun ve özgürlük naralarımın altında tek bir dileğim var: başka birisi için yaşamama izin verilmesi."

Bu, Bergman'ın bir röportajında söylediği, tek önemli olan diğer insanlardır ([youtube.com/watch?v=nyuG34eQMrM/](https://www.youtube.com/watch?v=nyuG34eQMrM/) E.T. 10.06.2021), ifadesinin Martha'nın dilinden ifade edilmesidir. Onun gerçeklikle ilişkisi objektif ve tutarlıdır. Kendini kandırmaz; onun sancısı hayatını adayabileceği insanı bulabilmektir. Fakat Papaz'ın gerçeklikle ilişkisi objektif değildir. Martha'nın daha önce söylediği gibi onun imanı nevrotiktir. Nevrozların gerçekliği olduğu gibi kabul etmemelerinin ve gerçeği

çarpıtmaların ifadesini Papaz'ın tavırlarında görürüz. Papaz gerçeği görmek istememektedir. Kendi zihninde kurduğu dünyanın dış dünyada bir karşılığı olmadığını hisseder. Bu durumda iki şey yapılabilir ya dış dünya reddedilir, böylece iç dünyada yaşanmaya başlanır. Ya da iç dünya dış dünya gerçekliğine göre yeniden düzenlenir. Martha burada Papaz için hoşnutsuz dış dünyanın temsilidir. O, her ne kadar Papaz'ın zihnine ve kalbine ulaşmaya çalışsa da Papaz bunu reddeder. Bir anlamda Papaz'ın Martha'nın sevgisine evet demesi, kendi iç dünyasına hayır demesi anlamına gelecektir. Papaz'ın iç dünyasında iki büyük sevgi nesnesi vardır. Birincisi özel Tanrısı diğeri de 4 yıl önce kaybettiği karısı. Papaz'ın yeni bir başlangıç yapması için bu iki sevgi objesini geçmişte bırakmayı başarması gerekir. Tüm ilerlemeler kopmayı başarmakla gerçekleşebilir. İnsan önce anne rahminden, sonra anne babasından sonra da çocukluğundan koparak yetişkinliğe ulaşır ve yaşam içinde kendisini bir yer bulur. Bu anlamda kopmayı beceremeyen aslında var olmayı da beceremez. Papaz'ın burada kopmayı beceremiyor oluşu, onun kendi benliğine yüklediği aşırı değerden kaynaklanmaktadır.

Ruhsal sıkıntıların ve bunalımların büyük çoğunluğunun kaynağı kendi varlığımıza yüklediğimiz aşırı anlamdan kaynaklanır. Kendi bilincimizin farkına vardığımız andan itibaren ölüm gerçeğinin de farkına varırız. Bu Spinozacı anlamda “conatus” a yani var olma eğilimimize büyük bir sabotajdır (Çağlar, 2019). İnsanın arzularıyla doğanın katı gerçekliği sürekli bir çatışma halindedir. Doğa yasa, insan ise arzudur. Arzu ile yasa sürekli olarak çatışır. Ölüm, doğa yasasının en açık görünümlerinden biridir fakat kendi benliğimize yönelik duyduğumuz sevgi bu gerçeği bir şekilde bertaraf etme arzusunu doğurur. İnsan olarak tüm çabamız, ölümsüz olmaya yönelik stratejiler üretmektir. Bu konuda Bauman şöyle söyler:

Ölümsüz eserler” vermek yoluyla, bedeninin ölümlülüğünü düşüncenin ölümsüzlüğüyle alt etme çabası, insanın ölümlülük karşısındaki en masum çabalarındandır. Tarih, bir bakıma, yönetici sınıfların adlarını ölümsüzler listesine yazdırmak için yaptığı fetihlerin kayıdır. (...) Sağlık alanındaki bütün "gelişmeler", hastalıklara karşı alınan önlemler, spor yapmak, beslenme rejimleri, hijyen saplantısı... bunların hepsi, modernitenin başa çıkamadığı ölümlülüğün yapısını bozarak onu üstesinden gelinebilir parçalara ayırma stratejisinin öğeleridir (Bauman, 2012:274)

Modern insan bir yönüyle ölümsüzlük stratejisi olarak Tanrı ve sonsuz yaşama bağlanan Orta Çağ insanını hatırlatır.

Martha ve Papaz Thomas benzer duyguların farklı yönlerini ifade ederler. Papaz'ın kuşkusu Tanrıya yöneliktir ne yapacağını bilemez ve huzursuzdur. Martha'nın kuşkusu ise sevdiği adamın kendisini sevip sevmeyeceğine yöneliktir. İkisi de kuşku

ve acı içindedirler. Papaz'ın acısının kaynağı bu dünyanın dışında Martha'nın ki ise bu dünyanın içindedir. Papaz Tanrı'ya ve insanlara karşı nasıl tavır takınacağı konusunda henüz bir aydınlanma yaşamamıştır ne yapacağını bilmemektedir. Martha ne yapacağını bilmekte fakat sevdiği kişiye ulaşmakta zorluk çekmektedir.

Tüm sevgi çeşitleri insanın kendisine olan sevgisinden türer.

Sevgi kavramının çeşitli nesnelere yönelmesi, hiç kimsede tepki yaratmayıp, başkalarını sevmenin erdem olduğu yaygın bir inançken, insanın kendisini sevmesi günah kabul edilmiştir. Kendini sevmeye bencillikle eş tutulmuş, kendimi sevdiğim oranda başkalarını az seveceğime inanılmıştır. (...) Sadece başkaları değil, biz kendimiz de duygu ve davranışlarımızın “nesnesi”yizdir. Başkalarına karşı takındığımız tavırla, kendimize karşı olan tutumumuz çelişmez. Aksine temelden bağlaşıktır. Tartıştığımız konuya ilişkin olarak bunun anlamı şudur: başkalarına karşı duyduğumuz sevgi kendimize olan sevginin almasıdır değildir. Tam tersine, kendine karşı sevgi, başkalarını sevebilme yetisine sahip olanlarda görülmektedir (Fromm, 1985:63).

Tanrıya yönelik sevgi de bu ilkenin dışında değildir. İnsanlar Tanrı'yı kendilerine sonsuz yaşamı vereceği için severler. Burada sevgi nesnesi aslında yine kişinin kendi varlığı olmaktadır. İnsan için asıl mesele Tanrı'nın olup olmaması değil, kendi varlığının devam edip etmeyeceğidir.

Erdemin ödülünün, yine kendisi olduğu (May, 2007) yönündeki ifadelerin gerçek yaşamda karşılığı olmayan romantik ifadeler olduğu söylenebilir. Örneğin Tanrı yolunda ölüp şehit olmak isteyen biri aslında kendi varlığını sonsuza taşımak gayesini güder. Fakat burada ayrı bir sorun vardır: Eğer Tanrı belirlenmemiş bir varlıksa, aklın ve ahlakın ilkeleri dışında ve onun üstünde ise -ki semitik dinlerin Tanrı anlayışı böyledir- Tanrı hiçbir şekilde sınırlandırılmaz ve ahlaki bir ilkeye zorunlu kılınmaz. Tanrı merhametlidir dendiğinde aynı zamanda O'nun merhametsiz olamayacağı kastedilmiş olur. Zorunlu tutmak, Tanrı'nın özgürlüğüne ve layüsel oluşuna aykırılık teşkil edecektir. Tanrı belirlenen değildir belirleyendir. Tanrı'yı tanımlamaya yönelik her girişim aynı zamanda onun sınırlandırılması ve aklın kategorileri içerisine sıkıştırılması anlamına gelecektir ki bunun baştan yanlış olduğu bellidir.

Papaz mektubu okumayı bitirdikten sonra kapıda birden Thomas belirir. “Lütfen paltonuzu çıkarın güzel ve sıcak kahvem var.” Bunu söylerken Papaz, elindeki kahve sepetini de aydınlanmış bir yüzle balıkçıya gösterir. Burada Papaz'ın filmde insana yönelik içten ilgisi görülür. Daha önceki sahnelerde örneğin kilisenin Zangocu olan

Froviik ile konuşurken ok soğuk bir tutum takınır. İnsanlara ilgisi, sevgisi ve sabrı yoktur, konuşmayı kısa keser. Üstelik karşı tarafı kırma pahasına bile olsa hoşnutsuzluğunu da belli eder. Filmin giriş sahnesinde de Papaz soğuk, heyecansız ve bıkkın bir ruh haliyle kilisedeki töreni başlatır. Bu yaklaşımlardan Papaz Thomas'ın kendisini insanlardan yalıttığı ve insanlara yönelik bir ilgisinin olmadığı anlaşılır.

Fakat Balıkçı'ya yönelik istisnai ilgisi onun yaşıyor olduğunun işaretidir. Bergman (2008, s. 58), iletişim yoksa yaşam da yoktur, iletişim yoksa siz bir ölürsünüz, der. Burada Papaz'ın ölgün durumundan kurtulup kurtulamayacağı merakla beklenir. Papaz, Thomas'a ne zamandan beri intihar etmek istediğini sorar. Thomas uzun süredir bunu düşündüğünü belirtir. Papaz'ın sorunlarından sonra Balıkçı'nın sağlığının yerinde olduğunu, maddi problem yaşamadığını, eşiyle iyi geindiğini öğrenir.

Balıkçı'nın intihar etmek istemesinin tek sebebi, Çin'in nükleer silahlarıyla dünyayı yok etme ihtimalidir. Balıkçı, Papazla göz teması kurmaz, başı önde omuzları öküktür. Depresyondaki insanın tipik tavırlarını gösterir. Bu insanların en büyük özelliğinin ümitsizlik olduğu yaygın bir bilgidir. Ümit insanı yaşamda tutan en önemli unsurdur fakat balıkçının ümidi yoktur, kaygı doludur. Kaygının geleceğe yönelik bir korku olduğunu düşündüğümüzde hiçbir kaygı, tanımı itibarıyla geekleşmemiştir sadece geekleşme ihtimali vardır. Sorun şudur ki, kendi zihnimizde ürettiğimiz kaygıların ne kadarının meydana geleceğini, ne kadarının meydana gelmeyeceğini yaşamadan bilemeyiz. Yaşam, kendi zihnimizde ona çizdiğimiz yollardan ok daha karmaşık yollar kullanır. Fakat Balıkçı kendi zihninde oluşturduğu kurgu dünyasının dış geeklikle birebir örtüştüğünden emindir. Bu anlamda Balıkçı'nın kaygısı geekleşme ihtimali olanın mutlaka geekleşeceğine dair kibirli bir varsayıma dayanır.

İnsan doğduğu andan itibaren zayıflığını ve aresizliğini yaşamın her anında duyumsar. Fakat daha önce de ifade edildiği gibi, yaşamdaki temel arzu, yaşamda kalmaya devam etmektir. aresizlik ve yetersizlik olgusu ile var olmaya yönelik arzunun atışması kaçınılmaz olarak kaygı doğuracaktır. Bu anlamda insanın özündeki kaygı, onun varoluşunun ayrılmaz ve doğal bir parçasıdır. Her insan, bu kaygı durumunu ifade etsin ya da etmesin, bir sızı gibi içinde taşır. Bazı kişilerde bu sızı ok belirgindir ve kişi bunun farkındadır. Bazen de kişi yaşamın doğal akışı

içerisinde bu sızıya fazlaca kulak vermeden yaşamını çeşitli meşguliyetler ile doldurur. Her durumda insanın bu kaygı durumuyla yaşamayı öğrenmesi gerekir.

Balıkçı, varoluşsal kaygı ile Çin tehlikesinin getirdiği nevroitik kaygıyı birleştirerek yaşam enerjisinin büyük bölümünü tüketmiştir. Tanrıya yönelik kuşkusu da vardır. Çünkü Tanrı'ya ve O'nun koruyucu olduğuna yönelik güçlü bir inanç taşımış olsaydı nükleer silah tehdidine karşı daha soğukkanlı ve kabul edici bir tutum geliştirebilirdi. Yaşamında balıkçı teknesi yapmak gibi meşguliyetleri de vardır. Fakat bu meşguliyet yaşadığı yoğun kaygının gölgesi altında anlamsızlaşmıştır. Balıkçı Thomas'ın yaklaşımı tipik bir korkağın yaklaşımıdır. Tanrı'nın kendi ellerini tutmayacağını düşünen küçük bir çocuğun çaresizliğinin açık bir göstergesidir. Bu, Şövalye'nin kahramanca tutumunun zıttıdır.

Thomas burada birey olamamış bir insanı temsil eder. Birey olmak aynı zamanda dünyayı kendi gözleri ile görmek ve yüreği ile hissedebilmek anlamına gelir. Dünyaya diğerlerinden farklı anlamlar verebilecek cesarete, zekaya ve donanıma sahip olmaktır. Aynı zamanda ölümlülüğün bilincinde olmak ve ölümlülüğünü büyük bir olgunlukla kabullenmek demektir. Bu anlamda Balıkçı Thomas'ın birey olamadığını, neredeyse Tanrı'yı cezalandırmak için kendisini öldürmeyi göze aldığını görüyoruz. Balıkçı'nın Tanrı algısının da oldukça çocuksu olduğunu söylemek gerekir. Sıradan insanlar için Tanrı, gökyüzünde oturan ak sakallı bir adamdır; insan gibi düşünür, insan gibi eyler. Fakat insanın sonsuzluğun diğer adı olan Tanrı'yı olduğu gibi anlaması, O'nun eylemlerine vakıf olduğunu düşünmesi, küçük bir çocuğun tavrıdır. Burada, çocuklardaki şu tavır aslında olgunlaşmamış yetişkinlerdeki tavırla örtüşür: “Seviliyorum o halde severim” (Fromm, 1985, s. 47).

Tanrı beni severse ben de O'nu severim, tavrı vardır burada. Tanrı'nın beni sevdiğinin kanıtı da, benim ihtiyaç ve arzularıma duyarlı olması, beni kayırması, bana özel bir ilgi geliştirmesidir. Bu gibi tutumlar, insanın kavramsal düşünme evresine erişemediğinin göstergelerindendir. Tanrı'nın omnipotent bir insan gibi tasarımılanması, aynı zamanda O'nun fiillerinin de insan gibi olması gerektiğine yönelik bir beklenti oluşturur. Özellikle Antik Yunan'daki Tanrı algısının, insanın abartılmış imgeleri olduğunu hatırlamakta fayda var.

Bir öznenin eylemlerinin doğru bir şekilde yorumlanması ancak o öznenin eylemlerinin yöneldiği amacı bilmekle mümkündür. Bu amaç bilinmediği zaman

aşırı yorum tehdidi baş gösterir. Böylece dünya hermenötik bir cehenneme döner. Amaç bilinmeden yapılacak her yorum havada kalmaya mahkumdur. Modern dünyada bu amaçsalılık ilişkisi yerine nedensellik ilişkisinin ön plana çıkarılması, bahsedilen aşırı yorumun getirdiği hermenötik cehennemin kurulmasına yardımcı olan en önemli etkidir. Postmodernizm ile yaşamla ilgili bütüncül teorik çıkarımlar ve anlamlı örüntüler keşfetme yaklaşımı gözden çıkarılmıştır. Burada karşımıza başka bir sorun çıkıyor: Tanrı'nın amacını bilebilir miyiz? Tanrı'nın amacını bildiğinizi varsaysak bile bu -daha önce belirttiğimiz gibi- Tanrı'yı o amaç içerisine hapsetmek, Tanrı'nın özgürlüğüne ya da onun hiçbir şey tarafından belirlenemez bir varlık olduğu ilkesine zarar vermez mi?

Papaz, Balıkçı Jonas'a şöyle söyler: “Karımı 4 yıl önce kaybettim, onu severdim. Hayatım bitti.” Hayatım bitti, ifadesi ile Jonas'ın yeniden sevebileceğine inanmadığını görüyoruz. Martha'nın söylediği gibi o, sevmeyi öğrenememiştir. İnsanın, sevgisini tek bir kişiye yönetilmesi ve diğer insanlara yönelik sevgi duygusunun olmayışı, aslında onun sevmeyi öğrenemediği anlamına gelir (From, 1985).

Papaz: Ölmekten korkmuyorum ve dayanmam için bir sebep de yoktu. Ama dayandım. Bir tek kendi iyiliğim için değil, bir işe yaramak için de.

Papaz bundan sonra İspanya İç Savaşı'nda gördüğü kötülükler sonrası, Tanrıya karşı kuşkusunun oluşmaya başladığını, karısının ölümünden sonra ise kendisini insanlardan iyice soyutladığından bahseder. Jonas gitmek ister, Papaz de kalmasını.

Papaz: Bunu size neden anlattığımı anlamanızı istiyorum. Nasıl alçak, sefil birisi olduğumu anlamışsınızdır.

Rahibin burada kendisinden alçak ve sefil birisi diye bahsetmesi aslında onun öz saygı ile ilgili ciddi problemler yaşadığını göstermektedir. Papaz'ın kendisine olan sevgisi büyük yara almıştır. Bu açıdan, anlam ihtiyacını, sıradan bir arzu gibi değerlendirmemek gerekir. O, insan varlığında çok temel bir ihtiyaçtır. Üstelik diğer ihtiyaçlara indirgenemeyecek kadar benzersiz bir ihtiyaçtır. O, belirli oranlarda olsa da tüm insanlarda ortak bir yöndür. Bazı durumlarda bu ihtiyacın karşılanamaması nevrozun ya da intihar eyleminin kökenindeki neden olarak çok önemli bir rol oynar. İnsanın açlıktan daha çok, anlamsızlıktan ölen bir varlık olduğu, abartılı bir ifade değildir. Bu açıdan bakıldığında anlam isteği insan varlığının içkin bir parçası olması

yanında, ruh sağığının da güvenilir bir gereğidir. Kendi yaşamının anlamsız olduğunu düşünen bir kişi aynı zamanda kendi varlığının değersiz olduğunu da ifade ediyor demektir. Anlam konusu sadece daha fazla başarı ya da daha fazla mutlulukla ilişkilendirilebilecek ikincil bir sorun değil, aksine sağıklı bir şekilde çözülmemiş olması durumunda yaşamsal sonuçları olan öncelikli bir konudur.

İnsanın kendisine sevgi ve saygı duymaması aynı zamanda Çevresindeki kişilere de sevgi ve saygı duymaması anlamına gelecektir. Kişi kendisine yönelik sevgisiz bir tutum içinde ise, diğer insanlara da aynı şekilde sevgisiz ve öfkeli bir tutum içerisine girecektir. Mutsuz insan başkalarını da mutsuz edecektir. Tüm sevgi çeşitleri insanın kendisine duyduğu sevgiden türer. Kişinin kendisini sevmemesi aynı zamanda diğer insanları da sevmeyeceği anlamına gelir. Papaz burada aslında Jonas'ın sorularının cevabının kendinde olmadığını, Jonas'a yardım edecek kadar değerli bir insan olmadığını anlatmak istemiştir. Sonra Jonas'a şöyle söyler:

“Eğer Tanrı yoksa bu gerçekten bir fark yaratır mı? Hayat anlaşılır hale gelir, ne büyük rahatlık! Ölüm aniden hayatın sonu olur, beden ve ruh sona ermesi... Zulüm yalnızlık ve korku... Bütün bunlar açık ve net bir hale gelmeli. İstirap akıl almaz bir şey, izaha gerek duymuyor. Bir yaratıcı yok, hayatı destekleyen birisi yok, şekillendiren yok.”

Papaz yanlış zamanda, yanlış konuyu, yanlış kişiye anlatmıştır. Bir katarsis yaşamıştır. Çünkü rahibin kendisini ifade etme ihtiyacı vardır, kafası karışıktır, huzursuzdur. Sonrasında Jonas gider.

Görsel 3.7. Balıkçı Jonas'ın Papaz Thomas ile son konuşması

Papaz gözleri sabit bir noktaya çivilenmiş, donuk bir halde dururken arkasındaki pencereden içeriye güçlü bir gün ışığı dolar. Papaz'ın aydınlandığı andır bu an. Tanrım neden beni terk ettin, cümlesi dökülür dudaklarından. Artık yalnız olduğunu anlamıştır. Ve bu yalnızlık ona özgürlük getirmiştir. Vitraylı büyük kilise penceresinin önünde Martha onu beklemektedir.

Papaz: “Özgürüm, sonunda özgürüm. Bu fani umudu taşıyordum. Her şeyin bir yanılısına hayal ve yalan olmayacağına dair.”

Özgürlüğün bedeli yalnızlık, kuşku ve tekinsiz bir dünyada güvensiz bir biçimde yaşamaktır. Artık insanın ellerinden tutacak bir Tanrı yoktur.

Papaz ve Martha bu sırada Jonas'ın intihar haberini öğrenirler. Balıkçı'nın cesedini teslim ettikten sonra Martha'nın okuluna uğrarlar. Papaz Martha'yı beklerken sınıfa on yaşlarında bir erkek çocuğu girer. Papaz emredici bir üslupla kim olduğunu, kaç yaşında olduğunu, ardından da ağabeyi gibi bu yıl din dersine gelip gelmeyeceğini sorar. Sonra konuşmasını birden sonlandırır. Papaz'ın çocukla iletişimi oldukça soğuk, üstenci ve emredicidir. Çocukla gerçekten ilgilenmez, onun kendisini anlatmasını izin vermez. Onun nasıl olduğunu sormaz, sadece cevaplanmasını istediği bazı sorular sorar. Bu durum ile ilgili Bergman şöyle söyler:

Hayatta en önemli şey, başka insanlarla ilişki kurabilmektir. Yoksa, bugün pek çok insanın hali gibi, ölüsünüz demektir. Fakat eğer iletişim kurmaya, anlamaya, sevgiye yönelik ilk adımı atmayı başarabilirseniz, geleceğin ne kadar zor olacağının hiçbir önemi yoktur; cehennem azabı yaşanan bir hayat olabilir, fakat sevgi konusunda aldanma söz konusu olmaz, kurtulmuşsunuz demektir. Gerçekten önemli olan budur, öyle değil mi? (Bergman,2008: 58).

Çocuk çıkarken öğretmeni Martha ile karşılaşır. Martha çocuğa sıcak bir şekilde nasıl olduğunu, ağabeyinin ne durumda olduğunu sorar. Konuşmanın sonunda çocuğa, ailesine sevgilerini iletmesini rica eder. Çıkarken çocuğun omuzuna dostça dokunur. Martha çocuğa karşı anlayışlı sevecen ve ilgilidir. Onunla eşitlik ilişkisi kurar, Papaz gibi hiyerarşik bir ilişki içine girmez. Hatta Martha çocukla konuşurken uysallıkla aralarına giren köpeğin sırtını sevecenlikle okşar. Martha'nın ilgisi sadece kendi hemcinslerine değil, aynı zamanda hayvanlara da yöneliktir. Papaz, tıpkı Tanrı'sının uzak ve ilgisiz olması gibi insanlara karşı uzak ve ilgisizdir. Tanrı'nın sessizliğinden ve ilgisizliğinden sitem ederken, aynı sessizliği ve ilgisizliği hemcinslerine göstermektedir.

Martha, Papaz'ın gribe için şurup getirmiştir; ona şurubu kendi elleriyle içirir. Üstelik ona bu ilaçların nasıl kullanılacağına ilişkili ayrıntılı bilgi verir. Bu ilaçları halasının

da kullandığını, onun üzerinde çok olumlu etki yaptığını ayrıca belirtir. Burada Martha'nın insanlarla olan yakın ilişkisinin kanıtları görülür.

Papaz şurubu içer fakat Martha'nın vermek istediği diğer ilaçları kullanmak istemez. Martha ısrar etse de kesin bir surette buna yanaşmaz. Burada Papaz sadece diğer insanlara karşı değil, kendi varlığına, kendi sağlığına karşı da bir duyarsızlık içindedir. Bu sahnede seyirci Papaz'ın sırtını görür. Martha'nın yüzü profilden görülebilmektedir. Bu aynı zamanda Papaz'ın insanlara sırt Çevirdiğini, onlarla kendi arasına bir mesafe koyduğunun sinematografik açıdan gösterilmesidir.

Görsel 3.8. Papaz'ın ilgisizliği ile Martha'nın yakınlık içeren tavrı

Sahnede birbiriyle konuşan bu iki kişinin beden dili de duygu, düşünce ve ruh durumlarını güçlü bir biçimde yansıtır. Martha sevdiği adam olan Papaz'ın üzerine eğilmiş ona dikkatle ve rikkatle bakmaktadır. Papaz ise kafasını diğer tarafa doğru seğırtmeye çalışmaktadır. Aşağıdaki diyalog dediklerimizi teyit eder niteliktedir:

Martha: Çok soğuk konuşuyorsun. Bazen benden nefret ediyormuş gibi konuşuyorsun.

Papaz'dan hiçbir yanıt alamaz. Martha, birlikte yola çıkma isteğini belirtmesine rağmen, Papaz yalnız kalmak istediğini söyler.

Martha: Hayatından memnun değilsin. En çok da kendinden.

Papaz: Karımı sevdim; bunu duydun mu? Onu sevdim. Ve seni sevmiyorum çünkü karıma aşığım. O öldüğünde ben de öldüm.

Papaz'ın uyarılarına rağmen Martha, gözyaşlarını tutamaz. Burada Papaz'ın sert, donuk ve kapalı tavrıyla Martha'nın sevgi dolu, yakınlık kurmaya çalışan ve hatta

aşırı duygusal ve ağlamaklı yönünü yan yana görme fırsatı buluruz. Böylece Bergman, birbirinden bu denli farklı iki karakteri yan yana göstererek Papaz'ın katı ve ulaşılmaz ruh halini iyice fark edilir kılmaya çalışmıştır. Nitekim Kış Işığı'nın da içinde bulunduğu oda üçlemesi ile ilgili şunları belirtir:

Tanrı ya da onun yokluğu meselesi değil, aşkın gücünün korunması ele alınıyordu o filmlerde. Bu üç filmde yer alan insanların çoğu ölü, tamamen ölüydü. Nasıl sevilir ya da bir duygu nasıl yaşanır, bilmiyorlardı. Kendilerinin dışında birine ulaşamadıkları için kaybolmuşlardı. Kış Işığı'ndaki adam, yani Papaz hiçbir şeydi. Anlayacağınız, yarı ölüydü. Neredeyse hiç kimseyle hiçbir ilişkisi yoktu. Temel karakter bir kadındır. Tanrı'ya inanmıyor, fakat güçlü bir kadındır. Güçlü kadınlardandır. Sevgisini korumaktadır. Tek problemi, bu sevgisini nasıl ifade edeceğini bilememektedir. Çirkin, biçimsiz bir kadındır. Adamı baskı altına alıyor, adam da hem bu yüzden hem de çirkinliğinden dolayı ondan nefret ediyor. Fakat sonunda kadın sevmenin yolunu öğreniyor (Bergman,2008: 58).

Sonraki sahnede Papaz biraz olsun yumuşar ve Martha'ya birlikte dışarı çıkmayı teklif eder. Anlaşıldığı kadarıyla onun Martha'ya yönelik ilgisinin ilk belirgin kanıtı bu sahnede görünür. Bu Papaz için, sevgi yönünde atılmış çok önemli bir adımdır. Papaz, kiliseye vardığında kilisenin Zangocu Fvorik, Papaz'a ilginç şeyler anlatır. Zangoç insanın asıl çektiği acının fiziksel değil, anlaşılmamaktan doğan ruhsal acı olduğunu söyler. Şöyle devam eder:

“İsa öğrencilerini üç yıldan beri tanıyordu. Her anlarını beraber geçirdiler ama ne demek istediğini anlayamadılar. En son kişiye kadar onu yalnız bıraktılar ve tek başına kaldı. Bu acı vermiş olmalı. Kimsenin anlamadığını fark etmiş olmak. Güvenebileceğin birilerini ararken terk edilmek... Bu ıstırap verici olmalı. Ama en kötüsü daha gelmemiştir. İsa çarmıha gerildiğinde ve asılı kaldığında acılar içinde bağırdı: "Tanrım, Tanrım! Neden beni terk ettin?" Bütün gücüyle bağırdı. Cennetteki babasının onu terk ettiğini düşünüyordu. Vaaz verdiği her şeyin yalan olduğunu düşündü. Ölmeden önceki anında İsa şüphe içerisinde kaldı. Kesinlikle bu onun en büyük sıkıntısı olsa gerek. Tanrı'nın suskunluğu.”

Zangoç'a göre Hz. İsa, önce insanlar tarafından, sonra da Tanrı tarafından terk edilmiştir. Böylece o, büyük bir yalnızlık ve keder içerisinde bu dünyayı terk etmiştir. Asıl acı, çarmıha gerildiğinde ellerin ve ayakların çiviyle çakılması değil anlaşılmamanın ve yalnızlığın verdiği acıdır. Papaz tüm bunları, büyük bir sessizlikle, fakat neredeyse dehşete düşmüş bir halde dinler. Çünkü kendi acısının İsa'nın çektiği acıya benzediğini ilk kez fark etmektedir.

Kilisede cemaat olarak Martta dışında kimse yoktur. Orgçu ve Zangoç ayinin yapılması yönünde istekli görünmezler. Papaz da kendisini kötü hissetmektedir.

Buna rağmen ayin çanı çalmaya başlar. Bu sırada Martha, kilisenin karanlığı içinde diz çöker ve çan sesleri arasında dudaklarından şu sözler dökülür: “Eğer ki kendimizi güvende hissedersen ve birbirimize şefkat göstermeye cesaret edebilirsek.. Eğer inanacağımız gerçekler olursa, eğer inanabilirsek..”

Bergman bu sahneyle ilgili şunları belirtir:

Sadece son bölümde, adama tamamen anlamsız gelmeye başlayan üç saatlik bir ayin için bomboş bir kilisede beklerken, bir anlamda kadının duası karşılık buluyor: Adam bomboş bir taşra kilisesindeki bu ayine giderek kadının aşkına karşılık verir. Adamın kendi duygularına doğru atılmış, nasıl sevineceğini öğrenme konusuna yönelik ilk adımıdır o. Tanrı değil, sevgi kurtardı bizi. En çok umut bağlayabileceğimiz şey odur (Bergman,2008: 58).

Filmin bu sahnesindeki sözler, anlamsız bir dünyada yaşamaya mahkum olmuş modern insanın yalnızlığına ve çaresizliğine, Martha’nın ağzından Bergman’ın nihai çözüm önerisidir. Filmin son sahnesinde, içinde sadece cemaat olarak Martha’nın bulunduğu kilisede Papaz ayini başlatır. Bergman’ın belirttiği gibi bu son sahne Papaz’ın Martha’ya karşı sevgi ve ilgi gösterdiğinin işaretidir. Tıpkı Yedinci Mühür’de olduğu gibi Kış Işığı da iyimser biter.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER:

17.yy.dan başlayarak toplumların ve bireylerin yaşantısını köklü bir biçimde değiştirmeye başlayan modernleşme ile Orta Çağdaki dinsel inanışlar etrafında şekillenen kurumlar etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Modernite, insan yaşamının faaliyet alanı içerisindeki tüm etkinliklere damgasını vurmaya başlamış böylece sadece kurumsal yapıları değil aynı zamanda bireyleri de köklü değişimlere maruz bırakmıştır.

Modernite, kendisini oluşturan çeşitli unsurlardan oluşmuştur. Bu unsurları şöyle sıralayabiliriz: Akılcılık, sekülerleşme, bireycilik, uzmanlaşma vs.. Bu unsurların birbirlerinden bağımsız olmadıkları, aksine iç içe olduklarını da belirtmek gerekir.

Modernite sadece bir takım değişimlerin art arda sıralanışı değildir. Her şeyden önce dünyaya bakışın köklü bir biçimde farklılaşmasıdır. Tüm bunlar siyaset, ekonomi, sanat, aile, din gibi kurumların geleneksel yapılarından radikal bir biçimde koptuğunu gösterir.

Modernleşme ile karşımıza çıkan unsurların en önemli birkaç unsurundan biri de sekülerizmdir. Sekülerizmi akılcılıktan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Sekülerizm, aklın rehberliğinde; her türlü dogma, mitsel ya da dinsel düşünce yerine bu dünyaya ve şimdiki zamana işaret eden bir kavramdır. 19.yüzyılda belirginleşen bu terim; Tanrı, öte dünya ve benzeri metafizik değeri dışlayarak ilgisini sadece bu dünyaya Çevirir. Günümüzde sekülerizm kavramı, metafizik ilkeler temelinde şekillenen dinsel değerlere yönelik menfi değişim ve farklılaşmaya işaret eder. Bu değişim ve farklılaşmanın merkezi nosyonu dinsel yapıların etkisinin azalmasıdır. Batı özelinde ifade edersek, kilisenin temsil ettiği dinsel yapı ve inanışlar etkisini ve inandırıcılığını yitirmeye başlamış, insan topluluklarının kendilerini güvende hissedebileceği büyük anlatılar yıkılmaya yüz tutmuştur.

Eski anlatıların çözülmeye başlaması sekülerleşmenin yanı sıra yeni sorgulamaları ve arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu sorgulamaların en önemlilerinden biri, kötülük problemi ya da –Hristiyan teolojisinin adlandırmasıyla- Tanrı'nın sessizliği meselesidir. Modern zamanlarda, özellikle popüler kültür içinde, felsefi bir problem olan kötülük probleminin işlendiği görülür.

Sadece Hristiyan kültürü içerisinde değil, çeşitli dinsel öğretilerin içerisinde de Tanrı'nın sessizliği meselesi önemli bir yer tutar. Burada Tanrı'nın sessizliği olarak

kastedilen durum, Tanrı'nın yarattığı kullarının yaşantısına ilgisiz ve uzak durmasıdır. Özellikle semitik dinlerde, Tanrı'yla insan arasındaki ilişki yakın ve sıcaktır. Tanrı insanların hayatına, aile ilişkilerine, hukukuna, savaşlarına doğrudan müdahale eden, aktif bir figürdür. Fakat bu, başka bir problemi de beraberinde getirir: Tanrı'nın insana bu kadar yakın, bu kadar içten olduğu bir varlık düzleminde, insanın başına gelen bunca savaşların, acıların, hastalıkların, kıyımların ve yıkımların Tanrı tarafından niçin karşılık bulmadığı sorusu, apaçık ortada durmaktadır. Bergman, 1963'te gösterime giren Kış Işığı filminde Tanrı'nın sessizliği problemini ciddi bir biçimde incelemiştir. Bu filmdeki Papaz, daha önce kendisi ile yakından ilgilenen bir baba-Tanrı figürüne inanırken bazı deneyimlerden sonra bu inancından gittikçe uzaklaşmış ve ikircikli, şüpheli, huzursuz bir insana dönüşmüştür. Dört yıl önce karısının ölmüş olması Papazı hem Tanrı'ya hem de insanlara yönelik büyük bir öfkeye ve ardından ilgisizliğe yöneltmiştir. Bu öfke ve ilgisizlik hissi, Papaz'ı yaşayan bir ölüye, insanların sorunları ile gerçekten ilgilenmeyen fakat ilgileniyormuş gibi gözüken donuk çehreli bir varlığa dönüştürmüştür. Diğer sebep de, Papaz'ın İspanya iç Savaşı'nda karşılaştığı yıkımdır. Savaşta tıpkı vahşi bir ormandaki aslanların, zebra ları yemeleri gibi, insanların da savaşta birbirlerini yok etmelerine tanık olmuştur. Bu da ondaki şefkatli, kulları ile ilgilenen hayırhah bir Tanrı'nın olduğuna yönelik inancı sarsmıştır. Kış ışığı filminde aynı zamanda Çinlilerin nükleer bomba tehdidi sebebiyle, inanılmaz boyutlarda kaygı duyan Balıkçı'dan da bahsetmek gerekecektir.

Çin'in, elindeki nükleer silahlarla dünyanın sonunu getireceğine ve kıyameti yaşatacağına dair dehşet verici bir inanç, Balıkçı'nın yakasına yapışmıştır. Balıkçı her ne kadar kendisini dindar bir Hristiyan olarak tanımlasa da, aslında Tanrı'nın bu nükleer savaşa kayıtsız kalacağına dair büyük bir endişe taşımaktadır. Hatta öyle ki bu endişe onu, Tanrı'nın olup olmadığına dair kuşkuya da yönetmiştir. Sorularının cevabının Papaz'da olduğunu düşünmüştür. Fakat aynı kaygıları Papaz'ın kendisi de yaşamaktadır. Bunun üzerine Balıkçı Jonas, ümitsizlikten boğularak Tanrı'nın olmadığı, fakat ölümün her an kol gezdiği bu dünyada daha fazla yaşamaya katlanamaz ve kendi canına kıyar.

Balıkçı'nın canına kıyması ile Papaz'ın durumu arasında önemli bir ilişki vardır. Balıkçı Tanrı'nın olmadığı ve ölümün her an kol gezdiği bir dünyada çareyi intihar etmekte bulmuştur. Aslında bu tema Camus'un anlamsız bir dünyada ne

yapılmalıdır, sorusuna benzer niteliktedir. Camus da Tanrı'nın olmadığı, dolayısıyla anlamsız bir dünyada iki seçeneğin olduğunu söyler: intihar ya da başkaldırı. Buradaki başkaldırı bir ergen başkaldırısı değil, insanın gölgesinde yaşayacağı değerleri yeniden yaratması ve tüm anlamsızlığına rağmen yaşamı olumlaması anlamındadır (Gündoğan, 2018). Görüldüğü kadarıyla Balıkçı, Camus'un bu yaklaşımının aksine intihar etmeyi seçmiştir.

Benzer bir durumu yaşadığı halde Papaz intihar etmemiştir. Fakat Papaz'ın yaşadığı da söylenemez. Çünkü coşkudan, mutluluktan, yaşama sevincinden uzak, sevgisiz bir insana dönüşmüştür. Onun da cevabını vermesi gereken soru aynıdır: Tanrı'nın olmadığı fakat ölümün olduğu bir dünyada, yaşamaya neden devam etmeliyiz? Bergman bu soruyu tam olarak yanıtlamıştır. Bir söyleşisinde, dışımızda bir Tanrı'nın olmadığını, artık buna inanmadığını belirtir. Fakat dışarıda olmasa da, insanın içinde bir Tanrı vardır. Bu Tanrı sevgidir ve insanı kurtaracak olan Tanrı'nın inayeti değil içimizdeki sevgidir. Bu sevgi, insanlar arasındaki ilişkilerde kendini açığa vurmaktadır. Değerli olan budur. Nitekim Kış Işığı filminde asıl anlatılmak istenen şey, iletişim olmaksızın insanın bir ölü olduğudur. İletişimin temelinde ise sevgi vardır.

Benzer bir durumu, Yedinci Mühür filminde Şövalye'nin de yaşadığını görüyoruz. Şövalye Haçlı savaşlarına katılmış, sayısız tehlike anlatmış, başkalarının ölümüne defalarca tanık olmuştur. Fakat savaş bitip de ülkesine döndüğünde, bu kez ölümün başka bir çehresi karşısına çıkar: Veba salgını. Salgın, haklıyı haksızdan ayırmadan insanları öldürmektedir. Şövalye'yi filmin başında Tanrı'ya yakarırken görürüz. Fakat gözlerindeki kuşku okunabilmektedir. Şüphe içindeki bu durumu, aynı zamanda onun ölüm karşısındaki tavrını da belirleyecektir. Şövalye Tanrı'nın sessizliği problemini kendisine dert edinmiştir ve bu problemi çözmeden ölmek istememektedir. Arayışları sonrasında Şövalye Tanrı'yı bulamayacaktır. Ancak neden yaşamalıyız, sorusunun cevabının sevgi ve dostlukta olduğunu anlayacaktır.

Bergman'ın incelediğimiz iki filmi, Tanrı'nın olduğu şefkatli bir dünyanın tasvirini sunmaz. Bergman sineması, Tanrı'nın sessiz ve ilgisiz olduğu hatta belki de olmadığı bir dünyada, hayat yaşamaya değer mi sorusuna, evet diyen bir sinemadır. Bergman yaşamı olumsuzlayan, yaşamı reddeden pesimist ya da kinik bir tutum takınmaz. Tanrı'nın olmadığı ve ölümün elindeki orakla bizi biçmeye hazır beklediği bir dünyada yaşamak, hem de mutlu bir şekilde yaşamak mümkündür, yanıtını verir.

Çünkü dışımızda bir Tanrı yoksa da içimizdeki Tanrı, insanlığın şafağından beri bizimle birliktedir. İçimizdeki bu Tanrı sevgidir. İlk bakışta naif görülebilecek bu yaklaşım, Bergman'ın sekülerleşen modern insanın sorularına verdiği kapsayıcı bir yanıt niteliğindedir.

KAYNAKLAR:

- Akgül, M. (2013). Modernlik, Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din. Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Adler, A. (1993). *Yaşamın Anlamı ve Amacı*. (Çev.: K. Şipal). Ankara: Say Yay.
- Allport, G. (2004). *Birey ve Dini*, Çev.: B. Sambur, Ankara: Elis Yay.
- Armstrong, K. (1998). *Tanrı'nın Tarihi*. (Çev.: O. Özel vd.). Ankara: Ayraç Yay.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (Çev.: Ahmet Arslan). İstanbul: Sosyal Yay.
- Aydın, A. (2000). *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*. İstanbul: Alfa Yay.
- Aydın, A. (2002). *Yaşadığımız Dünya*. İstanbul: Alfa Yay.
- Aydın, M. S. (2021). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yay.
- Bauman, Z. (2012). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. (Çev.: Nurgül Demirdöven). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Başer, N. (2012). *Lacan*. Fikir Mimarları Dizisi. İstanbul: Say Yay.
- Becker, E. (2013). *Ölümü İnkâr*, (Çev.: Arzu Tüfekçi). İstanbul: İz Yay.
- Benson, H. ve Myers, P. (2002). Tıp Açısından İnanç. (Çev.: Atalay Atabek). R. Stannard (Edt.). *Yeni Bin Yılda Tanrı* içinde (79-91). İstanbul: Gelenek Yay.
- Berger, L. P., LUCKMANN, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (Çev.: Vefa Saygın Ögütler). Ankara: Atıf Yay.
- Bergman, I. (2008). *Sinematografi İnsan Yüzüdür*. (Derl.: Raphael Shargel). (Çev.: Selim Özgül). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Bergman, I. (1990). *Büyülü Fener*. İstanbul: Afa Yay.
- Bergman, I. (1999). *İmgeler*. İstanbul: Nisan Yay.
- Bodur, H. E. (2008). Sekülerleşme Teorileri Çerçevesinde Din ve Sosyal Değişme. Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum Bildiri Kitabı*. 20-21 Kasım 1998. (34-46). Ankara.
- Bozkurt, N. (2010). *Kant*. Fikir Mimarları. İstanbul: Say Yay.
- Burr, V. (2012). *Sosyal İnşacılık*. (Çev.: Sibel Ayşen Arkonaç). Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Camus, A. (2000). *Başkaldıran İnsan*. (Çev.: Tahsin Yücel). İstanbul: Can Yay.
- Camus, A. (2003). *Defterler 2*. (Çev.: Ümit Moran Altan). İstanbul: İthaki Yay.

- Cevizci, A. (2017). *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Corsini, R. J. (2012). *Modern Psikoterapiler*. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Çağlar, A. F. (2019). *Yaşamın Anlamı Olarak Yaşam*. İstanbul: Ketebe Yay.
- Çakmakçı, O. (2016). *Konuşmanın İmkansızlığı Üzerine Bir Diyalog*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Çelik, K. (2018). *Kötülüğün Felsefesi: Felsefi Tecrübede Kötülük Sorunu ve Kötülüğü Haklılaştırma Olarak Teodise*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. Yıl: 2. Sayı: 6. Eylül 2014.
- Dökmen, Ü. (2002). *Yarına Kim Kalacak, Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Var olmak, Gelişmek, Uzlaşmak*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Diamond, J. (2015). *Düne Kadar Dünya*. (Çev.: Cengiz Yücel). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Durant, W. (2010). *Felsefenin Öyküsü*. (Çev.: Ender Gürol). İstanbul: İz Yay.
- Eagleton, T. (2011). *Potmodernizmin Yanılsamaları*. (Çev.: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Eliade, M. (2017). *Arayış Tarih ve Dinde Anlam*. (Çev.: Cem Soydemir). Ankara: Doğu Batı Yay.
- Ekici, A. (2007). *İsveç Sinemasından Bir Auteur: Ingmar Bergman ve Yedinci Mühür*. Selçuk Üniv. İletişim Fak, Cilt 5.
- Ertit, V. (2014). *Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikâyesi*. Ankara: Liberte Yay.
- Foulquie, P. (1998). *Varoluşçunun Varoluşu*. (Çev.: Y. Şahan). İstanbul: Top Yay.
- Fischer, L. (1964). *Silahsız Savaşç Mahatma Gandhi*. (Çev.: E. Tonguç). İstanbul: Varlık Yay.
- Frankl, V. (2014). *İnsanın Anlam Arayışı*. (Çev.: S. Budak). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Frankl, V. (2014). *İnsanın Anlam Arayışı*. (Çev.: S. Budak). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Fromm, E. (1997). *Hayatı Sevmek*. (Çev.: A. Köse). İstanbul: Arıtan Yay.
- Fromm, E. (1985). *Sevme Sanatı*. İstanbul: Say Yay.
- Geçtan, E. (1991). *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Güçlü, A. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara Bilim ve Sanat Yay.
- Gündoğan, A. O. (2018). *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*. İstanbul: Öteki Yayınları
- Gürdal, G. (2018). *Sinema Felsefesi ve Ingmar Bergman'ın Varoluşçu Sineması*, Basılmış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Harvey, D. (2006). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Heidegger, M. (2001). *Varlık ve Zaman Üzerine*. (Çev.: D. Kanıt). Ankara: A Yayınevi.
- Hume, D. (1995). Doğal Din Üstüne Söyleşiler. *Din Üstüne* içerisinde. (Çev.: Mete Tunçay). Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Huxley, A. (2018). (Kadim Felsefe). (Çev.: Mutlu Yetkin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- https://www.youtube.com/watch?v=_DwcKmICzmw
- <https://www.youtube.com/watch?v=nyuG34eQMrM>
- <https://10layn.com/sinemada-auteur-kurami/>
- <https://vizem.net/isvec/yasam/kultur/din/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0sve%C3%A7%27te_din
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazete>
- <https://www.dr.com.tr/ilk-radyo-yayini-ve-radyoculugun-gelisimi>
- Izutsu, T. (2005). *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*. (Çev.: Selahaddin Ayaz). İstanbul: Pınar Yay.
- Kierkegaard, S. (2006). *Kaygı Kavramı*. (Çev.: Türker Armaner). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2012). *Meseller*. (Çev.: Osman Çakmakçı). İstanbul: Pinhan Yay.
- Kirman, M. A. (2015). Sekülerleşme ve Dinin Geleceği. M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.). *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Otto Yay.
- Maalouf, A. (2016). *Ölümcül Kimlikler*. (Çev.: Aysel Bora). İstanbul: YKY Yay.
- Mardin, Ş. (2014). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yay.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (Çev.: O. Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yay.
- Marx, Karl (2019). *Komünist Manifesto*. (Çev.: Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.

- May, R. (2007). *Kendini Arayan İnsan*. (Çev.: Ayşen Karpaz) İstanbul: Kraldışı Yay.
- Morris, B. (2004). *İnanç Üzerine Antropolojik İncelemeler*. (Çev.: Tayfun Atay,). Ankara: İmge Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2007). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. İstanbul: Say Yay.
- Nietzsche, F. (2019). *Ecce Homo*. (Çev.: Mustafa Tüzel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Özakpınar, Y. (1999). *İnsan İnanan Bir Varlık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Paglia, P. (2014). *Cinsel Kimlikler*. (Çev.: Anahid Hazaryan ve Fikriye Demirci). Ankara: Epos Yayınları
- Pascal, B. (2011). *Düşünceler*. (Çev.: İsmet Zeki Eyüboğlu). İstanbul: Say Yay.
- Popper, K. R. (2015). *Hayat Problem Çözmektir*. (Çev.: Ali Nalbant). İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Runzo, J., Martin, N. M. (2002). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*. (Çev.: G. Varım). İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, J. P. (2002). *Varoluşçuluk*. (Çev.: Asım Bezirci). İstanbul: Say Yay.
- Sartre, J. P. (2012). *Bulanık*. (Çev.: Selahattin Hilav). İstanbul: Can Yay.
- Sayar, K. (2021). *Ruhun Derin Yaraları*. İstanbul: Kapı Yay.
- Saydam, B. M. (1997). *Deli Dumrul Bilinci: Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, H. (2002). Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı. (Çev.: G. Varım). J. Runzo, N. M. Martin (Yayına Hazırlayanlar). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı* içinde. İstanbul: Say Yay.
- Soccio, D. J. (2010). *Felsefeye Giriş: Hikmetin Yapıtaşları*. (Çev.: Kevser Kıvanç Karataş). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sorokin, P. (1997). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*. (Çev.: Mete Tunçay). İstanbul: Göçebe Yay.
- Sim, S. (2006). *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. (Çev.: M. Erkan, A. Utku). Ankara: Ebabil Yay.
- Sümer, N. (2016). Ingmar Bergman'ın Kış Işığı Filmi Çerçevesinde Hristiyanlıkta Deus Otiosus Tanrı Anlayışını Sorgulamak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44).
- Şaylan, G. (1999). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Taylan, N. (2000). *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. İstanbul: Şehir Yay.

- TDK Türkçe Sözlük. (1998). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Teksoy, R. (2005). *Dünya Sinema Tarihi*. İstanbul: Oğlak Yay.
- Tolstoy, L. N. (1999). *Din Nedir?*. (Çev.: M. Çiftkaya). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Tolstoy, L. N. (2005). *İtirafımlarım*. (Çev.: İ. Özdemir). İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.
- Turan, M. (2011). *Postmodern Teori*. İstanbul: On İki Levha Yay.
- Tillich, P. (2014). *Olmak Cesareti*. (Çev: F.Cihan Dansuk). İstanbul: Okuyan Us Yay.
- Uygur, N. (Tarihsiz). *Bunalımdan Yaşama Kültürü*. İstanbul: Ara Yayınları.
- Ward, K. (2002). Anlam Meselesi ve İnanç. (Çev.: G. Varım). J. Runzo, N. M. Martin (Yayına Hazırlayanlar). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı* içinde. İstanbul: Say Yayınları.
- Wilson, B. (2015). Sekülerleşme. (Çev: Ali Bayer). M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.). *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*. Ankara: Otto Yay.
- Vergote, A. (1999). *İnanç ve İnançsızlık*. (Çev.: V. Uysal) İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu Psikoterapi*. (Çev.: Z.İ.Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yalom, I. (2002). *Annem ve Hayatın Anlamı*. (Çev.: Z.İ.Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yalom. I. (2008). *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek*. (Çev.: Zeliha İyidoğan Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yaran, C. S. (1997). *Kötülük ve Theodise*. Konya: Vadi Yay.

ÖZGEÇMİŞ

Ergin YİLDİRİM ilk, orta ve lise öğrenimini Yalova’da, dört yıllık lisans öğrenimini ise 1994-1998 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamladı.

Edebiyat Lisansı dışında 2014 Yılında Anadolu Üniv. Açık Öğretim Fakültesinde Sosyoloji Lisansını ve aynı üniversiteden 2018 yılında Felsefe lisansını aldı.

Halen Milli Eğitim Bakanlığında edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

YAYIN VE ESERLER

YİLDİRİM, E. (2018). *Yaratıcı Yazma Çalışmaları ve Dijital uygulamalar*, X. Ulusal Öğretmenim Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.